

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN YAŞAM VE ÇALIŞMA
KOŞULLARININ SOSYAL DIŞLANMA BAĞLAMINDA BİR
ARAŞTIRMASI: ÇANAKKALE İLİ ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Gökçe ÇAKMAK

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Suat UĞUR

Çanakkale - 2018

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam ve Çalışma Koşullarının Sosyal Dışlanma Bağlamında Bir Araştırması: Çanakkale İli Örneği**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir bir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

01/09/2018

Gökçe ÇAKMAK

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Gökçe ÇAKMAK'a ait Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam ve Çalışma Koşullarının Sosyal Dışlanma Bağlamında Bir Araştırması: Çanakkale İli Örneği adlı çalışma, jürimiz tarafından Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

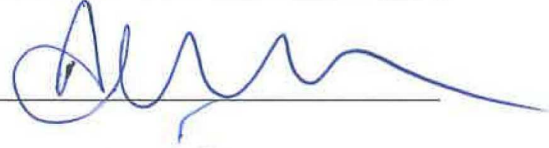
Üyeler

İmza

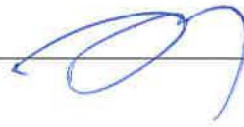
Prof. Dr.
Suat UĞUR
(Danışman)

Doç. Dr.
Abdurrahman BENLİ

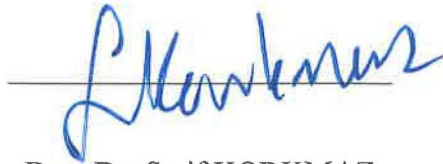

Doç. Dr.
Özgür TOPKAYA

Tez No : 10210215
Tez Savunma Tarihi : 05.09.2018

ONAY

Doç. Dr. Şerif KORKMAZ
Enstitü Müdürü

12/10/2018

ÖZET

MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLERİNİN YAŞAM VE ÇALIŞMA KOŞULLARININ SOSYAL DIŞLANMA BAĞLAMINDA BİR ARAŞTIRMASI: ÇANAKKALE İLİ ÖRNEĞİ

Türkiye’de 1950’li yıllarda yaşanan sanayileşme sonucunda ortaya çıkan tarımda makineleşme, insan gücüne duyulan ihtiyacın giderek azalmasına neden olmuştur. Kırsal kesimde yaşanan hızlı nüfus artışı ile beraber mevcut tarım alanları nüfusun ihtiyaçlarını karşılayamaz olmuş ve iş olanaklarının da azalması sonucunu doğurmuştur. Kırsal kesimde yaşayanlar iş olanaklarının fazla olduğu şehirlere veya yaptıkları en iyi iş olan tarım işçiliğine devam edebilmek adına, tarımda insan gücüne ihtiyaç duyulan yerlere kalıcı veya mevsimlik olarak göç etmeye başlamışlardır.

Mevsimlik tarım işçilerinin yaşamış olduğu en önemli sorunsal ise emeklerinin sömürülmesi ve hak ettikleri ücretlerin çok altında çalışmaya mecbur bırakılmalarıdır. Diğer taraftan çalışmak için gittikleri yerlerde konaklama imkanlarının yetersizliği, sağlıksız koşullarda hayatlarını devam ettirmek zorunda olmaları, çocuklarının eğitimlerini yeterli düzeyde alamaması gibi pek çok sorunla da mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Bütün bunlarla beraber yaşadıkları sosyal dışlanma sonucunda mevsimlik tarım işçilerinin hayatlarını sürdürmeleri çok daha zor bir hal almaktadır.

Tez çalışmasında öncelikli olarak literatür taraması yapılarak, mevsimlik tarım işçiliği ve sosyal dışlanma kavramsal olarak açıklanmıştır. Daha sonra Çanakkale ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçileri ile yapılan alan araştırması sonuçları değerlendirilmiştir. Görüşmeye katılan işçilerin demografik özellikleri aktarıldıktan sonra 5’li Likert ölçeği kapsamında hazırlanan sorulara verilen cevaplar doğrultusunda yapılan Frekans analizi, Crosstab Analizi ve t-Testi sonuçları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mevsimlik Tarım İşçiliği, Sosyal Dışlanma, Çanakkale

ABSTRACT

**AN INVESTIGATION IN THE CONTEXT OF SOCIAL
EXCLUSION OF LIVING AND WORKING CONDITIONS OF
SEASONAL AGRICULTURAL WORKERS:
ÇANAKKALE PROVINCE SAMPLE**

Industrialization process in Turkey gained pace in the 1950s and it resulted in less demand for workforce in the agricultural industry due to mechanization. Moreover, rapid population growth in rural areas caused shortage of agricultural areas which were unable to meet the needs of the population and soon job opportunities became scarce. People living in rural areas began to migrate permanently or seasonally to the cities where they had lot of job opportunities or where labor force is needed in agriculture in order to continue their best work that is agricultural labor.

Today as in the past the most important problem that seasonal agricultural workers experience is that their labor is exploited and they receive well below the wages they deserve. On the other hand, they have to combat with many problems, such as inadequate accommodation in places to work, having to keep their lives on unhealthy conditions, and not getting enough of their children's education. With all this, social exclusion is becoming more difficult for the seasonal agricultural workers to continue their lives.

In the study of the thesis, literature review was done primarily, and seasonal agricultural labor and social exclusion were conceptually explained. Later, the results of the field survey conducted with the seasonal agricultural workers living in Çanakkale province were evaluated. Frequency analysis, Crosstab Analysis and t-test results were evaluated in the direction of the answers given to the questions prepared within the scope of 5-Likert scale.

Key Words: Seasonal Agricultural Labor, Social Exclusion, Çanakkale Province

ÖNSÖZ

Mevsimlik tarım işçilerinin yaşamış oldukları pek çok sorun bulunmaktadır. Özellikle emek sömürüsüne dayalı bir sistem içerisinde, hak ettikleri ücretin altında çalışmaya mecbur olan mevsimlik tarım işçilerinin büyük bir kısmı göçebe hayata da mahkum edilmektedir. Mevsimlik tarım işçileri yaşam alanlarının sağlıksız oluşundan, eğitimlerine devam edememe, çocuk işçiliği, sosyal güvenceden yoksun olma gibi bir çok sorunla mücadele etmektedir. Yaşanan sorunlar mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmaya maruz kalmalarına da neden olmaktadır. Sosyal dışlanma çok katmanlı ve toplumun birbirine entegre oluşuna engel olan önemli bir sorunsaldır. Yapılan çalışma ile mevsimlik tarım işçilerinin yaşamış oldukları sorunlar, sosyal dışlanma çerçevesinde incelenmiş ve literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Yapmış olduğum çalışmada büyük bir öz veri ile emeğini, desteklerini esirgemeyen ve bana yol gösteren danışman hocam Prof. Dr. Suat Uğur'a, çalışma arkadaşlarıma, aileme, eşime ve oğlum Yiğit Ali'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Gökçe ÇAKMAK

Çanakkale, 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	viii
TABLolar.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. İşçi, Tarım İşçisi ve Mevsimlik İşçi Kavramları.....	3
1.1.1. İşçi	3
1.1.2. Tarım İşçisi.....	3
1.1.3. Göçebe Mevsimlik Tarım İşçiliği	4
1.2. Tarım İşçilerinin Sınıflandırılması	5
1.2.1. Çalışma Şekillerine Göre Tarım İşçileri.....	5
1.2.1.1. Kalıcı (Yerleşik) Tarım İşçileri.....	5
1.2.1.2. Gezici (Göçebe) Tarım İşçileri	6
1.2.2. Çalışma Sürelerine Göre Tarım İşçileri	6
1.2.2.1. Sürekli (Daimi) Tarım İşçileri	7
1.2.2.2. Mevsimlik (Geçici) Tarım İşçiliği	7
1.3. Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Tarihsel Gelişimi	8
1.4. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunları.....	12
1.4.1. Yerleşim ve Barınma Sorunu	12
1.4.2. Ulaşım Sorunu	13
1.4.3. Eğitim Sorunu	14
1.4.4. Sağlık Sorunu.....	15
1.4.5. İş Güvenliği ve Sosyal Güvenlik Sorunu	16
1.4.6. Ekonomik Sorunları.....	18

1.4.7. Sosyal Dışlanma Sorunları.....	18
1.4.8. İşsizlik Sorunu	19
1.4.9. Çocuk İşçiliği Sorunu	20
1.5. Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Dünya Ülkeleri ile Türkiye’de Gelişimi ve Mevzuattaki Yeri	21
1.5.1. Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Dünya Ülkelerinde Gelişimi ve Yasal Düzenlemeler.....	21
1.5.2. Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Türkiye’deki Gelişimi ve Yasal Düzenlemeler	23
1.6. Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Tarım Araçları ve Yasal Konumları	27

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL DIŞLANMA VE MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ

2.1. Sosyal Dışlanma Kavramı ve Tarihsel Gelişimi	29
2.1.1. Sosyal Dışlanma	29
2.1.2. Sosyal Dışlanma Kavramının Tarihsel Gelişimi.....	31
2.2. Sosyal Dışlanma Kavramı İle İlgili Yaklaşımlar	34
2.2.1. Ruth Levitas’ın Sosyal Dışlanmaya İlişkin Yaklaşımı: Üç Model	34
2.2.1.1. <i>Yeniden Dağıtımçı Söylem</i>	34
2.2.1.2. <i>Sosyal Bütünleşmeci Söylem</i>	35
2.2.1.3. <i>Alt Sınıflar ve Ahlak Söylemi</i>	36
2.2.2. Hilary Silver’in Sosyal Dışlanmaya İlişkin Yaklaşımı: Üç Paradigma	36
2.2.2.1. <i>Dayanışma Paradigması</i>	36
2.2.2.2. <i>Uzmanlaşma Paradigması</i>	37
2.2.2.3. <i>Tekel Paradigması</i>	38
2.2.3. Sosyal Dışlanma ve Yapabilirlikten Yoksunluk	38
2.3. Sosyal Dışlanma Nedenleri.....	39
2.3.1. Yapısal Nedenler	39
2.3.1.1. <i>Küreselleşme Süreci</i>	40
2.3.1.2. <i>İşgücü Piyasalarının Yeniden Yapılanması</i>	41
2.3.1.3. <i>Teknolojik Gelişmeler</i>	42
2.3.1.4. <i>Gelir Dağılımının Bozulması</i>	42

2.3.1.5.	<i>Sosyal Korumanın Yetersiz Kalması</i>	43
2.3.1.6.	<i>Siyasal Dışlanma</i>	44
2.3.1.7.	<i>Toplumsal Yaşamdan Dışlanma</i>	45
2.3.1.8.	<i>Göç Hareketleri</i>	45
2.3.2.	Bireysel Nedenler	46
2.3.2.1.	<i>Aile Yapısında Yaşanan Dönüşüm</i>	46
2.3.2.2.	<i>Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık</i>	47
2.3.2.3.	<i>Eğitim</i>	47
2.3.2.5.	<i>İrk</i>	50
2.4.	Sosyal Dışlanmanın Gerçekleştiği Alanlar	50
2.4.1.	Ekonomik Alandan Dışlanma	50
2.4.1.1.	<i>Mal ve Hizmet Piyasalarından Dışlanma</i>	50
2.4.1.2.	<i>İşgücü Piyasasından Dışlanma</i>	51
2.4.2.	Siyasal Alandan Dışlanma	53
2.4.2.1.	<i>Demokrasi, Haklar ve Yönetim</i>	53
2.4.2.2.	<i>Göçmenler ve Azınlıklar</i>	54
2.4.3.	Toplumsal Alandan Dışlanma	55
2.4.3.1.	<i>Barınma İmkanlarından Dışlanma</i>	55
2.4.3.2.	<i>Sosyal Refah İmkanlarından Dışlanma</i>	55
2.5.	Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Sosyal Dışlanma İlişkisi	56

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ VE SOSYAL DIŞLANMA ÜZERİNE BİR

ARAŞTIRMA: ÇANAKKALE İLİ ÖRNEĞİ

3.1	Araştırma Hakkında Genel Bilgiler	59
3.1.1.	Ölçülecek Kriterler	60
3.1.2.	Araştırmanın Kısıtları	61
3.1.3.	Araştırma Yöntemi	61
3.2.	Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Sosyal Dışlanma Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmanın Sonuçları	63
3.2.1.	Görüşmeye Katılanların Demografik Özellikleri	63

3.2.2. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanma ve Çalışma Koşullarına Yönelik Frekans Analizi Sonuçları	68
3.2.3. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanma ve Çalışma Koşullarına Yönelik Crosstab Analizi Sonuçları.....	75
3.2.4. Araştırmanın t-Testi Sonuçları	103
SONUÇ	107
KAYNAKÇA.....	113
EKLER	121
Ek 1. Görüşme Formu.....	121
Ek 2. Fotoğraflar	125
ÖZGEÇMİŞ	135

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
CSAWP	: Kanada Mevsimlik Tarım İşçiliği Programı
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör(ler)
FES	: Friedrich Ebert Stiftung
IBM SPSS	: International Business Machines Statistical Packages for the Social Sciences
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
md.	: Madde
s.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	: United Nations Development Programme
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization
UNHCR	: United Nations High Commissioner for Refugees
UNRISD	: United Nations Research Institute for Social Development
vd.	: ve devamı
WHO	: World Health Organization

TABLOLAR

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa
Tablo 3.1.	Güvenirlilik (Cronbach's Alpha) Katsayısının Yorumlanması	63
Tablo 3.2.	Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı	64
Tablo 3.3.	Katılımcıların Yaşa Göre Dağılımı	64
Tablo 3.4.	Katılımcıların Medeni Durumuna Göre Dağılımı	64
Tablo 3.5.	Katılımcıların İkametlerine Göre Dağılımı	65
Tablo 3.6.	Katılımcıların Ailesindeki Birey Sayısına Göre Dağılımı	65
Tablo 3.7.	Katılımcıların Ailesindeki Mevsimlik Tarım İşçisi Sayısına Göre Dağılımı	65
Tablo 3.8.	Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	66
Tablo 3.9.	Katılımcıların Sadece Tarla İşlerinden Elde Ettikleri Aylık Gelire Göre Dağılımı	66
Tablo 3.10.	Katılımcıların Toplam Aylık Gelirlerine Göre Dağılımı	67
Tablo 3.11.	Katılımcıların Çalıştıkları Yere Göre Dağılımı	67
Tablo 3.12.	Katılımcıların Konaklamalarına Göre Dağılımı	68
Tablo 3.13.	Katılımcıların Sigortalılık Durumuna Göre Dağılımı	68
Tablo 3.14.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanmışlığına İlişkin Frekans Analizi Sonuçları	70
Tablo 3.15.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşullarına İlişkin Frekans Analizi Sonuçları	74
Tablo 3.16.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Mevsimlik Tarım İşlerinden Elde Ettikleri Gelir Düzeylerine Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	76
Tablo 3.17.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Eğitim Hayatlarına Devam Etmelerine Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	76

Tablo3.18.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çevrelerinden Dışlanmalarına Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	77
Tablo 3.19.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Kültürel Etkinliklerden Faydalanabilmelerine Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	78
Tablo3.20.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Güvenlik Hizmetlerine Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	78
Tablo 3.21.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Toplum İçerisinde Kendilerini İfade Edebilmelerine Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	79
Tablo 3.22.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Gittikleri Yerlerde Çevre Edinebilmelerine Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	80
Tablo 3.23.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Toplum İçerisinde Yabancılaşma Duygusu Yaşamalarına Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	80
Tablo 3.24.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Kendilerini Yaşam Koşullarını Değiştirecek Güçte Hissetmelerine Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	81
Tablo 3.25.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışmak İçin Gittikleri Yerlerde Yöre Halkı Tarafından Dışlanmalarına Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	81
Tablo 3.26.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Kendileri ve Ailelerini Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yönden Değerlendirmelerine Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	82
Tablo 3.27.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Kendilerini Yaşadıkları Çevreye Ait Hissetmelerine Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	83
Tablo 3.28.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin İşlerini Severek ve İsteyerek Yaptıklarına Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	83
Tablo 3.29.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Aileleri ile Aralarındaki İlişkiyi Değerlendirmelerine Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	84
Tablo 3.30.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Ailelerine Yeterli Zaman Ayırabildiklerine Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	84
Tablo 3.31.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalıştıkları Yerlerde İş Kazaları İçin Alınan Önlemlerin Yeterli Olduğuna Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	85

Tablo 3.32.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalıştıkları Yerlerde Emeklerinin Karşılığı Olan Ücreti Aldıklarına Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	86
Tablo 3.33.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşullarına Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	86
Tablo 3.34.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sağlıklı Koşullarda Konaklama İmkanına Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	87
Tablo 3.35.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Saatlerine Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	87
Tablo 3.36.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Saatleri İçerisinde Verilen Molalara Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	88
Tablo 3.37.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Tarım İşçiliği Sebebi İle Eğitimlerini Tamamlayabilmelerine Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumu Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	88
Tablo 3.38.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çevrelerinden Dışlandıklarına Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumu Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	89
Tablo 3.39.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Kültürel Etkinliklerden Faydalanabilmelerine Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumu Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	90
Tablo 3.40.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Güvenlik Hizmetlerine Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumları Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	90
Tablo 3.41.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Toplum İçerisinde Kendilerini İfade Edebilmelerine Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumları Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	91
Tablo 3.42.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Gittikleri Yerlerde Çevre Edinebilmelerine Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumları Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	92
Tablo 3.43.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Toplum İçerisinde Yabancılık Duygusu Yaşamalarına Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumu Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	92
Tablo 3.44.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Kendilerini Yaşam Koşullarını Değiştirecek Güçte Hissetmelerine Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumları Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	93
Tablo 3.45.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışmak İçin Gittikleri Yerlerde Yöre Halkı Tarafından Dışlanmalarına Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumları Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	93
Tablo 3.46.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Kendileri ve Ailelerini Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yönden Değerlendirmelerine Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumları Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	94

Tablo 3.47.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Kendilerini Yaşadıkları Çevreye Ait Hissetmelerine Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumları Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	95
Tablo 3.48.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin İşlerini Severek ve İsteyerek Yaptıklarına Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumu Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	95
Tablo 3.49.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Aileleri ile Aralarındaki İlişkiyi Değerlendirmelerine Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumu Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	96
Tablo 3.50.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Ailelerine Yeterli Zaman Ayırabildiklerine Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumları Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	96
Tablo 3.51.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalıştıkları Yerlerde İş Kazaları İçin Alınan Önlemlerin Yeterli Olduğuna Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumları Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	97
Tablo 3.52.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalıştıkları Yerlerde Emeklerinin Karşılığı Olan Ücreti Aldıklarına Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumu Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	98
Tablo 3.53.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşullarına Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumları Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	98
Tablo 3.54.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sağlıklı Koşullarda Konaklama İmkanına Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumları Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları	99
Tablo 3.55.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanmışlığının Cinsiyetlerine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin t-Testi Sonuçları	104
Tablo 3.56.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanmışlığının Medeni Durumlarına Göre Karşılaştırılmasına İlişkin t-Testi Sonuçları	104
Tablo 3.57.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanmışlığının İkamet Yerlerine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin t-Testi Sonuçları	105
Tablo 3.58.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanmışlığının Sadece Çanakkale İçinde Çalışmalarına Göre Karşılaştırılmasına İlişkin t-Testi Sonuçları	105
Tablo 3.59.	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanmışlığının Konaklama Yerine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin t-Testi Sonuçları	106

GİRİŞ

Mevsimlik tarım işçiliği çalışma şekillerine göre incelendiğinde, kalıcı yani yerleşik tarım işçileri ve gezici yani göçebe tarım işçileri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ayrıca çalışma süreleri açısından ise sürekli tarım işçisi ve mevsimlik tarım işçisi olarak ikiye ayrılmaktadır. Kuşkusuz bu sınıflandırmalar içerisinde en şanssız olan grubu gezici ve mevsimlik olarak çalışan tarım işçileri oluşturmaktadır. Mevsimlik iş kavramı yılın sadece belirli dönemlerinde çalışmayı gerektiren ve bu nedenle sürekliliği olmayan işlerdir. Durum böyle olunca tarım işçileri geçimlerini sağlayabilmek adına mevsimine göre işçi ihtiyacı olan yörelere göç etmek zorunda kalmaktadırlar.

Mevsimlik tarım işçiliğinin yaygınlaşması beraberinde tarım işçilerinin yaşadığı sorunlara önlemler alınmasının gerekliliğini de doğurmuştur. 1600'lü yıllara kadar uzanan mevsimlik tarım işçiliği özellikle izlenen liberal politikaların ışığında ilenen politikalar sonucunda sadece ülke içerisinde değil ülkeler arasında da tarım işçiliği göçlerini ortaya çıkarmıştır. Son derece sağlıksız koşullarda yaşamlarını sürdürmek zorunda olan tarım işçileri bir taraftan yaşam mücadelesi verirken diğer taraftan da sosyal dışlanma ile mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar.

Sosyal dışlanma çıkış noktası olarak her ne kadar devletin sunmuş olduğu sosyal güvenlik hizmetlerinden yararlanamamak anlamına gelse de günümüzde çok daha geniş kapsamlı değerlendirilmesi gereken bir konudur. Çünkü sosyal dışlanma kavramı bir takım sosyal haklardan yararlanamamakla beraber, bireyin temel insan haklarından mahrum kalması, maddi yoksunluk, dil, din veya ırk gibi gerekçelerle ayrımcılığa maruz kalma ya da düşük eğitim seviyesi, yapılan işin niteliksiz işler sınıfında değerlendirilmesi gibi nedenlerle de ortaya çıkan oldukça karmaşık bir olguyu ifade etmektedir. Bu nedenle de sosyal dışlanmanın sebeplerinin anlaşılacak dışlanmış grupların toplum ile entegrasyonlarının sağlanması oldukça önemlidir.

Mevsimlik tarım işçiliği açısından sosyal dışlanma olgusu değerlendirildiğinde yapılan literatür araştırması göstermiştir ki, bu meslek grubuna dahil bireyler maddi yetersizlikler, eğitim düzeylerinin belirli bir seviyenin altında kalması, niteliksiz işler yapmaları ve büyük çoğunluğunun göçebe olarak yöreye gelmiş olmaları gibi sebeplerden dolayı toplum tarafından sosyal dışlanmaya maruz bırakılmaktadırlar. Ayrıca sosyal güvenceden yoksun bir şekilde çalışmalarını da sosyal dışlanmanın farklı bir boyutu ile mücadele etmeleri sorunsalını da beraberinde getirmektedir.

Yapılan bu çalışmada da öncelikli olarak iş, tarım işçisi, göçebe mevsimlik tarım işçisi kavramsal olarak açıklanmış daha sonra tarım işçilerinin sınıflandırılması yapılarak sorunlarına değinilmiştir. Daha sonra mevsimlik tarım işçiliğinin dünyada ve Türkiye’de gelişimi ve mevzuattaki yeri açısından genel olarak bir değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise, sosyal dışlanma kavramı ve tarihsel gelişimi açıklanmış ve ardından sosyal dışlanma ile ilgili olarak ortaya atılan yaklaşımlar değerlendirilmiştir. Ardından sosyal dışlanmanın ortaya çıkmasındaki faktörler aktarılmış ve sosyal dışlanmanın gerçekleştiği alanlar değerlendirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Çanakkale ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmışlıkları ve çalışma koşullarına bakışlarını ölçmek amaçlanmıştır. Bu amaçla kullanılmak üzere bir görüşme formu hazırlanmıştır. Hazırlanan görüşme formu üç bölümden oluşmakta ve ilk bölüm demografik özelliklere yönelik sorulardan meydana gelmektedir. Formun ikinci ve üçüncü bölümünde mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmışlık konusunda ki ayrıca görüş, algı ve tutumlarını ölçmeye yönelik olarak 5’li Likert ölçeği geliştirilmiş ve 15 tane soru hazırlanmıştır. Formun üçüncü bölümünde ise mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşullarına yönelik tutumlarını ölçmek amacı ile yine 5’li likert ölçeği ile oluşturulan 7 soruya yer verilmiştir. Sonuçlar IBM SPSS 21 for Windows istatistiksel paket program kullanılarak analiz edilmiştir. Soruların öncelikli olarak güvenilirliği test edilmiştir. Formun güvenilir olduğu anlaşıldıktan sonra Çanakkale ilinde mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan 90 kişi ile yüz yüze görüşme yöntemi kullanılarak formdaki sorular cevaplandırılmıştır. Ardından forma verilen cevaplar analiz edilmiş ve öncelikli olarak katılımcıların demografik özellikleri aktarılmıştır. Ayrıca tarım işçilerinin sosyal dışlanmaya ve çalışma koşullarına yönelik frekans analizi ve crosstab analizi sonuçları değerlendirilmiştir. Son olarak yapılan t-Testi sonuçları hakkında bilgi verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Mevsimli tarım işçiliğinin kavramsal çerçevesi başlığı altında ilk önce işçi, tarım işçisi ve göçebe mevsimlik tarım işçisi kavramları açıklanacaktır. Daha sonra tarım işçilerinin çalışma şekillerine ve sürelerine göre sınıflandırılması yapılacaktır. Mevsimlik tarım işçiliğinin tarihsel gelişimi aktarılacak ve mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları sorunlar genel itibariyle anlatılacaktır. Son olarak mevsimlik tarım işçiliğinin dünyada ve Türkiye’de gelişimi ile mevzuattaki yeri değerlendirilecektir.

1.1. İşçi, Tarım İşçisi ve Mevsimlik İşçi Kavramları

Bu başlık altında işçi, tarım işçisi ve mevsimlik işçi kavramları açıklanacaktır.

1.1.1. İşçi

En genel anlamıyla işçi kavramı, bir ücret karşılığı olarak ve hizmet akdine dayanarak herhangi bir işte çalışan kişi şeklinde tanımlanabilir (Kılıç, 2006: 40). 4857 sayılı Kanununun 2. maddesinde ise işçi kavramı “*bir iş sözleşmesine dayanarak çalışan gerçek kişiye işçi denilir*” şeklinde açıklanmaktadır. İşçi kelimesinin sözlük anlamı ise “*başkasının yararına bedenini, kafa gücünü veya el becerisini kullanarak ücretle çalışan kimse*” şeklindedir (TDK, 2017)

Diğer taraftan işçiler yapmış oldukları sözleşme sonucunda bir işverene bağlı olarak ve ücret karşılığında çalışan insanların oluşturduğu toplumsal bir sınıftır. Belirtmek gerekir ki bağlı bulunan işveren özel sektör veya kamu sektörü olabilir. Aslında işçi sınıfı kapitalizm öncesi üretim biçimlerinde de var olan bir sınıf olmasına karşın sayıları siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmeleri etkileyebilecek boyutlarda değildi (Koç, 2003:8). Ancak kapitalizmle beraber giderek büyüyen bir işçi sınıfı oluşmuş ve ekonomik süreçte oldukça etkili olmaya başlamışlardır.

1.1.2. Tarım İşçisi

Tarım işçisi kavramı “*sürekli, mevsimlik ve geçici tarım işlerinde ücret karşılığı bir hizmetle istihdam eden kişiler*” şeklinde tanımlanabileceği gibi “*herhangi bir tarım işinde*

ücret karşılığı çalışan ve geçimini bu yoldan sağlayan ayrıca çiftçilik yapmayan kimsedir” şeklinde de tanımlanabilmektedir (Havlioğlu, 2011 :17).

Günümüzde yürürlükte bulunmayan 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nda; *“kendisinin veya ailesinin hiç arazisi olmayıp da en az üç yıldan beri muayyen bir bölgede yerleşmiş ve bir ücret veya hâsılatın bir hissesi mukabilinde devamlı olarak bedenen çalışanlar”* şeklinde bir tanımlamaya gidilerek tarım işçisi kavramı hukuki anlamda açıklanmıştır (Kılıç, 2006: 40).

Türkiye’de İş Kanunu açısından tarım işçisi kavramı değerlendirildiğinde, tarım işçilerinin bu kanun kapsamı dışında tutulduğu görülmektedir. Çünkü 4857 sayılı İş Kanunu’nun “İstisnalar” başlığının 4’üncü maddesinin b bendine göre, *“50’den az işçi çalıştırılan (50 dahil) tarım ve orman işlerinin yapıldığı işyerlerinde veya işletmelerinde”* ve c bendinde belirtilen *“aile ekonomisi sınırları içinde kalan tarımla ilgili her çeşit yapı işleri”*nde ve *“iş ilişkilerinde”* 4857 sayılı Kanun hükümlerinin uygulanmayacağı belirtilmiştir.

Tarihsel perspektiften bakıldığında tarım işçiliği kavramı aslında değişen ve dönüşen dünya görüşleri ile birlikte ortaya çıkmıştır denilebilir. Ticari anlamda giderek artan işletmeler ve artan meta üretimi gereksinimi, köylülerin zamanla mülksüzleşmesi ve büyük ya da küçük tarım işletmelerinde yaşanan emeğin dönüşümü tarımda işçileşmenin nedenleri arasında sayılabilmektedir (Yıldırım, 2015:6).

1.1.3. Göçebe Mevsimlik Tarım İşçiliği

Mevsimlik iş kavramı ile ilgili genel bir tanımlama yapılacak olursa; yılın belli mevsimlerinde veya tüm yıl sürmekle beraber özellikle belirli dönemlerinde faaliyetlerin yoğunlaştığı işlerdir denilebilir. Türkiye’nin ekonomik yapısının tarıma dayalı olması sonucunda mevsimlik iş kavramı özellikle tarım sektöründe yaygın olarak kullanılmaktadır (Büyüktarakçı, 2010: 22).

Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliğinin kökenleri 1950’li yıllara dayanmaktadır. Kırsal kesimde yaşanan nüfus artışı zamanla tarım alanlarının mevcut nüfusa yetmemesine ve bununla beraber iş imkanlarının yetersizleşmesine neden olmuştur. Ayrıca o yıllarda ülkede ulaşım ağının giderek gelişmesi ve seyahat edebilme imkanlarının kolaylaşması sonucunda köylerde yaşayan insanlar bireysel olarak ya da aileleri ile birlikte kalıcı olarak ya da mevsimlik olarak göç etmeye başlamışlardır (Öz Ve Bulut, 2013: 95).

Mevsimlik tarım işçiliğini tercih edenler incelendiğinde, genellikle işleyecek toprağı olmayan veya işleyecek yeterli toprağına sahip olmayanların bu işi tercih ettikleri görülmektedir. Mevsimlik tarım işçileri işgücü talebinin yoğun olduğu yerlere giderek çalışmaktadırlar. Ancak belirtmek gerekir ki tarım işçileri, bir taraftan göç etmek zorunda kalırken diğer taraftan da temiz içme veya kullanma suyunun bulunmadığı, yaşadıkları alanlarda biriken atıklarla, yetersiz beslenme ve sağlıksız tuvaletlerin bulunduğu alanlarda yaşam mücadelesi vermektedirler. Ayrıca, yapmış oldukları işin niteliğı sebebiyle birtakım risklere de maruz kalmaktadırlar. Riskleri sıralayacak olursak; tarım ilaçlarının verebileceğı zararlar, uzun süreli tozlu ortama maruz kalma, fazla gürültüye maruz kalma, uzun süre güneş altında çalışarak güneşin zararlı ışınlarına maruz kalma ve uzun çalışma saatleri şeklinde sıralanabilir. Diğer taraftan yaralanma, böcek sokması ya da kaza geçirme gibi sağlık sorunları yaşamaları ihtimali çok yüksek olan bu iş kolu temel insan hakları kapsamında yer alan eğitim ve sosyal hizmetlerden de faydalanamamaktadır (Koruk, 2010: 19).

1.2. Tarım İşçilerinin Sınıflandırılması

Üretiminden hasadına kadar farklı aşamaları olan tarımsal faaliyetler, bu işleri yapan işçiler açısından da farklı çalışma şekilleri arz etmektedir. Çalışma şekillerinin farklılığı ise tarım işçilerinin farklı sınıflandırmalara tabi tutulmalarına neden olmuştur (Görücü ve Akbıyık, 2010: 192). Bu kapsamda tarım işçiliğı; çalışma şekillerine göre tarım işçileri ve çalışma sürelerine göre tarım işçileri olmak üzere ikili bir sınıflandırmaya tabi tutulabilir.

1.2.1. Çalışma Şekillerine Göre Tarım İşçileri

Çalışma şekillerine göre tarım işçileri; kalıcı (yerleşik) tarım işçileri ve gezici (göçebe) tarım işçileri olarak ikiye ayrılmaktadır.

1.2.1.1. Kalıcı (Yerleşik) Tarım İşçileri

Kalıcı yani yerleşik tarım işçileri, çalıştıkları yörelerde ikamet etmekte ve iş bitiminde kendi yaşam alanları olan evlerine geri dönmektedirler. Bu kapsamda çalışan tarım işçileri açısından geçici ikamet diye bir durum söz konusu değildir (Özbekmezci ve Sahil, 2004: 376). Başka bir ifade ile geçici olarak çalışan bu tarım işçileri buldukları

yerlerde ya da yaşadıkları yerlere çok yakın yerlerde başkalarının tarımsal arazilerinde saatlik, günlük ya da yapılan iş birimine bağlı olarak çalışmaktadırlar ve gün içi çalışmaları bittiğinde kendi yaşam alanlarına dönmektedirler (Önen, 2012: 285).

1.2.1.2. Gezici (Göçebe) Tarım İşçileri

Tarımsal yapıların dönüşüme uğraması sonucu, kırsal alanda yaşayan nüfusun bir kısmı gezici tarım işçiliği ile hayatlarını idame etmeye başlamıştır. Gezici tarım işçileri daha önceleri sadece belirli zamanlarda farklı illere gidip çalışan ailelerden oluşurken, günümüzde kış aylarını da kapsayan bir gezici tarım işçiliği modeli oluşmuştur. Artık aileler sürekli olarak göç etmekte ve buldukları tarım işlerinde çalışmaktadırlar. Gezici tarım işçilerinin değişen sosyo ekonomik durumları ve sayılarının her geçen gün artması geçimlerini sadece yılın belirli zamanlarında yaptıkları göçlerle sağlayamamaları sürekli göç eder hale gelmelerine neden olmuştur. Ayrıca bu aileler kendilerine işi ayarlayan aracılarında artık ortaya çıkması sonucunda işin; zamanı, yeri, uzaklığı gibi konularda söz sahibi değillerdir. Geçimlerini sağlamak ve hayatlarını devam ettirebilmek için tarımda gezici tarım işçiliği her geçen yıl artmış ve artık neredeyse bütün tarım bölgelerine göç eden bir nüfus ortaya çıkmıştır (Erenler, 2013: 97).

Gezici (göçebe) tarım işçiliği tarım ürünlerinin hasat mevsimlerine göre ülkenin dört bir yanına göç eden tarım işçilerinin bir yıl içerisinde birkaç yer gezerek geçimlerini sağlayacak parayı kazanma çabasıdır. Fındık toplamaktan pamuk işçiliğine, havuç, turp, patates ekiminden, söküme, pancar çapalamaktan tütün ve meyve toplayıcılığına kadar herhangi bir iş ayrımı yapmaksızın şehir şehir dolaşmayı gerektiren bir iş koludur. Tarım işçiliği sonucunda ortaya çıkan göç kendi doğasında aşamalı bir seyir izlemekte ve dengesiz bir göç motifi doğurmaktadır (TBMM Raporu, 2015:193).

1.2.2. Çalışma Sürelerine Göre Tarım İşçileri

Tarım işçilerinin çalışma sürelerine yönelik olarak yapılan ayırım tarımsal faaliyetlerin yapısından kaynaklanmaktadır (Özbekmezci ve Sahil, 2004: 262). Tarım işçileri çalışma sürelerine göre ikiye ayrılabilir. Bu ayırım sürekli (daimi) tarım işçisi ve mevsimlik (geçici) tarım işçiliği şeklindedir.

1.2.2.1. Sürekli (Daimi) Tarım İşçileri

Daimi tarım işçileri en az bir yıl veya bir üretim periyodu işletmede bulunan kişilerdir. Özellikle tarımsal mekanizasyonun artması ve ekim alanlarının genişlemesi ile birlikte tarım işçisine duyulan gereksinim de artmıştır ve tarım işçisine artan bu talebi, işgücünü satmak zorunda kalan ortakçı, kiracı ve hatta küçük mülk sahipleri tarafından karşılanmaya başlamıştır. Zaman içerisinde tarımın gelişmesi ile birlikte, alanında uzman işçilere olan ihtiyaç da giderek artmış ve sonuç olarak daimi işçi kavramı ortaya çıkmıştır (Polat, 2012).

1.2.2.2. Mevsimlik (Geçici) Tarım İşçiliği

Mevsimlik iş kavramı; sadece yılın belirli dönemlerine çalışmaların sürdüğü veya tüm yıl çalışılmakla beraber iş yoğunluğunun yılın belirli dönemlerinde arttığı işler şeklinde tanımlanabileceği gibi; yılın her döneminde aynı sayıda işçinin çalıştırılmadığı, yılın belli dönemlerinde işçilerin yoğun olarak çalışıp, belli dönemlerinde sayılarında azalmaların olduğu ve hatta bazı dönemlerde işin tamamen durdurulduğu, çalışmanın durduğu dönemlerde ise işçilerin iş sözleşmelerinin askıya alındığı işler şeklinde de tanımlanabilir (Topsak, 2015: 1). Ayrıca yapılan farklı bir tanımlamaya göre ise mevsimlik işler, toplumun satın alma alışkanları veya hava koşulları nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Belirtmek gerekir ki hava koşullarından yoğun olarak etkilenen işler turizm, tarım işleri veya tarım sanatları gibi açık havada yapılan ya da hava durumundan etkilenen işlerdir. Kısaca yılın belli dönemlerinde tam randımanla çalışıp ancak her zaman aynı sayıda işçi çalıştırmaya müsait olmayan işler mevsimlik işlerdir (Büyüktarakçı, 2010: 25).

Mevsimlik tarım işçisi ise; tarım sezonunda genellikle tarımsal üretimin yapıldığı yerin dışından gelerek sözleşmeli veya sözleşmesiz olarak, belirli bir ücret karşılığında tarımsal üretimin herhangi bir aşamasında çalışan gerçek kişilere mevsimlik tarım işçisi denir şeklinde tanımlanabilir (Toprak, 2015:1).

Mevsimlik tarım işçiliğinin iki tane farklı özelliği vardır. Bunlardan ilki geçici bir tarım işi olması diğeri ise bünyesinde geziciliği de barındırmasıdır. Buna bağlı olarak da mevsimlik tarım işçileri açısından iki farklı kavram ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri mevsimlik mahalli (yerleşik) tarım işçisi ve mevsimlik göçebe (gezici) tarım işçisidir. Diğer bir anlatımla mahalli tarım işçileri buldukları yörede veya yakın çevresinde çalışan, farklı illere tarım işçisi olarak göç etmeyen işçilerdir. Yöre içi mevsimlik tarım

işçileri ağırlıklı zeytin, sebze, meyve fındık gibi tarımsal ürünlerin hasat zamanlarında çalışmaktadırlar. Ücretleri saatlik, günlük veya iş birimine göre belirlenmektedir (Özbekmezci ve Sahil, 2004). Göçebe mevsimlik tarım işçisi en genel anlamıyla tarıma yönelik işlerin arttığı dönemlerde, işçi talebine ve ürün desenine göre tarımsal bölgeler arasında ve genellikle ailelerle birlikte sürekli olarak yer değiştiren işçi grubudur (Semerci vd., 2014).

Ülkelerde izlenen neo-liberal tarım politikaları mevsimlik tarım işçiliğinin önemli nedenleri arasında yer almaktadır. Ayrıca; kırsal alanda toprak dağılımının eşit olmayışı, çalışma alanlarının kısıtlı oluşu, köylülerin büyük bir bölümünün toprak sahibi olmayışı gibi sebepler mevsimlik tarım işçiliği ile beraber göçebeliği de getirmiştir (TBMM Raporu, 2015). Başka bir ifade ile kendilerine ait tarım arazileri ve işletmelerinden yeterli düzeyde gelir elde edemeyen küçük toprak sahipleri ve toprağa sahip olmayan aileler geçimlerini sağlayabilmek adına tarım işçisi olarak çalışmaya başlamıştır. İş imkanlarının fazla olduğu yörelere mevsimlik veya günübirlik olarak gidip çalışmaya başlamışlardır. Belirtmek gerekir ki mevsimlik tarım işçileri dünyada ki 1,1 milyar tarım işgücünün 450 milyonunu oluşturmaktadır (Kaya ve Özgülnar, 2015: 116).

Tarımda mevsimlik göçün nedenleri arasında çalışılacak yerlerdeki iş gücü talebinin artması sayılabilir. Ayrıca bu nedenle beraber, kısa süreli işlerde çalışmaya zorunlu veya istekli ve bununla beraber geçici olarak göç etmeye istekli bir kesimin varlığı da mevsimlik tarım işçiliğinin nedenleri arasında yer almaktadır. Ancak bireylerin sürekli bir göçü ve kısa süreli işlerde çalışmayı istemelerinin temel nedenleri arasında alternatif iş olanaklarının bulunmaması yatmaktadır. Aslında mevsimlik tarım işçileri tarım sektörünün herhangi bir vasıf gerektirmeyen işlerinde yoğun olarak çalışmaktadırlar. Herhangi bir iş alternatifi bulunmayan işçiler bir yandan kendi emeklerinin fiyatını düşürürken diğer yandan gittikleri yörelerdeki emeğin de fiyatını düşürmektedirler. Bu nedenle mevsimlik işçilerin göçü, mevsimlik tarım işçilerinin emeklerini kullanacak ve/veya sömürecek olan kişiler açısından son derece önemlidir (Yeniay, 2011: 60).

1.3. Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Tarihsel Gelişimi

Medeniyetleri anlayabilmek ve iyi analiz edebilmek için toprak sistemlerinin araştırılması gerekmektedir. Çünkü toprak sistemi medeniyetlerin sosyal ve ekonomik gelişmeleri açısından çok önemli bir yere sahiptir. Medeniyetlerin tarihi gelişimlerinde zenginlik toprağa bağlı bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bir ülkede uygulanan toprak

sistemi ile devlet yönetimi, halkın ekonomik, sosyal ve hukuki durumu ile yakın ilişki içerisinde (Altın, 2014). Diğer taraftan ucuz işgücünden faydalanmak insanlık tarihi boyunca sermaye kesimi açısından her zaman istenilen bir durum olmuştur. Tarihi çerçevede tarım ve sanayileşenin artması işgücü gereksiniminin de artması anlamına gelmiş ve gelir düzeyi düşük olan insanlar zorunluluktan ya da isteyerek başka yörelere göç ederek çalışmak durumunda kalmıştır (Kaya ve Özgülnar, 2015: 116).

Mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları yerleri bırakarak, farklı bölgelerde tarım işi yapmak için gitmeleri 1600'lü yıllara kadar uzanmaktadır. Belirtilen tarihlerde özellikle Afrika'dan tarım alanında ve ev işlerinde çalıştırılmak üzere köle olarak işçiler getirilmiştir. Bu durum göçebe tarım işçiliğinin de kökenlerini oluşturmuştur. Meksika ve Amerika Savaşı'nın (1846-1848) sonuna gelindiğinde ise Meksika'daki on binlerce göçmen işçi Amerika'ya giderek geçici işlerde çalışmaya başlamış ve bu işçilerin bir kısmı mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmıştır. Ayrıca yine 1800'lü yıllarda Amerika'ya İngiltere'den çalıştırılmak üzere çocuk işçilerin getirilmesi ile göçmen işçi kullanımı artmıştır. Günümüzde ise hala Jamaika, Meksika ve bazı Doğu Karayip ülkelerinden gelen işçiler göçmen işçi statüsü ile çalışmaya devam etmektedir. Avrupa'da, II. Dünya Savaşı'ndan sonra tarım sektöründe ortaya çıkan işgücü açığı ile göçmen işçilerin tarım sektöründe önemi daha da artmıştır. Günümüze gelindiğinde ise Avrupa'da İspanya, Fransa ve İtalya gibi ülkeler yoğun olarak mevsimlik işçi göçü almaktadırlar (Fererli, 2016: 38).

Osmanlı İmparatorluğu'nun açısından değerlendirme yapılacak olursa, ülke ekonomisinin merkezi tarıma dayandığı görülmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak sistemi özellikle sosyal tabakalaşma üzerinde belirleyici bir unsur olmuştur. Bu kapsamda toprak sisteminin etkisi sonucunda yönetenler (askeri zümre) ve yönetilenler (reaya) ortaya çıkmıştır. Yönetenlerin gelir kaynakları arasında hazineden, vakıflardan ve tımar kesimlerinden elde ettikleri gelirler yer alırken, yönetilenler üretim yaparak gelir elde etmiş ve devlete vergi ödeyen zümreyi oluşturmuştur (Altın, 2014).

Osmanlı ekonomisinde tarımsal üretim 16. Yüzyılın son çeyreğine kadar gerek kentlerde yaşayan nüfusun ve gerekse kırsal alanlarda yaşayan nüfusun gereksinimlerini karşılayacak düzeyde idi ve bu nedenle ekonomik canlılık korunmaktaydı. Bu dönemde hem kırsal kesim hem de kentsel kesimin gıda tüketimi yeterli düzeydeydi ve tarımsal üretimin nüfusa yetmemesi gibi bir tehdit söz konusu değildi. Bu dönemde kırsal kesimde

üretilen hammaddeler kentlere getirilerek kentin hammadde sıkıntısı yaşamamasının önüne geçilmekte ve kırsal alanlarda tarımsa üretim ve kentsel alanlarda ise ticaret üst seviyelerde yapılmakta ve ülke refahı sağlanmaktaydı. Ancak 16. Yüzyılın son çeyreğine girildiğinde ülkede yaşanan bu ekonomik refah sekteye uğramaya başladı. Çünkü bu dönemde özellikle aşırı nüfus artışı sonucunda bazı bölgelerde topraksızlık sorununu yaşanmaya başladı ve Anadolu'nun bazı bölgelerinde ekilebilir alanları son sınırına ulaştı. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun çok acil durumlar için topladığı avarızı artık sürekli talep eder hale gelmesi ve vergilerin bir bölümünün sipahiler yerine devlet tarafından doğrudan nakit olarak toplanması gerek sipahileri ve gerekse halkı zor durumda bırakmaya başlamıştı. Giderek yoksullaşmaya başlayan sipahilerin bazıları tımarlarını terk etmiş ve kendilerine işleyecek toprak sağlayan tımarlar bulmuşlardır (Pamuk, 2009: 127-128).

Diğer taraftan topraksız kalan bazı köylüler kentlere göç ederek iş imkanları bulmaya çalışmışlardır. Ancak artan göç sonucunda kentlerde de iş imkanları daralmaya başlamış ve göç eden nüfusa esnaflar ve ticari faaliyetlerle uğraşanlar tarafından iş verilemez olmuştur. Ayrıca sipahilerin ve reyanın kırsal kesimi terk ederek göçmeleri tarımsal üretime de önemli bir darbe vurulmasına neden olmuştur. Yaşanan bu gelişmelerin sonucunda devletin mali gelirleri azalmış ve kentlerde gıda sorunu ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu tarihlerde yayılan işsizlik, imaretlerde ve tekkelerde yaşayan nüfusun giderek artması merkezi devlet için de birtakım siyasal sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Her ne kadar devlet yaşanan bu sorunları çözebilmek adına tımarlarını terk eden reayayı göndermeye çalışmış olsa da tarımsal üretimin olumsuz etkilenmesinin önüne geçilememiştir (Pamuk, 2009: 128).

Zaman içerisinde tımar sisteminin bozulması sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nda çiftlikler kurulmaya başlanmıştır. Bu durum kırsal alanda yaşayan köylülerin gelir düzeylerini oldukça olumsuz olarak etkilemiş ve ciddi mali sıkıntılar yaşamalarına neden olmuştur. Kırsal kesimde yaşayan köylüler bu mali sıkıntılardan kurtulabilmek için borçlanmış ve bu borç nedeniyle çiftliğe bağlı çalışanlar haline gelmişlerdir. Bu durum ise köylülerin statülerinde çok önemli bir bozulma ve kötüleşme anlamına gelmektedir. Diğer bir anlatımla köylüler bir taraftan devlete vergi vermeye devam ederken diğer taraftan da çiftlik sahipleri de ürünlerinden pay almakta idi. Yani köylü kesimin sömürüsü önemli ölçüde artış göstermişti. Diğer taraftan çiftlikler, Osmanlı

İmparatorluğu'nun kapitalist dünya ekonomisi ile bütünleşmesinde ayrı bir öneme sahip olmuştur (Keyder, 2009: 220).

Çiftliklerin bir kısmında gerçekleştirilen üretim mevsimlik olarak veya yıl boyu yapılmaktaydı. Çiftliklerde yapılan işler gerektiğinde mevsimlik olarak kiralanen ücretli tarım işçiler tarafından da yapılmakta ve bu nedenle çiftliklerin kurulması ile birlikte mevsimlik tarım işçiliği kavramının ortaya çıktığı görülmektedir. Çiftliklerin yönetimi kahya denen kişi tarafından gerçekleştirilirken çiftlikte çalışacak olan işçiler az miktarda toprağa sahip olanlar, topraksız olanlar veya göçebe olarak yaşayanlar arasından seçilerek kiralanmaktadır (Altın, 2014: 74).

Diğer taraftan bazı çalışmalarda, Osmanlı İmparatorluğu döneminde mevsimlik tarım işçiliğinin tarihsel kökenlerinin 1830'lu yıllara dayandığı belirtilmektedir. Bu kapsamda Kavalalı İbrahim Paşa ilk kez 1830'lu yıllarda Çukurova'da çalıştırılmaları için Sudan'dan tarım işçisi getirtmiştir. Ayrıca yine aynı dönemde Doğu Karadeniz Bölümü illerinden Kırım ve Rusya'ya tarım işçisi olarak çalışmak için gidenlerin olduğu belirtilmektedir (Orhan, 2017: 60).

Türkiye'de ise mevsimlik tarım işçiliğinin tarihsel kökenleri 1950'li yıllara dayanmaktadır. Tarihsel perspektiften değerlendirildiğinde 1950'li yıllar Türkiye'de sanayi sektörünün hızla gelişmeye başladığı ve tarım alanında da makineleşmeye geçildiği yıllardır. Bu gelişmelerle paralel olarak kırsal kesimde yaşanan hızlı nüfus artışı sonucunda tarım alanları yetersiz kalmıştır. Bunun sonucunda ise iş imkanları daralmış, para kazanmak güç bir hal almıştır. Diğer tarafta ülkede ulaşım ağlarının giderek gelişmesi bir yerden bir yere gitmeyi kolaylaştırarak; iş imkanı olmayan ve kırsal kesimde yaşayan insanları aileleri ile birlikte tarımın yoğun olduğu yerlere mevsimlik olarak göç etmeleri sonucunu doğurmuştur (Öz, 2015).

Kısacası, günümüzde yaşanan makineleşme ile tarımda insan emeğine duyulan ihtiyaç her ne kadar azalmış olsa da hala üretimin birtakım aşamalarında makineleşme sağlanamadığından bu alanlarda çalışacak ucuz işgücüne duyulan ihtiyaç hala önemli ölçülerdedir (Kaya ve Özgülner, 2015: 116). Ancak mevsimlik tarım işçiliğinin doğuşunu sadece makineleşme, tarım alanlarının küçülmesi ve ulaşım kolaylığına bağlamak aslında konunun eksik kalmasına neden olacaktır. Çünkü böyle bir göç olgusunun ortaya çıkması daha karmaşık süreçlerin sonucudur. Bu kapsamda, özellikle belirli bölgelerde yoğun olarak yaşanan kan davası gibi sosyal ve kültürel özellikler, eğitim yetersizliği sonucunda

vasıflı işlerde çalışma şanslarının olmayışı, istihdam olanaklarının yetersizliği ve tarım alanlarının daralması sonucunda ailelerin geçimlerini sağlayacak boyutlarda topraklarının kalmayışı gibi faktörler de insanları göçe zorlayan temel sebepler arasında sayılabilir (Orhan, 2017: 60).

1.4. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunları

Bu başlık altında mevsimlik tarım işçilerinin; yerleşim ve barınma sorunu, ulaşım sorunu, eğitim sorunu, sağlık sorunu, iş güvenliği ve sosyal güvenlik sorunu, ekonomik sorunları, sosyal dışlanma sorunu, işsizlik sorunu ve çocuk işçiliği sorunu ele alınacaktır.

1.4.1. Yerleşim ve Barınma Sorunu

Asıl yaşam alanlarını bırakıp göçebe olarak tarım işi yapan işçilerin barınma koşulları incelendiğinde, oldukça sağlıksız ve yetersiz alanlarda konaklamak zorunda bırakıldıkları görülmektedir. Genel olarak mevsimlik tarım işçileri alt yapı hizmetleri olmayan alanlarda, sağlıksız barınaklarda ve temiz içme suyunun dahi olmadığı yerlerde yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmaktadırlar. Ayrıca işçilerin yaşam alanlarında biriken çöpler, sağlık koşullarına uygun olmayan tuvaletlerin varlığı da mevsimlik tarım işçilerinin yerleşim ve barınma sorunlarının başında yer almaktadır (Koruk, 2010).

Aslında tarım işçilerinin yerleşim ve barınma sorunlarının iki boyutu bulunmaktadır. Bunlardan ilki, çalışacakları alanlara gelişleri ve iş bittikten sonra dönüşleri esnasında yaşadıkları barınma sorunudur. İkincisi ise çalıştıkları süreç içerisinde yaşadıkları barınma sorunudur. Genellikle mevsimlik tarım işçileri barınma sorunlarını kendilerine ait plastik veya bezden yapılmış çadırlarla çözmeye çalışmaktadırlar. Genel durum bu olmakla beraber nadiren de olsa işverenler işçilere barınmaları için yer temininde bulunabilmektedir. Bu tür olanaklarsa genellikle büyük çiftliklerde mümkün olmaktadır. Çünkü çiftlikler çok uzun yıllardan beri mevsimlik işçiler çalıştırdıkları için basit kerpiç evlerle çalıştırdıkları işçilerin barınma sorunlarını çözmeye çalışmaktadır. Ancak özellikle tarım işlerinin çok yoğunlaştığı mevsimlerde binlerce tarım işçisi çalışmak üzere başka yörelerde yer alan tarlalarda ve çiftliklerde çalışmaya gitmektedirler. Sabah çok erken saatlerde çalışmaya başlayan bu tarım işçileri genelde geç saatlere kadar çalışmaya devam etmektedirler. İş bitiminden sonra konaklama alanlarına geldiklerinde herhangi bir hijyen koşulunun bulunmadığı ve derme çatma barınaklarında dinlenmek ve ertesi gün mesaisi

için güç toplamak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum çiftliklerde işverenler tarafından sağlanan barınaklarda da geçerliliğini korumaktadır. Çünkü bu tür barınakların planları genellikle daha fazla işçiyi bir arada yatırmaya yönelik olarak yapılmakta ve işçiler sıkışık bir biçimde, yerlerde, yan yana yatmak zorunda kalmaktadırlar (Egemen, 2015: 39).

Mevsimlik tarım işçilerinin bazıları barınma sorunlarını giderebilmek amacıyla çalışmak amacıyla gitmiş oldukları yörelerde ev kiralama yöntemini de tercih edebilmektedirler. Ancak evler genellikle tek odalı, derme çatma gecekondulardan oluşmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki evlerin birçoğunun içinde ya da bahçesinde dahi tuvaletler bulunmamaktadır. Bazı durumlarda ise birkaç aile bir araya gelerek 30-40 metre karelik dükkân veya depoları kiralarak barınma sorunlarını çözmeye çalışmaktadır (Özbekmezci ve Sahil, 2004:376).

Sonuç itibariyle mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan göçmen işçiler açısından barınma konusu çok büyük bir sorun teşkil etmektedir. İşin gereği olarak günün büyük bir kısmını dışarıda tarlalarda geçiren tarım işçileri doğal olarak eşyalarını koruyabilecekleri, sağlıklı bir şekilde dinlenebilecekleri ve uyuyabilecekleri yani insani ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri barınaklara ihtiyaç duymaktadırlar. Ancak çalıştıkları yörelerde geçici işçiler olmaları nedeniyle genel olarak barınma sorunlarını da kendilerinin çözmeleri gerekmektedir. Genel olarak da mevcut sorunlarına çözüm üretebilmek adına iş yaptıkları yörelerde göçebe barınakları olarak adlandırılan ve pratik bir şekilde kurulup kaldırılması mümkün olan ilkel barınaklar oluşturmaktadırlar. Çok sık rastlanmamakla beraber bazı göçmen işçiler beraberlerinde hayvanlarını da getirmekte ve kendi barınaklarında bu hayvanlarla beraber yaşamaktadırlar. Doğaldır ki bu ailelerin hayvanlarla birlikte aynı ortamda yaşamaları sağlık açısından oldukça olumsuz etkiler ortaya çıkarabilmektedir. Sağlıksız ortamda işçilerin hastalanmamaları pek de mümkün görünmemektedir (Egemen, 2015: 39).

1.4.2. Ulaşım Sorunu

Gezici tarım işçiliğinin en önemli sorunlarından biri de çalışacakları bölgelere gidebilmelerini sağlayacak olan ulaşım biçimidir. Yerleşik olarak yaşadıkları alanların dışına çıkarak göçebe bir şekilde çalışmak zorunda kalan tarım işçileri gerek kendilerinin çalışacakları yere nakli sırasında ve gerekse yanlarında taşımak zorunda kaldıkları eşyaların nakli sırasında önemli zorluklara karşılaşmaktadırlar. Özellikle ekonomik

güçlerinin yetersizliği sebebi ile gezici tarım işçileri yanlarında çok fazla eşya ve erzak taşımak zorunda kalmaktadırlar. Genellikle aileleri ile birlikte çalışacakları yerlere giden mevsimlik tarım işçileri toplu bir biçimde taşınmaktadır. Ancak bu durum işçilerin otobüs ile ulaşımlarının sağlanmasını oldukça güçleştirmekte ve işçilerin tren veya kamyonlarla taşınması sonucunu doğurmaktadır. Tren yoluyla yapılan taşımacılık can güvenliği açısından bir soruna neden olmamakta fakat kamyon kasalarında taşınan işçilerin can güvenliği tamamen riske atılmaktadır. Yasal açıdan yasaklanmasına rağmen gerekli denetim yetersizliği günümüzde dahi kamyon kasalarında taşınan tarım işçilerinin varlığına neden olmaktadır. Diğer taraftan mevsimlik tarım işçilerinin ulaşım sorunu gidiş dönüş yapılacak bölgenin özellikleri, çalışılacak tarladaki ürünün türü ve iklim koşulları veya seyahat yapılacak tarihler ve iş durumuna göre değişiklik göstermektedir. (Yıldırak vd., 2002: 47). Kısaca belirtilecek olursa mevsimlik tarım işçileri genel olarak can güvenliğinden yoksun olarak ve/veya sağlıklı ulaşım tekniklerinden uzak bir şekilde çalışacakları bölgelere nakledilmekte ve bu anlamda büyük sıkıntılara katılmak zorunda bırakılmaktadırlar.

Sonuç olarak mevsimlik tarım işçilerinin çalışacakları bölgelere gidiş gelişleri esnasında yaptıkları yolculuklar tehlikeli olabilmekte ve birçok kaza meydana gelmektedir. Bu kapsamda yaşanan kazalarda her yıl yüzlerce işçi yaralanmakta ve onlarca işçi yaşamını yitirmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları en büyük sorunun ulaşım problemi olması en fazla can kaybının yolculuk esnasında yaşanmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle insan taşımaya uygun olmayan kamyon veya traktör kasalarında neredeyse üst üste taşınan işçilerin yüzlercesi aslında katliam olarak nitelendirilebilecek bir şekilde trafik kazalarında hayatlarını kaybetmektedirler (TBMM Raporu, 2015).

1.4.3. Eğitim Sorunu

Gezici ve geçici olarak çalışan tarım işçilerinin mevcut sosyo-ekonomik sorunları arasında en büyük paya sahip olan unsurlardan bir diğeri ise eğitim sorunudur. Çünkü eğitim düzeyi ve biçimi sosyo-ekonomik yapının bir uzantısıdır ve toplumun genelinin eğitim düzeyi ve biçiminden etkilenmektedir. Bireylerin eğitim düzeyleri ve sosyo-ekonomik yapı birbirini etkileyen önemli unsurlar olduğu için mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarının daha iyi anlaşılabilmesi için irdelenmesi gereken önemli bir konudur (Yıldırak vd., 2003: 71). Çünkü özellikle göçebe olarak tarım işçiliği yapanların çocuklarının eğitimi çok büyük bir sektöre uğramaktadır. Ayrıca göçebe olsun ya da olmasın tarım işçileri

genel olarak ailecek çalıştıkları için çocuklarının eğitimi önemli ölçüde eksik kalmakta ve çocuklar ortalama olarak dört ay okullarına gidememektedirler (Altın, 2014: 120).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler başlığı altında yer alan 42. maddesi "*Kimse. eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir*" (md. 42) şeklindedir. Anayasanın bu maddesi gereğince herkesin eğitim hakkının olduğu ve bu hakkın engellenemez bir hak olduğu güvence altına alınmıştır. Ancak Anayasal olarak güvence altına alınmış olan eğitim hakkı özellikle kırsal kesimde yaşayan ve tarım işi ile uğraşan kişiler açısından değerlendirildiğinde eğitim düzeylerinin hedeflenen seviyenin çok altında olduğu görülmektedir. Özellikle mevsimlik tarım işçileri açısından yaşanan sıkıntının boyutları daha önce de belirtildiği üzere oldukça yüksektir (Görücü ve Akbıyık, 2010: 219). Bu kapsamda Anayasal güvence altına alınmış olan eğitim hakkından mahrum kalan çocuklar bir anlamda ülkenin kalkınması ve eğitilmiş bireylerin yayacağı olumlu dışsallık faktörünü sekteye uğratmaktadır. Bir taraftan çocuklar eğitimlerini tamamlayamadıkları için zarar görmekte ve bir anlamda geleceklerinde niteliksiz işçi olarak çalışmaya mahkum bırakılmakta, diğer taraftansa toplumda ki eğitimsiz birey sayısının artmasına neden olmaktadır.

1.4.4. Sağlık Sorunu

Bir bireyin sağlıklı oluşunun en önemli unsurlarından birisi beslenme şeklidir. Özellikle gelir yetersizliği içerisinde olan tarım işçilerinin beslenme düzenleri düşünülecek olursa gerekli protein ve enerjiyi sağlayacakları besin öğelerini tüketemedikleri ve bu nedenle de bir takım sağlık sorunları yaşamaya yatkın oldukları söylenebilir. Yetersiz beslenme sonucunda birtakım hastalıklar ortaya çıkabilmekte (demir yetersizliği anemisi, obezite vs.) ve kişilerin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (TBMM, 2015). Bu kapsamda yetersiz beslenme sonucunda sağlık problemi yaşama riski yüksek olan gruplar içerisinde mevsimlik tarım işçilerinin önemli bir paya sahip olduğu yadsınamaz bir gerçektir (Fereli vd., 2016: 37).

Yapılan birçok araştırma mevsimlik tarım işçilerinin yeterli ve sağlıklı beslenmediklerini ortaya koymuştur. Diğer taraftan yapılan araştırmalar, mevsimlik tarım işçilerinin almış oldukları sağlık hizmetleri açısından da ayrımcılığa uğradıkları ve dışlandıkları yönünde birtakım olumsuz sonuçları da ortaya çıkarmaktadır. Tarım işçileri sağlık personelinin ayrımcı tutumlarına maruz kalmaktansa doğrudan eczaneye giderek

ilaçlarını almayı tercih etmekte ve bu soruna yönelik olarak ortaya koydukları en yaygın çözümün bu olduğu görülmektedir. Diğer taraftan belirtmek gerekir ki çocukların sağlıksız koşullarda yaşamalarından ve sağlıksız beslenmelerinden dolayı ortaya çıkan sağlık problemleri sonucunda yaşam kalitelerinin düştüğü ve yaşlıları gibi bir hayat süremediği görülmektedir (Uzundere, 2015: 34).

1.4.5. İş Güvenliği ve Sosyal Güvenlik Sorunu

Mevsimlik tarım işçilerinin en önemli sorunlarından biri de sosyal haklardan ve iş güvenliğinden yoksun olmalarıdır. Geçimlerini sağlamak için bu işi yapmak durumunda kalan mevsimlik tarım işçileri düşük ücretlerle, sosyal güvenceden yoksun olarak çalışmaktadırlar (TBMM Raporu, 2015).

Ayrıca uygulamada mevsimlik tarım işçilerine yönelik olarak çalışma koşullarını belirleyecek bir sözleşmenin yapılması gerekmesine rağmen herhangi bir yazılı sözleşmenin yapılmadığı görülmektedir. Oysa her çalışan gibi mevsimlik tarım işçilerinin de çalışma koşullarına ilişkin olarak yazılı bir sözleşme yapmaları ve konuya ilişkin yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Bu konu ile ilgili olarak çalışma saatleri ise tamamen yöresel koşullara ve yapılan işin çapa, hasat veya dikim olup olmamasına göre tamamen gelenek ve göreneklerle düzenlenmektedir. İşverenlerin temel çabalarının işin bir an önce bitirilmesi olduğu göz önünde bulundurulacak olursa işçilerin oldukça uzun saatler çalıştırıldığı da ortaya çıkacaktır. Çünkü işin bir an önce bitirilmesine yönelik olarak temel yöntemler; götürü usulde iş verilmesi, işçilerin çalışma sürelerinin uzatılması ve toplanan ürüne göre ücret verilmesi şeklinde sıralanabilir. Diğer taraftan işçilerin çalışma sürelerini belirleyen temel bir takım kuralların olmaması ile beraber hafta tatili veya fazla mesai karşılığı ek bir ücret verilmesi gibi uygulamaların varlığından da bahsetmek mümkün değildir. (Görücü ve Akbıyık, 2010: 201-202).

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma esnasında karşılaştıkları iş güvenliği sorunları arasında tarımsal faaliyetlerde kullanılan makinelerden kaynaklananlar önemli bir yere sahiptir. Bu kapsamda tarımsal faaliyetleri gerçekleştirebilmek için birçok farklı tarım makinesi kullanılmaktadır. En yaygın olarak kullanılan tarım makineleri arasında; çapa makineleri, traktörler, hasat-harman makineleri, ekim makineleri, öğütücüler, tarım arabaları, toprak işleme makineleri, çayır biçme makineleri, karıştırıcılar, gübre dağıtma makineleri ve balya makineleri sayılabilir. Tarım işi esnasında ortaya çıkabilecek iş

kazaları sadece makinelerle çalışma anında ortaya çıkmamakta makinelerin bakım, tamir, temizlik gibi işlerinin yapılması esnasında da ortaya çıkabilmektedir. (Yurtlu vd., 2012).

Diğer taraftan tarım sektöründe oldukça sık görülen bir diğer iş kazası türü de elektrik kullanımına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin yüksek gerilim hatlarının varlığı elektrik kökenli iş kazalarının en önde gelen nedenlerindedir. Diğer taraftan elektrik ile çalışan makinelerin kullanımı esnasında ortaya çıkan elektrik çarpmaları veya uzatma kablolarında ortaya çıkan kaçaklar bu iş kazalarının başlıca nedenleri arasındadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki tarım işlerinin yapıldığı alanlarda genel olarak elektrik tesisatlarının zayıf olması yangınların çıkmasına bile neden olabilmektedir. Bunlara ek olarak özellikle hayvancılıkla uğraşan işletmelerde de oldukça sık iş kazası ortaya çıktığı görülmektedir. Bu kapsamda hayvanların ısırması, çarpması veya tepmesi sonucunda işçilerde yaralanmalar meydana gelebilmektedir. Bunlara ek olarak zirai mücadele esnasında kullanılan kimyasal maddeler ise bir diğer iş kazası türü olarak ortaya çıkmaktadır (Yalçın vd., 2016).

Konunun bir diğer önemli boyutunu ise mevsimlik tarım işçilerinin sosyal güvenlik hakkı oluşturmaktadır. Aslında sosyal güvenlik hakkı tüm çalışanların olmazsa olmaz vazgeçemeyecekleri haklardan birini oluşturmaktadır. Ancak çok önemli olan sosyal güvenlik hakkından tarım kesimi çalışanları oldukça düşük düzeylerde faydalanabilmektedir. Tarım çalışanlarının yaşamlarının her alanında süregelen olumsuzluklar içerisinde belki de en önemli sorunsalı sosyal güvenlikten yoksun olmaları oluşturmaktadır. Yaşam koşullarının yetersizliği, beslenme yetersizlikleri, barınma sorunları, uzun çalışma saatleri gibi birçok olumsuz faktör sonucunda tarım işçilerinin hastalanmaları olasılığı oldukça yükselmekte ve hastalandıkları takdirde hastalık süresince veya daha uzun süreler işsiz kalma olasılıkları da oldukça yükselmektedir. Tarım işçilerinin bir sosyal güvenlik çatısı altına alınması ve gerek sosyal haklardan ve gerekse sağlık hizmetlerinden faydalanmaları yönünde çalışmaların yapılması tarım kesimi için son derece büyük bir öneme sahiptir (Görücü ve Akbıyık, 2010: 202).

Diğer taraftan mevsimlik tarım işçilerinin sendikaya bakış açıları irdelendiğinde ise işçilerin sendikaları sadece siyasallaşma aracı olarak gördükleri ve bir sendikaya bağlı olarak çalışmak istemediklerinin belirlendiği bir takım araştırma sonuçları da mevcuttur. Ayrıca bazı işçileri ise sendikalaşma anlamında sadece dayıbaşılardan birleşerek hareket edebileceği ancak işçiler arasında toplu hareket etmenin mümkün olmadığı yönünde kanaatlerin de varlığı tespit edilmiştir (Yeniay, 2011: 90).

1.4.6. Ekonomik Sorunları

Gezici tarım işçileri gerek yaptıkları iş dolayısıyla ve gerekse yaptıkları işin onları zorladığı yaşam biçimi nedeniyle oldukça zor koşullarda gelir elde etmektedirler. Yaşadıkları zor koşulların aksine elde ettikleri gelir ise geçimlerini sağlayacak düzeyde bile olmamaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin geçimlik düzeyde kalan gelirlerini arttırmak için tüm aile olarak tarım işçiliği yaptıkları genel olarak gözlemlenen bir olgudur. Konu bu açıdan değerlendirildiğinde aile bireylerinin aynı işi yapmaları sonucunda aile ekonomisine olan katkıları hemen hemen aynı düzeyde olmaktadır ve yaşam standartları oldukça düşük seviyelerde kalmaktadır. Oldukça zor koşullarda çalışıp belirli bir refah düzeyini yakalayamayan tarım işçileri; sürekli olarak çalışabilecekleri bir işten, kendilerine ait bir evde yerleşik bir hayat sürdürmekten ve sonuç olarak insanca yaşama olanaklarından oldukça uzak bir yaşam sürdürmektedirler. Genel olarak mevsimlik tarım işçisi aileler sadece karınlarını doyurabilmeye dayanan bir beslenme şekliyle yaşamda kalma mücadelesi vermektedirler. Özellikle ekonomik krizlerin yaşandığı ülkelerde mevsimlik tarım işçilerinin gelir elde etmeleri ve ekonomik koşullarını iyileştirebilmeleri neredeyse imkansız hale gelmektedir (Yıldırak vd., 2003: 69).

İşçilerin çalışma şartları ve ücretleri, genellikle işverenler ve araçlar arasında üretilen ürüne paralel olarak belirlenmekte ve belirlenen bu ücretler gayri resmi şekilde herhangi bir sözleşmeye dayanmadan karşılıklı güven ilişkisine dayanarak belirlenmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin ücretlerinin belirlenmesi, işveren ve araçların insafına kalmış bir durumdadır. Kimi zamanlarda işverenler yeterince kazanç sağlayamadıklarında, tüccarlardan zamanında paralarını alamadıklarında veya zarar ettiklerinde işçilerin ücretlerini zamanında ödememektedirler ve işçiler bu durumdan oldukça olumsuz olarak etkilenmektedir. Diğer taraftan işçilerin kendi haklarını koruyacak herhangi bir sözleşmenin de olmamasından dolayı yasal yöntemlerle haklarını arayamamaktadırlar. Mevsimlik tarım işçileri aldıkları düşük ücret nedeniyle bir birikimde de bulunamamakta ve yıllarca bu sistemin içerisinden çıkamamaktadırlar (Altın, 2014:119).

1.4.7. Sosyal Dışlanma Sorunları

En genel tanımıyla sosyal dışlanma; ayrımcılık ve yoksulluğun etkisi ile bireylerin temel becerilerini kullanma ve yaşam boyu öğrenme fırsatlarından yoksun olma

durumudur. Toplum çok katmanlı, dinamik bir süreçtir. Sosyal dışlanmanın varlığı durumunda bireyler bu çok katmanlı ve dinamik sürecin yani toplumun dışına itilmektedirler. Bireyler; gelir durumları, işleri, eğitim seviyeleri, yaşam koşulları gibi göstergeler neticesinde sosyal ve toplumsal yapının dışında kalmakta ve toplum tarafından dışlanmaları sebebi ile de toplumsal ve sosyal aktivitelere ulaşmakta sorunlar yaşamaktadırlar (Tunca, 2010: 3). Bir başka ifade ile sosyal dışlanma, sosyal entegrasyon, kültürel çevre ve vatandaşlık gibi toplumda kabul gören bir takım paradigmalara dayanır. Söz konusu toplumsal yapı, bireylerde gelişen topluma ait olma ve üyelik duygularını belirler. Bireylerin toplumdan dışlanma konusundaki düşünceleri, toplumdan dışlanma konusundaki algıları ile yakından ilişkilidir (Özgökçeler, 2006: 20).

Diğer taraftan sosyal dışlanma ülkeden ülkeye farklılık göstermekte ve ülkelerin kendilerine özgü koşulları ve gelişmişlik düzeylerine göre farklılık gösterebilmektedir. Sosyal dışlanma toplumsal, ekonomik ve siyasal alandan dışlanma şekillerinde ortaya çıkabilmekte ve mevsimlik tarım işçileri açısından değerlendirildiğinde bu üç faktör açısından da dışlanmanın boyutları önem arz etmektedir (Geçgin, 2009: 22).

Yapılan çalışmalar göstermiştir ki, mevsimlik tarım işçileri çalışmak için gittikleri yörelerde öteki olarak algılanmakta ve sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Özellikle eğitim seviyeleri, etnik kimlik farklılıkları, kültürel seviye ve dil gibi unsurlar öteki algısını beslemekte ve mevsimlik tarım işçileri ile yöre halkı arasında uyumsuzluklar ortaya çıkmaktadır. Kısaca bir yandan temel eğitim imkanlarından yeteri kadar yararlanamayan, diğer taraftan gelir yetersizlikleri ile zorlu bir hayat mücadelesi veren mevsimlik tarım işçileri ve aileleri sosyal dışlanmaya maruz kalmakta ve bu durum yaşam koşullarının daha da zorlaşmasına neden olmaktadır (Uzundere, 2015: 35).

1.4.8. İşsizlik Sorunu

Mevsimlik tarım işçileri sadece belirli aylarda iş bulup çalışabilmektedirler. Bu nedenle çalışmadıkları diğer aylarda çalıştıkları dönemde biriktirebildikleri paralarla geçimlerini sağlamak zorunda kalabilmektedirler veya vasıfsız farklı işlerde çalışma arayışlarına girmektedirler (Yıldırak vd., 2002: 14). Özellikle eğitim seviyesinin düşüklüğü mevsimlik tarım işçilerinin vasıfsız işerde çalışmalarını adeta zorunluluk haline getirmektedir.

Sosyal güvenceden yoksun düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalan mevsimlik tarım işçileri, çalıştıkları süreç içerisinde bir süreliğine de olsa işsizlikten kurtulmuş olsalar dahi yoksulluk çıkmazından kurtulamamaktadırlar (Yiğit vd., 2017: 4).

1.4.9. Çocuk İşçiliği Sorunu

Çocukluk dönemine ait yetişme koşulları ve çocukluk döneminde alınan eğitim, bireyin gelecekteki yaşam kalitesi ve koşulları üzerinde oldukça etkili olacaktır. Bu nedenle çocuk işçiliği bir taraftan bireyin eğitim hakkını elinden alan, diğer taraftan gelecekteki yaşam koşullarını da oldukça olumsuz etkileyen büyük bir sorundur. Aslında çocuk işçiliğinin kökenleri, tarihin ilk dönemlerine kadar inmekte ve evrensel bir insan hakları sorunu olarak ciddi yasal düzenlemelerin getirilmesi gereken bir sorunsaldır. Çünkü çocuk işçiliği sorunsalı çocukların psikolojik, fiziksel ve sosyal gelişimlerini oldukça olumsuz olarak etkilemektedir. Özellikle çocuklar çalıştıkları için eğitimlerine devam edememektedirler. Bu durumsa gelecekte eğitimsiz bir neslin varlığını yükselterek, ülkenin sosyo-ekonomik yapısını da o denli olumsuz etkileyebilecektir. Ayrıca çalışan çocukların birçok suiistimal istismara açık olması karşılaşılan bir diğer önemli sorundur (Avşar ve Öğütoğulları, 2012: 10).

Çocuk ve çocuk işçiliği kavramı tanımlamaları farklı kültürlerde farklı şekillerde yapılabilmektedir. Bu kapsamda çocuk işçiliği yaş ve etkileri açısından farklı değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Fakat Türkiye tarafından da kabul edilmiş olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 1. maddesinde 18 yaşına kadar her birey çocuk olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO), çocuk işgücü ile ilgili temel sözleşmelerinden olan 138 sayılı sözleşme baz alındığında, çalışabilecek çocuklar için asgari yaş sınırının 15 olduğu belirtilmiştir. Ancak, bazı istisnai durumlarda bu asgari yaş sınırının 13'e kadar inebileceği hükme bağlanmıştır. Böylece ILO'ya göre, her ne sebeple olsun 13 yaşın altında çalışma yaşamına atılanlar, çocuk işgücü olarak tanımlanmaktadır (Günöz, 2007: 5). Ancak belirtmek gerekir ki çocukların yapmış oldukları her işi çocuk emeği istismarı şeklinde algılamamak gerekir. Bu kapsamda çocuk ve ergenlerin; eğitimlerine engel teşkil etmeyecek, kişisel gelişimlerini ve sağlıklarını olumsuz olarak etkilemeyecek işleri yapmaları ortadan kaldırılmak istenen çocuk işçiliği olarak değerlendirilemez. Örneğin evde anne babasına yardımcı olmak, okul saatleri dışında veya tatillerde yaşlarına ve sağlık durumlarına uygun işlerde çalışmak, aileye ait işletmede belirli işleri yapmak gibi işler çocuk emeği istismarı kapsamında

değerlendirilmez. Tam tersi çocukların sorumluluk duygularını geliştirerek, gelişimlerine ve deneyim kazanmalarına yardımcı olur ve yetişkinlik dönemlerinde toplum açısından üretken bireyler olmaları için onarı hazırlar. Çocuk gelişimi açısından olumsuz olarak değerlendirilen çocuk işçiliği kavramı, çocukların çocukluklarını yaşamaktan alıkoyan, psikolojik, fiziksel ve zihinsel gelişimleri açısından onlara zarar veren ve gerçek potansiyellerini ortaya koymalarına engel olan işlerdir. Sonuç itibariyle çocuk işçiler özsaygılarını ve toplum içerisinde saygınlıklarını yitiren bireyler olarak yaşamlarına devam etmek zorunda kalmaktadırlar (Taş ve Abbasgil, 2017: 28).

Mevsimlik tarım işçiliği yapan aileler özellikle göçebe mevsimlik tarım işçileri çalıştıkları yörelere veya alanlara çocuklarını da beraberlerinde götürmek zorunda kalmaktadırlar. Çocuklar tarlada çalışabilecek güce sahipse tarlada çalıştırılmakta veya yerleşim alanlarında yaşça büyük olanlar varsa kardeşlerine bakıcılık yapmakta ve çamaşır, bulaşık gibi konularda aileye yardımcı olmaktadır. Ancak bu durum çocukların temel eğitim hakkından yararlanamamaları ve çocuk işçiliğinin özellikle tarım sektöründe giderek artış göstermesi sorunsalını da beraberinde getirmektedir. Mevsimlik tarım işçiliği yapan ailelerin çocukları akademik anlamda gelişimlerini gerçekleştirecekleri yaşlarda aileleri gibi tarım işçisi olarak hayatlarını idame etmek ve aile bütçesine küçük yaşlardan itibaren katkı sağlamak zorunda kalmaktadırlar (Uzundere, 2015: 38).

1.5. Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Dünya Ülkeleri ile Türkiye’de Gelişimi ve Mevzuattaki Yeri

Bu başlık altında öncelikli olarak mevsimlik tarım işçiliği kavramının gelişimi ve konuya yönelik yasal düzenlemeler; ekonomisi özellikle tarıma dayalı olan bazı dünya ülkeleri açısından açıklanacaktır. Daha sonra konu Türkiye açısından incelenecektir.

1.5.1. Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Dünya Ülkelerinde Gelişimi ve Yasal Düzenlemeler

Kapitalizm öncesinde toplumlar tarıma dayalı bir yapı sergilemekte ve kar elde etme düşüncesinden uzak bir yapı ortaya koymaktadırlar. Ancak kapitalizmin gelişmesi ve artık kar elde etme güdüsünün ortaya çıkması ile birlikte pazar için üretim kavramı ortaya çıkmıştır. Ancak sektörün büyümesi ile beraber aile tarımcılığı ve küçük tarım şirketleri özellikle gelişmekte olan ülkelerde yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle

gerek üretim ve gerekse tüketimin giderek küreselleştiği günümüz koşullarında Dünya Ticaret Örgütü ve diğer uluslararası kuruluşların faaliyetleri sonucunda küçük tarım işletmeleri, büyük tarım işletmeleri karşısında rekabet gücünü kaybetmiş ve iflasa sürüklenmiştir. Bu durum karşısında iflas eden küçük tarım işletmeleri sahipleri ya işçileşmiş ya da kentlere göç etmek zorunda kalmışlardır. Aslında tarım sektörü özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinde, gerek istihdam olanakları ve gerekse ihracat açısından oldukça önemli bir yere sahiptir (Öztürk, 2008: 612). Bu nedenle dünya ekonomisi açısından küçük ölçekli tarım işletmelerinin iflas etmeleri özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan ülke ekonomileri açısından önemli sorunsalları da beraberinde getirmiştir. Diğer taraftan işçileşmenin artması ve tarım alanlarının daralması gerek ülke içerisinde ve gerekse ülkeler arasında tarım işçilerinin göçebe bir yaşam sürmelerine neden olmuştur.

1970'lerin başında ise dünya ekonomisi küreselleşme ile beraber çok büyük değişimler yaşamıştır. Bu kapsamda küreselleşme tüm dünyada sermayenin yapılanması ve yeni sermaye biçimlerinin ortaya çıkması sonucunu doğurmuştur. Neo-liberal politikaların ağırlık kazanması ile sermayenin akışkanlığı ve özgürlüğü teşvik edilerek devlet ekonomik ve sosyal hayatın içerisinde etkisiz hale gelmiştir. Bu kapsamda tarım politikalarının da küreselleşmenin sonucunda uygulanan neo-liberal politikaların etkilerinden uzak kalabilmesi düşünülemez. Bu dönem içerisinde ABD ve AB'de yüksek tarımsal sübvansiyonlar devam etmekte ise de küresel gıda ekonomisi özelleşmeye doğru bir seyir izlemiştir (Çağlayan, 2010: 8-9).

Diğer taraftan göçebe tarım işçiliğinin dünya genelinde yarattığı en büyük sorunsallardan bir diğeri, yaygın olarak kullanılan ve emek istismarının en büyük göstergelerinden biri olarak görülebilecek çocuk işçiliğinin varlığıdır. ILO (2013) tarafından yapılan bir araştırmaya göre dünya genelinde 5-17 yaş grubu çocuk işçiliğinin sektörel dağılım tablosu düzenlenmiştir. Bu tabloya göre 2012 yılında tarım sektöründe bulunan 98 milyon çocuk işçi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda tarım sektörü diğer sektörlerle karşılaştırıldığında %58,6 gibi bir oranla çocuk işçiliğinin en yaygın olarak görüldüğü sektör olmuştur. Konu dünya genelinde irdelendiğinde tarım sektörü açısından çocuk işçiliği istismarının en fazla olduğu ülkeler; Güney Afrika Cumhuriyeti, Hindistan, Kamerun, Mısır, Etiyopya olduğu söylenebilir. Diğer taraftan Amerika'da Hispanik kökenliler (Latin Amerikalılar) ve Meksikalılar, İspanyada Afrikalı göçmenler,

Norveçte ise Doğu Avrupalıların yoğun olarak mevsimlik tarım işçisi olarak çalıştığı görülmektedir (Uzundere 2015; Çınar ve Lordoğlu, 2011: 421).

Mevsimlik tarım işçileri ile ilgili olarak dünya ülkelerinde mevcut olan yasal düzenlemeler genel hatları ile incelenecek olursa, Kanada'nın mevsimlik tarım işçiliği konusunda belirlemiş olduğu standartlar sayesinde ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bu kapsamda Kanada Mevsimlik Tarım İşçileri Programı (CSAWP) oluşturulmuştur. Oluşturulan bu program gereğince ülkeye sadece 18 yaşını doldurmuş işçiler gelebilmektedir. Ayrıca işçilerin beslenme, barınma, ulaşım, iş sağlığı, çalışma saatleri, sağlık sigortası, izinleri ve ücretleri belirli standartlara bağlanmıştır. Programda belirlenen standartlar; işçiler kendi yemeklerini hazırlayacaksa işveren yemek pişirmeleri için gerekli malzemeleri sağlamalıdır, işverenler her bir işçiye yedi Kanada Doları'nı geçmeyecek düzeyde uygun yemek vermelidir, her bir işçi beş saatlik aralıksız çalıştıktan sonra minimum otuz dakikalık yemek molası ile sabah ve öğleden sonraki çalışma sürelerinin ortasında onar dakikalık ara verebilmelidir, işçiler sıcak ve soğuk suya erişebilmeli, yeterli miktarda su temini sağlanmalıdır şeklindedir (Fereli vd., 2016).

Avrupa'da mevsimlik tarım işçisi olarak çalışanların büyük bir bölümü Avrupalı olmayan işçilerdir. Özellikle 1960'lı yıllarda Avrupa'da göçmenler işgücü eksikliğinin büyük bir kısmını kapatmıştır. İspanya'nın kırsal kesimlerinde yaşamını sürdüren yerli halk, tarımsal işler yerine statüsü yüksek işlerde çalışmayı tercih etmiştir. Bu durumda ortaya çıkan tarımsal işgücü açığı ağırlıklı olarak Afrikalı göçmenler tarafından kapatılmıştır. Bunun en önemli sebepleri arasında düşük ücretli, istenmeyen, kalifiye olmayan ve güvencesiz işlerde çalışmaya istekli yerli halkın olmayışı ve Afrika'dan gelen göçmenlerin yoksul ve eğitimsiz olmalarından dolayı bu tür işlerde çalışmak zorunda oluşlarıdır (Önen, 2012: 282).

1.5.2. Mevsimlik Tarım İşçiliğinin Türkiye'deki Gelişimi ve Yasal Düzenlemeler

Türkiye'de özellikle ikinci dünya savaşı sonrasında yaşanan kırsal dönüşüm sonucunda, kırsal kesimden kentlere doğru yoğun bir göç olgusu ortaya çıkmıştır. Bir taraftan köyden kente doğru hızlı bir şekilde ortaya çıkan göç, kentlerin genel yapısında oldukça büyük ve köklü değişikliklere ve sıkıntılara yol açarken, kırsal kesimi terk etmeyenler üzerinde ise farklı etkiler ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda kırsal dönüşümün en

büyük etkisi ortaya çıkan işgücü fazlası olmuştur. Ortaya çıkan işgücü fazlalığı bazı bölgelerde kentlere doğru kitlesel göçlere neden olurken bazı bölgelerde ise tarım kesiminde ücretli işçilik kavramını gündeme getirmiştir. Özellikle 1948-1970 yılları arasında yaşanan tarımda dönüşüm, makineleşme süreci ve kapitalizme yönelik toplumsal yapı üzerinde çok önemli etkiler ortaya çıkarmış ve kırsal alanda işgücü arzını arttırmıştır. Diğer taraftan 1986-1995 yılları zorunlu göçün en yoğun yaşandığı süreci temsil etmektedir. Bu yıllarda ekonomik ve sosyal politikalarda yaşanan değişim, zorunlu göçün de etkisiyle mevsimlik tarım işçisi sayısında büyük artışlara yol açmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki bu süreçte gerek kente göç edenler ve gerekse kırsal kesimde kalıp tarım işçiliği yapanlar ucuz işgücü anlamına gelmiştir (Çınar ve Lordoğlu, 2011: 422).

Mevsimlik tarım işçileri Türkiye'deki mevcut tarım işgücünün büyük bir kısmını karşılamaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2013 yılı Hane Halkı İşgücü istatistiklerine bakıldığında istihdam edilen tarım işçileri %22.5'lik bir orana sahip olmakta ve yaklaşık 6 milyon kişi bu sektörde çalışmaktadır. Belirtilen bu işgücünün yarısını ise mevsimlik tarım işçileri oluşturduğu tahmin edilmektedir. Mevsimlik tarım işçileri ağırlıklı olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinden diğer illere göç etmekte ve özellikle Karadeniz Bölgesi fındık toplama mevsiminde, Ege Bölgesi zeytin toplama mevsiminde, İç Anadolu Bölgesi soğan ve şeker pancarı toplama mevsimlerinde, Doğu Anadolu Bölgesi kayısı toplama mevsiminde ve Çukurova ise pamuk, seralarda sebze ve meyve toplama mevsimlerinde tarım işçisi göçü almaktadır (Kaya ve Özgülner, 2015: 11). Türkiye'de tarım sektörüne ilişkin verilere ulaşmak ise; işçi işveren ilişkilerinin kurumsallaşamamış olması, aile işçiliğinin yaygın olması, sektörün kendine has özellikleri ve kayıt dışılığın yüksek olması gibi nedenlerden dolayı sağlıklı şekilde elde edilememektedir. Bu nedenle ülke genelinde mevsimlik tarım işçilerine yönelik net bir rakam verilememekte ve varsayımlarda bulunmaktadır (Akalin, 2018:4).

Anayasanın 51. maddesi ile "Sendika Kurma Hakkı", 53. maddesi ile "Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Hakkı", 55. maddesi ile "Ücretlerde Adalet Sağlanması", 60. maddesi ile "Sosyal Güvenlik Hakları" gibi çalışan hakları güvence altına alınarak günümüz İş Hukukunun temel çerçevesi oluşturulmuştur.

Türkiye'de tarım işçileri uzun yıllar boyunca Sosyal Güvenlik Mevzuatının kapsamı içerisinde yer almamıştır. Ancak bu durum özellikle 1982 Anayasasının 60. maddesinde yer alan "Sosyal Güvenlik Hakları" kapsamında Devletin Anayasal bir görevi

haline gelen “sosyal güvenliği sağlayacak gerekli önlemleri alma” ödevi sonucunda değişmiştir. Bu nedenle ilk olarak 1983 yılında 2925 ve 2926 sayılı kanunlar ile tarım kesimine yönelik olarak da özel bir sosyal güvenlik sisteminin oluşturulması amaçlanmıştır (Yıldırak vd., 2003: 23).

Türkiye’ de tarımsal alana yönelik bazı yasal düzenlemeler şu şekilde sıralanabilir;

- 1963 tarihli 274 Sayılı Sendikalar Kanunu ile, 1961 Anayasasınının 47. Maddesine uygun şekilde tarım kesimine sendikalaşma hakkı tanınmıştır.
- 1983 tarihli 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu’na göre 2821 Sayılı Sendikalar Kanununa göre mevsimlik gezici tarım işçileri mevcut sendikalara üye olabilecekler, diğer aranan koşullar varsa sendika kurabilecekler, tüm sendika faaliyetlere katılabileceklerdir. Kamuda çalışan tarım işçileri Kanun kapsamına alınmıştır.
- 1983 tarihli 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu ile de kamuda çalışan tarım işçileri kapsam içerisine alınmış ve tarım işçilerine sınırlı olarak yer verilmiştir.
- 2003 tarihli 4857 Sayılı İş Kanununun 111. Maddesi ile tarım işi olarak kabul edilen işler, bu işlerde çalışanların çalışma koşullarına ilişkin hükümler, hizmet akdi, ücret ve işin düzenlenmesi ile ilgili hususların Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle düzenleneceği hükmü getirilmiştir.
- 2006 yılında çıkarılan 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu kapsamında tarımsal faaliyet tanımlanmış ancak mevsimlik tarım işçileri yapılan tanımın kapsamına alınmamıştır.
- 2012 tarihli 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununda bu kanun kapsamına dahil olmayan faaliyet ve kişiler sıralanmış fakat mevsimlik tarım işçileri kapsam dışında bırakılmadığı için mevsimsel olarak göç eden tarım işçilerinin çalışma alanları ve onları çalıştıran işverenler, bu yasa kapsamında değerlendirilebilecektir.

Bu yasaların dışında Türkiye’de direk olarak tarım çalışanlarını ilgilendiren yasal düzenlemeler ise;

- 1983 tarihli 2926 Sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kanunu,

- 1983 tarihli 2925 Sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu,
- 2001 tarihli 4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikalar Kanunu şeklindedir.

Diğer taraftan mevsimlik tarım işçilerinin yaptıkları işler iş kanunu kapsamındaki tarım işlerinden sayılmalarına ve 4857 sayılı İş Kanunu'nun istisnalar maddesine konulan hükümle tarım işçileri kanun kapsamına alınmış olmasına rağmen işyerinde veya işletmede 51 ve daha fazla tarım işçisi çalışıyorsa, o işyeri veya işletme İş Kanunu kapsamında olacaktır (m.4/b) hükmü yer almaktadır. Ayrıca İş Kanunu'na göre görülen iş niteliği gereği 30 günden az sürüyorsa, süreksiz iş, 30 günden fazla sürüyorsa sürekli iş sayılacak; süreksiz işlere, İş Kanunu'nun temel pek çok maddesi uygulanamayacaktır. Mevsimlik tarım işçilerinin de çoğu işlerinin 30 günden kısa sürmesi onları İş Kanunu dışına atmaktadır (Çınar ve Lordoğlu, 2011: 439).

Mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarına yönelik çözümler için kanunlarda düzenlemeler yapılmamasına karşın çıkarılan yönetmelik, genelge ve sivil toplum kuruluşlarının çabaları sonucunda (Yiğit vd., 2017: 7-8);

- Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği,
- Toplum Sağlığı Merkezi ve Bağlı Birimler Yönetmeliği,
- Milli Eğitim Bakanlığının Mevsimlik Tarım İşçileri ile Göçer ve Yarı Göçer Ailelerin Çocuklarının Eğitime Erişimi Konulu Genelgesi (2016/5);
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Hakkında Genelgesi (2012/20) çıkarılmıştır.
- Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi (2010/6) konulu başbakanlık genelgesi çıkarılmıştır. Bu genelgeyle METİP (Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarını İyileştirilmesi Projesi) hayata geçirilmiştir. METİP kapsamında 2010 yılı itibari ile 23 ilin projesi kabul edilmiş ve 44 milyon TL ödenek aktarılmıştır. Projeler, Kırşehir, Uşak, Yozgat, Ankara, Şanlıurfa, Ordu, Kayseri, Nevşehir, Adana, Konya, Karaman, Afyon, Isparta, Gaziantep, Balıkesir, Düzce, Mersin, Malatya, Giresun, Kilis, Kahramanmaraş, Samsun ve Bursa illerinde uygulanmaya başlamıştır. 2010 yılının ilk uygulama yılı olması nedeni ile bütçelerin büyük bir kısmı altyapı faaliyetlerine harcanmıştır.
- 19 Nisan 2017 tarihinde 2010/6 sayılı genelge yürürlükten kaldırılarak Mevsimlik Tarım İşçileri Genelgesi (2017/6) çıkarılmıştır.

Tüm bunların dışında; Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı arasında imzalanan Tarımda İş Sağlığı ve Güvenliği Protokolü ile istihdamın düşük olduğu işletmelerin de İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu kapsamına girmesi sağlanmıştır (Çamurcu, 2015: 551).

Kısaca belirtmek gerekirse, iş kanunları kapsamında doğrudan tarım çalışanlarına yönelik uygulamaların olmayışı tarım çalışanlarının İş Hukuku kapsamına alınmasını ve gerekli yasal güvencelerin sağlanmasını engellemiştir. Yasal düzenlemelerin sadece kamuda çalışan tarım işçilerini güvence altına alması ve sayıları milyonları bulan kamuda çalışmayan tarım işçilerinin İş Kanunu kapsamına alınmaması tartışmalı bir konudur ancak gerek evrensel hukuk açısından ve gerekse anayasal açıdan değerlendirildiğinde uygulamanın yanlışlığı ortadadır (Gürişçi, 2013: 137).

1.6. Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Tarım Aracıları ve Yasal Konumları

Mevsimlik tarım işçileri gerek yasal düzenlemelerin yetersizliği nedeni ile ve gerekse buldukları sosyo-ekonomik koşullar neticesinde işveren karşısında herhangi bir hak talebinde bulunamamaktadırlar. İşveren karşısındaki bu güçsüz durumları mevsimlik tarım işçilerinin aracılara duydukları ihtiyacı da arttırmaktadır. Aracılar bir taraftan mevsimlik tarım işçileri adına çalışacakları bölgeyi belirlerken diğer taraftan da işverenlerle ücret pazarlıkları yapmaktadırlar. Ayrıca işçilerin yapacakları seyahatler, alışverişleri gibi birçok konuda işçilerle ilgilenmektedirler. Ancak bu durum işçilerin aracılara olan bağımlılıklarını arttırarak, tek başlarına iş bulamaz ve sorunlarını çözemez hale gelmelerine sebep olmaktadır (Çınar, 2014: 33). Bu kapsamda tarım aracılığı, işçi ve işveren arasında adeta bir köprü görevi üstlenmekte ve böylece tarımda emek arz ve talep dengesini sağlamaya çalışmaktadırlar. Aracılar özellikle kış aylarında para sıkıntısı çeken tarım işçilerine borç para verip kendisine bağlar, diğer taraftan da vermiş olduğu borç karşılığında işçilerden faiz geliri de elde eder. İşverenler açısından da aracılığın önemi oldukça yüksektir. Çünkü bir aracı ile anlaşması olan bir işveren ihtiyaç duyduğu mevsimde işçi sıkıntısı yaşamayacaktır. Bununla beraber ücret ve çalışma koşulları açısından tek tek işçilerle anlaşarak zaman kaybetmeyecek ve çoğu zaman aracılar işveren adına üretimi ve denetimi de üstlendiklerinden işveren bu tür iş yüklerinden de kurtulmuş olacaktır. İşveren açısından bu denli büyük öneme sahip olan aracılar işçiler açısından da büyük önem taşımaktadırlar. İşçiler çalıştıkları süreç içerisinde para ihtiyaçlarını genellikle aracılardan avans olarak almakta, hasta olan bir işçinin yaşadığı yere geri dönmesi veya

ailesi ile iletişime geçmesi yine aracilar sayesinde gerçekteşmektedir (Yıldırak vd., 2003: 39).

Mevsimlik tarım işi ile ilgili olarak hazırlanmış bir yönetmelik ve araciların bu yönetmeliğe uyma zorunluluğu bulunmasına karşın uygulamada görülmektedir ki yönetmeliğe uygun hareket etmek bir yana belge sahibi olmayan pek çok aracı bulunmaktadır. Diğer taraftan aracilar yapmış oldukları aracılık faaliyeti sonucunda, işçi ücretleri üzerinden %10 oranında komisyonu daha işçi ücretini almadan almaktadırlar (Yiğit vd. 2017: 7).

27/05/2010 tarih ve 27593 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği’ne göre tarım aracilarında aranılan nitelikler şunlardır şu şekilde sıralanmıştır;

- Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak,
- 18 yaşını bitirmiş olmak,
- Kamu haklarından yoksun bulunmamak,
- Türk Ceza Kanununun 53. maddesinde belirtilen süreler geçmiş olsa bile; kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezasına ya da affa uğramış olsa bile devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, milli savunmaya karşı suçlar, devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk, zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık suçlarından mahkum olmamak,
- En az ilkokul mezunu olmak.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL DIŞLANMA VE MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ

İlk önceleri devletin sağladığı bir takım sosyal haklardan mahrum kalmayı ifade eden sosyal dışlanma kavramı zamanla çok boyutlu bir kavram haline gelmiştir. Bu nedenle çalışmanın bu bölümünde öncelikli olarak sosyal dışlanma kavramı açıklanmış ve ardından tarihsel gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra sosyal dışlanmaya ilişkin yaklaşımlar açıklanmıştır. Ayrıca sosyal dışlanmanın nedenleri üzerinde durularak, sosyal dışlanmanın gerçekleştiği alanlar aktarılmıştır. Son olarak sosyal dışlanma ve mevsimlik tarım işçiliği arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılmıştır.

2.1. Sosyal Dışlanma Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Bu başlık altında sosyal dışlanmanın kavramsal çerçevesi çizilerek, tarihsel gelişimi hakkında bilgi verilecektir.

2.1.1. Sosyal Dışlanma

Sosyal dışlanma kavramı ilk olarak Fransa'da kullanılmıştır. Kullanım amacı ise devletin sosyal güvenlik hizmetlerinden yararlanamayanları ifade etmektir. Sosyal dışlanma ile açıklanmak istenen, toplum içerisindeki bazı grupların sosyal haklardan yoksun olmaları ve bu durumdan olumsuz olarak etkilenmeleridir. İlerleyen zamanla beraber sosyal dışlanma kavramı, sosyal ve ekonomik sorunlarla ilgili olarak da kullanılmaya başlamış ve daha geniş kapsamlı bir hal almıştır. Sosyal dışlanmanın daha geniş kapsamlı olması ise birçok farklı tanımlamanın da yapılmasına neden olmuştur. Sosyal dışlanma konusu ile farklı tanımlamaların olmasına karşın birleşilen ortak nokta tartışmaya açık bir kavram olmasıdır. Sosyal dışlanma kavramının muğlak oluşu, çağrışımcı olması, esnek ve çok boyutlu olması, oldukça farklı şekillerde tanımlanmasına ve tartışmaya açık bir kavram olmasına neden olmaktadır (Doğan, 2014:7).

En genel hali ile sosyal dışlanma kavramı; ayrımcılık, yoksulluk, alt sınıf, işgücü ve sosyal güvenlik sisteminde farklılık gibi kelimeleri bünyesinde barındırmaktadır. Ayrıca yoksulluk, yabancılaşma ve konuttan çıkarılma gibi kavramlarla da açıklanmaktadır. Bu kapsamda bireyin veya birtakım grupların korunmasız olarak, riski yüksek ve eşit olmayan koşullarda yaşamalarını ve toplumun dışında kalmalarını ifade eder (Tunca, 2010:3).

Sosyal dışlanma kavramsal olarak çoğu zaman yabancılaşma, yoksulluk, alt sınıf, yoksunluk, eşitsizlik, irtibatsızlık, marjinalite ve bütünleşememe gibi terimlerle yakın ilişki içindedir (Şahin, 2009: 22). Sosyal dışlanma kavramı “*belirli bireylerin veya grupların yapısal ve/veya kişisel gerekçelere bağlı olarak mekânsal anlamda olmasa da sosyal içerme anlamında tamamen veya kısmen içinde yaşadıkları toplumun dışında kalmaları ve bu toplumdaki yurttaşlığa ilişkin normal eylemlere katılamamaları*” olarak tanımlanabilir (Dağ, 2016: 470).

Sosyal dışlanmaya yönelik yapılan çalışmalar içerisinde M. Xiberas’ın çalışmaları önemli bir yere sahiptir. Xiberas yapmış olduğu çalışmalarda dışlanmayı, “*sosyal bağın çözülmesi şeklinde ele almıştır ve dayanışmanın sağlanmasında karşılaşılan zorlukları ifade etmek için kullanılan bir kavram*” olarak tanımlamıştır (Şahin, 2009:19).

Avrupa Konseyi’nin sosyal dışlanmaya yönelik olarak tanımlaması ise, “*kişilerin yoksulluk, temel eğitim becerilerinden mahrumiyet ya da ayrımcılık dolayısıyla toplumun dışına itilmeleri ve toplumsal hayata dilediklerince katılmalarının engellenmesi süreci*” şeklindedir. Bu tanımlama sonucunda dışlanmış olarak nitelenen kesimin, gelir elde etmelerini sağlayacak işlerde çalışmalarının, emek piyasalarına ulaşmalarının, eğitim ve öğretim faaliyetlerine ulaşmalarının ayrıca toplumsal çevre ile iletişim kurmalarının önünde engeller ortaya çıktığı söylenebilir. Bu nedenlerle bireyler kendilerini güçsüz hissederek günlük kararlarını almakta dahi zorlanabilmektedirler (Deniz vd.; 2016: 22).

Diğer taraftan sosyal dışlanma sadece maddi anlamda yoksulluk yani maddi kaynakların eksikliği olarak düşünülmemelidir. Çünkü sosyal dışlanma sorunsalı gelir dağılımında bozukluk, yoksulluk, mahrum kalma gibi kavramlarla ifade edilmekle beraber aynı zamanda sosyal bilimlerin temel ilgi alanlarından birini oluşturmaktadır. Yani sosyal dışlanma salt iktisadi konularla ilgili olmayıp bununla beraber kültürel, sosyal ve siyasal vb. alanları da kapsayan bir sorundur. Ayrıca belirtmek gerekir ki sosyal dışlanma, bazı kişi veya grupların toplum içerisinde marjinal hale geldikleri süreç ile ilgili bir kavramdır. Bu süreçten etkilenen kişi veya gruplar maddi olanaklardan ve belirli yaşam standartlarından mahrum kalarak birtakım fırsatlardan, imkanlardan ve tercihlerden dışlanmaktadır (Doğan, 2014:8). Sosyal dışlanma kavramı küreselleşme ile beraber ortaya çıkan sorunlar doğrultusunda sosyal politika literatürüne girmiştir. Bu kavramın gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından evrensel bir geçerliliğinin olup olmadığı tartışmaları günümüzde de devam etmektedir. Tartışmaların temeli ise sosyal dışlanma

kavramının Avrupa kökenli bir kavram olmasından kaynaklanmaktadır. Kavramın çıkış noktası aslında, Avrupa’da yaşanan ekonomik ve sosyal yapıdaki değişimlerin sosyal devlet anlayışına yönelmeye neden olmasıdır. Bu kapsamda sosyal korumaya duyulan gereksinim sosyal devlet anlayışını doğurmuş ve ortaya çıkan sorunlara çözüm bulma çabalarının bir ürünü olarak da sosyal dışlanma kavramı ortaya çıkmıştır (Sürüel, 2018:5).

Kısaca sosyal dışlanma kavramı, işsizlik veya sosyal güvence yokluğu gibi nedenlerle toplum içerisinde olamama diğer bir anlatımla toplumsal bağların zayıf olması gibi ölçütlerle belirlenmeye çalışılan karmaşık bir durumu ifade etmektedir. Sosyal entegrasyonun gerçekleşmediği bir yapılanma sonucunda; kişi temel ihtiyaçlardan yoksun, gelecek konusunda kaygılı ve umutsuz, sosyal, ekonomik ve politik birtakım haklardan yoksun kalmakta ve bu durumları ifade eden kavram ise sosyal dışlanma olmaktadır (Tunca, 2010:3).

Sosyal dışlanmaya maruz kalan bireyler veya grupların toplumla veya sosyal gruplarla olan bağları zarar görmekte ve kopmaktadır. Bu noktada devlet tarafından toplum ve birey arasında oluşan sosyal bağları korunması ve sosyal bütünleşmenin sağlanması oldukça büyük bir öneme sahiptir. Bir çok ülke açısından sosyal dışlanmaya maruz kalmış birey veya gruplar bulunmaktadır. Bu kapsamda toplum dışına itilmiş birey ve/veya gruplar yoksulluk çıkmazında, mevcut sistemin dışına itilmiş, yaşadıkları yerde adeta tecrit edilmiş ve maalesef mücadele yeteneklerini kaybetmiş bir durumdadır. Bu nedenle sosyal dışlanma bireyin sosyal bağlarının kopmasını ifade eden bir kavram niteliği de taşımaktadır. Belirtmek gerekir ki sosyal dışlanmanın tam olarak sınırlarının çizilmesi mümkün değildir. Çünkü sosyal dışlanma kavramı temel sosyal haklardan yararlanmaktan, çağdaş bir birey gibi yaşama hakkına kadar geniş bir yelpazede değerlendirilmektedir. Sosyal haklardan yararlanamamak yani yoksun kalmak, dışlanma sürecinin en önemli unsurunu oluşturmaktadır. Bu kapsamda sosyal dışlanma; temel insan haklarına ulaşılabilirlik ve bu hakları kullanmada yaşanan olumsuzlukları içeren, bireyin dışında yapısal bir takım faktörler sonucunda ortaya çıkan bir kavramdır (Akın, 2009: 35).

2.1.2. Sosyal Dışlanma Kavramının Tarihsel Gelişimi

Sosyal dışlanma kavramı ilk olarak 1960’lı yıllarda Fransa’da ortaya çıkmıştır. Kelime anlamı olarak Latin Amerika kökenli olan kenardalık ve Amerika kökenli olan alt sınıf kavramlarının bir benzeri olarak nitelendirilebilir (Özhasar, 2013:6). Klasik

sosyolojinin bir ürünü olarak değerlendirilen sosyal dışlanma kavramı, 1960'lı yılların Fransa'sında ortaya çıkmakla beraber üzerinde tartışılan bir kavram da olmuştur. Çünkü belirtilen yıllarda bürokratlar, politikacılar, akademisyenler ve gazeteciler; yoksullardan üstü kapalı olarak da olsa ve ideolojik bir anlayışla dışlanmış olarak bahsetmekte idiler. Sosyal dışlanma kavramını ilk olarak kullanan kişi ise Chirac Hükümeti döneminde Sosyal İşlerden sorumlu Devlet Bakanı olan Rene Lenoir olmuştur. Lenoir 1974 yılında *Dışlanmışlar: On Fransız'dan Biri* adlı kitabını yayınlamış ve kitapta Fransız toplumunun onda birinin toplumdaki tecrit edildiğini diğer bir anlatımla dışlanmış olduğunu belirtmiştir. Dışlanmış grupları suç işleyenler, uyuşturucu madde bağımlıları, zihinsel ve fiziksel engelliler, istismar edilen çocuklar, intihara meyilli insanlar, hasta-bakıma muhtaç yaşlılar, yalnız ebeveynler, problemlili aileler, marjinal, asosyal insanlar ve diğer sosyal uyumsuzluk içerisinde olan insanlar olarak nitelendirmiştir (Bölükbaşı, 2008: 4).

Fransız Cumhuriyetçi düşünceye göre, sosyal dışlanma sosyal mahrumiyet veya sosyal ayırma sürecini ifade etmektedir. Bu süreç toplum ve birey arasında ortaya çıkan ilişkilerde bir ayrılmaya neden olmakta ve bireyin kendisini toplumun dışında hissetmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu düşünce akımı açısından sosyal dışlanma ve devlet arasında oluşan ilişki, devlete verilen rolle çok yakından ilgilidir. Bu kapsamda sosyal dışlanma kavramı açısından devlet, sosyal dışlanmanın mimarı olarak görülmektedir. Bu kavramın Fransa'da ortaya çıkmasının en önemli sebebi, Fransız dayanışma geleneğinde devletin oldukça önemli bir yerde olmasıdır. Bu bakış açısı ile devletin önemli görevleri arasında sosyal bütünleşmeyi sağlamak da yer almaktadır. Fransa'da sosyal dayanışmayı sağlamaya yönelik en önemli yapılardan biri olarak sosyal güvenlik sistemi gösterilebilir. Sosyal güvenlik sisteminin yetersiz kalması ise devletin sosyal bütünleşmeyi sağlayamamasında önemli faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir (Doğan, 2014:16-17).

Diğer taraftan sosyal dışlanma kavramının ilk olarak Fransa'da ortaya çıkmasının sebepleri arasında Fransa'nın benimsediği sistemin ne pür sosyalizmi ne de pür liberalizmi baz almamış olması da yer almaktadır. Fransız ekonomik ve siyasi yapısı toplumsal bütünleşmeyi esas alan bir sosyal refah devleti anlayışı ile şekillenmiştir. Bu nedenle sosyal devletin başarısı, sosyal dışlanmanın önüne geçebilmesi ve sosyal hayatı şekillendiren değerlerin sağlamlığı ile eş değer tutulmuştur (Şahin, 2009: 18).

Fransa'da sosyal dışlanma kavramının kökenleri 1960'lı yıllara kadar giderken diğer ülkeler açısından sosyal dışlanma kavramı ancak 1970'li yıllara gelindiğinde yaşanan

iktisadi kriz sebebiyle ortaya çıkan resesyon sonucunda, dikkat çeken bir kavrama dönüşmüştür (Özgökçeler, 2006:4). İşsizlik oranlarında ortaya çıkan artışlar, refah devletinin gerilemesine bağlı olarak ortaya çıkan sosyal sorunlar ve ülkeler arasında yaşanan göçlerde artışlar sonucunda dünya ülkeleri açısından da sosyal dışlanma kavramı üzerindeki ilgi büyük ölçüde artış göstermiştir. Sosyal dışlanma sorunsalının karmaşık bir yapıya sahip olması ve boyutlarının çeşitlilik arz etmesi, sosyal yapıda oluşabilecek bir parçalanma veya sosyal patlamaya yönelik korkuların artması gibi nedenlerden dolayı bu soruna yönelik çözüm yollarının bulunması da oldukça güç olmaktadır. Bu güçlüklerden dolayı da günümüzde Avrupa Birliği'nin sosyal politika tartışmalarının odak noktası sosyal dışlanma kavramı olmuştur (Özhasar, 2013:6).

1990'lı yıllarda ise liberal ekonomiyi temel alan Avrupa Birliği ülkelerinde, sosyal politika alanında oldukça önemli sorunlar yaşanmaya başlamış, bu kapsamda işsizlik oranları 1930'lu yıllardan itibaren bakıldığında en yüksek seviyelere çıkmış ve refah devletleri kamusal harcamaları yapmakta oldukça büyük güçlükler yaşamışlardır. Bu dönemde Avrupa'da uygulanan sosyal modelin istihdam yaratılması konusunda engeller yarattığı ve bu doğrultuda işgücü piyasalarının esnek hale getirilmesi, sosyal korumanın ve yeniden dağıtım mekanizmalarının daraltılması gerektiği yönünde girişimler ülkeden ülkeye farklılıklar göstermekle beraber uygulamaya başlanmıştır (Erdoğan 2004:16).

Sadece Avrupa Birliği ülkelerinde değil dünyanın bir çok yerinde 1980'li yıllarda yeni liberal politikaların uygulanması sonucunda çok derin bir sosyal kriz yaşamış, işsizlik tüm dünyada ortak bir sorun haline gelmiştir. İşsizlik sorunsalının çok uzun bir dönem devam etmesi ise sosyal korumanın azaltılması sonucunu doğurmuş ve tüm bunlara eklenen yoksulluk toplumsal alandan dışlanmayla sonuçlanmıştır (Tunca, 2015: 5). Yoksulluk kavramının yaşanan toplumsal sorunları ifade etmekte yetersiz kalması sonucunda sorunun derinliğini anlatabilmek için sosyal dışlanma kavramı tüm dünyada kabul görmeye başlayan bir kavram olmuştur. İlerleyen süreçte Maastricht ve Amsterdam Antlaşmalarında sosyal dışlanma ve sosyal dışlanmayla mücadele konusunda taahhütlerde bulunulmuştur. Amerika'da ise zencileri ve hispanik göçmenleri ve bu grupların dışlanmışlıklarını ifade edebilmek için sınıf altı kavramı kullanılmıştır (Erol, 2012: 56).

Sosyal dışlanma ile mücadele 1997 yılında Amsterdam Anlaşması ile Avrupa Birliği'nin amaçlarından biri haline gelmiştir. Ardından 2011 tarihinde gerçekleştirilen Lizbon toplantısında da yapılan anlaşma ile pekiştirilmiştir. Bu anlaşmalarda sosyal

dışlanma ağırlıklı olarak sosyal politika kapsamında ele alınmıştır. Bazı vatandaşlar ekonomik, sosyal ve kültürel bir takım etkinliklerden ve uygulamalardan yararlanabilirken bazı vatandaşların bu etkinlik ve uygulamaların dışında bırakılması yani dışlanması anlamında kullanılmıştır. Daha sonra kavram, yoksulluk, göç ve mekan olguları ile ilişkilendirilmiştir (Deniz vd., 2016:22).

Belirtmek gerekir ki, sosyal dışlanma kavramının gelişmesinde ve yaygınlaşmasında uluslararası kurumlar oldukça büyük bir öneme sahiptir. Bu kavram Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Avrupa Birliği, Uluslararası Çalışma Örgütü gibi kurumlar tarafından kullanılmıştır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler teşebbüsüyle ILO, United Nations Development Programme (UNDP), United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization (UNESCO), United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD), World Health Organization (WHO) ve United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) gibi kurumlar aracılığıyla da yaygın bir hale gelmiştir (Doğan, 2014:147).

2.2. Sosyal Dışlanma Kavramı İle İlgili Yaklaşımlar

Bu başlık altında Ruth Levitas'ın, Hilary Silver'in sosyal dışlanmaya ilişkin yaklaşımları ve sosyal dışlanma ve yapabilirlikten yoksunluk yaklaşımı açıklanacaktır.

2.2.1. Ruth Levitas'ın Sosyal Dışlanmaya İlişkin Yaklaşımı: Üç Model

Ruth Levitas'ın sosyal dışlanmaya yönelik olarak geliştirmiş olduğu yaklaşım üç modelden oluşmaktadır. Bunlar; yeniden dağıtımcı söylem, sosyal bütünleşmeci söylem ve alt sınıflar ve ahlak söylemidir.

2.2.1.1. Yeniden Dağıtımcı Söylem

Levitas'ın ilk modeli olan bu yaklaşım, eleştirel sosyal politikadan türemekte olup; dışlanmayı yoksulluğun bir sonucu olarak görür. Bireylerin ve grupların topluma katılımlarındaki yetersizlikleri nedeniyle yaşadıkları yoksul olma durum ve süreçleri, aynı zamanda onların sosyal dışlanmışlıklarını içermektedir. Dışlanma yoksulluğun bir neticesi olduğundan; yoksulluğu azaltmak için uygulanacak politikalar aynı zamanda dışlanmayı da azaltacaktır. Bu yaklaşımda, sosyal dışlanmanın temel nedeni düşük gelir seviyesidir (Şahin 2009: 39).

Yeniden dağıtımçı söylem açısından, sosyal dışlanmanın ortaya çıkmasında yoksulluk oldukça büyük bir etkiye sahiptir. Hatta bu model sosyal dışlanmayı yoksulluğun bir sonucu olarak ifade etmektedir. Yeniden dağıtımçı söylem açısından Peter Townsend'in yoksullukla ilgili olarak yaklaşımı önemli bir yere sahiptir. Townsend'e göre *“bireyler, aileler ve gruplar içinde buldukları toplumlarda alışılmış olan, onaylanan veya yaygın bir şekilde desteklenen beslenme çeşitleri, aktivitelere katılım, yaşam koşulları ve rahatlıkları elde etmek için gereken kaynaklara sahip değillerse, bu kişilerin yoksulluk içerisinde oldukları söylenebilir.”* Ancak belirtmek gerekir ki sosyal dışlanma kavramı yoksulluk kavramı ile karşılaştırılacak olursa sosyal dışlanma kavramı daha kapsamlı bir yapıya sahiptir. Sosyal dışlanma kavramı çok boyutluluğa vurgu yaptığı için gerek yoksunlukların anlaşılması ve gerekse sosyal sorunların daha geniş kapsamlı ele alınmasını sağlayacaktır (Doğan, 2014:147-148).

2.2.1.2. Sosyal Bütünleşmeci Söylem

Sosyal bütünleşmeci söylemin temel çıkış noktası ücretli emeğe yapmış olduğu vurgudur. Ücretsiz emeği tamamen kapsam dışında tutan yaklaşımda ayrıca, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü ve bunun sosyal dışlanmaya yol açması da kapsam dışında bırakılmaktadır. Diğer taraftan belirtmek gerekir ki çalışanlar arasında da sosyal dışlanmalar olması mümkündür ve göz önünde bulundurulması gerekir (Tartanoğlu, 2010:5).

Görüldüğü üzere sosyal bütünleşmeci söylem özellikle işgücü piyasası dolayısıyla da ücretli iş kavramı üzerinde durmaktadır. Bu kapsamda sosyal içerme veya entegrasyonun oluşması için kişilerin ücretli işlere sahip olması gerektiği noktasına vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşıma göre sosyal dışlanmanın ortaya çıkmasında kişilerin işgücü piyasalarına dahil olup olmamaları önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir. Yaklaşımın en önemli yanı sosyal dışlanma ve içerme kavramlarının işgücü piyasasına katılımı sınırlanmış olmasıdır (Doğan, 2014: 148).

Bu yaklaşımda sosyal dışlanma, emek piyasasına katılamama diğer bir anlatımla işsizliğin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle de sosyal dışlanma ile mücadele edebilmek için kullanılacak en temel yöntem bireyleri çalışma hayatın dahil edebilmek olarak görülmektedir (Şahin, 2009: 39). Sosyal bütünleşmeci yaklaşım yoksulluk sarmalından kurtulmayı maddi eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasına bağlarken

sosyal dışlanmanın ancak toplumsal dayanışma mekanizmaları ile önlenebileceğini vurgulamaktadır. Sosyal bütünleşmeci yaklaşım ideolojik açıdan sosyal demokrasi ile ilişkilendirilmektedir (Güler, 2014:13).

2.2.1.3. Alt Sınıflar ve Ahlak Söylemi

Üçüncü model olan alt sınıflar ve ahlak söylemi modeli, sosyal dışlanmanın ahlaki bozulmalar nedeniyle ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Bu modele göre ahlaki bozulmalara neden olan temel faktör ise yoksulluk sebebi ile ortaya çıkmaktadır. Öyle ki yoksulluk sonucunda bireyler suça itilmekte ve suç işlemiş olan bu kimseler toplum tarafından sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadır. Bu yaklaşıma göre sosyal dışlanmanın ortaya çıkmasında bireyin yaşamış olduğu toplumsal çevre ve aile önemli bir paya sahiptir. Özellikle köyden kente göç sonucunda oluşan kenar mahalleleri ve gecekondu kesiminde yaşayanların yoksulluk içinde oldukları ve sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları vurgulanmaktadır (Sürüel, 2008: 11) .

Alt sınıflar ve ahlak söylemi, özellikle dışlanan bireylerin kültürel farklılıklarına odaklanmaktadır. Belirtildiği üzere dışlanmaya neden olan en önemli faktör olarak da yoksulluk ve sonucunda oluşan ahlaki ve kültürel sebepler üzerinde gösterilmektedir. Bu söylem çalışma yaşında ve durumunda olan hane halkı üyeleri içerisinde herhangi bir işte çalışmayanların sayısı veya oranı üzerinde durmaktadır. Belirtilen nedenle bireylerin işgücü piyasası içerisinde olmalarından öte çalışmayan aile bireyelerine dikkat çeken bir söylem olmuştur (Doğan 2014:149).

Sınıf altı kavramı ise; toplum açısından tehlikeli bir sınıfın varlığını belirtmek için kullanılmaktadır. Böylece belirli bir sınıfın sosyal durumu ve yaşam biçimi ifade edilmektedir. (Şahin 2009).

2.2.2. Hilary Silver'in Sosyal Dışlanmaya İlişkin Yaklaşımı: Üç Paradigma

Bu başlık altında Hilary Silver'in dayanışma paradigması, uzmanlaşma paradigması ve tekel paradigması aktarılacaktır.

2.2.2.1. Dayanışma Paradigması

Dayanışma paradigmasına göre; sosyal düzeni sadece birey, toplum ve sınıf çıkarlarına dayandırmak yanlış olacaktır. Bunlarla beraber sosyal düzen, ahlaki ve normatif

değerlere de dayanmaktadır. Dayanışma paradigması liberalizm ve sosyal demokrasi arasında bir üçüncü yol olarak ifade edilen cumhuriyetçi düşüncenin yansımasıdır (Bölükbaşı, 2008:21). Dayanışma paradigması dışlanma kavramını, toplum ve birey arasındaki ilişkilerin aksaması ve toplumsal bağların kopması olarak ifade etmektedir. Bu düşünceye göre toplum paylaşmış olduğu değerlerden ve doğrulardan oluşan sosyal bir düzendir. Dışlanma durumunda söz konusu düzen sekteye uğramaktadır. Dayanışma paradigmasına göre, bireyler arasında oluşan kültürel ve sosyal bağlar dışlanma ile hem tehdit edilmekte hem de güçlenmektedir. Etnik köken, ırk, ülke ve benzeri konularda ortaya çıkan dayanışma ötekini dışlanması sonucunda ortaya çıkmaktadır (Özgökçeler, 2006:23-24).

Diğer bir anlatımla, dışlanma toplum ve birey arasında olması gereken sosyal bağların kopması ve ilişkilerin sekteye uğraması olarak açıklanmaktadır. Toplumsal düzenin düzgün işlemesi bireylerin toplumla bütünleşmesini sağlayan imkanların oluşturulması ile mümkün olacaktır. Bütünleşme sağlanmadığı takdirde dışlanma sorunsalı oluşacaktır. Ancak belirtildiği üzere dışlanma olgusu bir taraftan dayanışma bağlarını tehdit ederken diğer taraftan bu bağların güçlenmesine de neden olacaktır (Şahin, 2009:35). Kısacası bu paradigma toplum ve birey arasındaki bağların zayıflamasını dışlanmanın sebebi olarak görmektedir. Toplumda var olan biz duygusunun gücünü yitirmesi ve anomini ortaya çıkması sosyal dışlanmanın ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Tartanoğlu, 2010: 3).

2.2.2.2. Uzmanlaşma Paradigması

Silver'in ikinci paradigması uzmanlaşma paradigmasıdır. Uzmanlaşma paradigmasının temel dayanağı liberalizmdir. Toplum içerisinde bireyler oldukça farklı ilgi ve yeteneklere sahiptir. Bireyler farklı alanlarda uzmanlaşarak ekonomik ve sosyal alanda karşılıklı bir etkileşim halindedir ve böylece toplum yapısı oluşmaktadır. Uzmanlaşma paradigmasına göre, dışlanma bu davranışların engellenmesiyle ve bireylerin yapmış oldukları tercih ve hatalar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu paradigma dışlanmanın temel nedenini bireysel hatalar olarak görmektedir (Çakır, 2002:85).

Bu paradigma Anglo-Saxson liberalizm bakış açısını yansıtmaktadır. Dışlanma kavramını birey davranışları ve piyasa işleyişinin bir parçası olarak değerlendirmektedir. Uzmanlaşma paradigması dışlanmayı bireylerin kendi tercihleri sonucunda veya diğer

aktörlerle olan pazarlık süreci sonucunda ortaya çıkan bir olgu olarak değerlendirilmektedirler. Bireysel farklılıklar sosyal gruplar içinde ve piyasada uzmanlaşmaya neden olmaktadır varsayımı bu paradigmanın temelini oluşturmaktadır. Toplumlar farklı yeteneklere sahip ve çıkar farklılıkları olan bireylerden oluşmaktadır. Bu noktadan hareketle uzmanlaşma paradigması dışlanmanın işbirliği içerisinde veya rekabet halinde olan bireylerden oluşan bir yapı sonucunda ortaya çıktığını kabul etmekte ve dışlanmanın temel nedeninin bireysel temelli olduğunu vurgulamaktadır. Sonuç itibarıyla dışlanma; piyasanın iyi işlememesi, oluşan ayrımlar veya sosyal hakların zayıflatılması sonucunda meydana gelmektedir (Bölükbaşı 2008:22).

Kısacası, uzmanlaşma paradigması, alanların bölümlenmesine, sosyal farklılaşmaya ve ekonomik işbölümüne vurgu yaparak sosyal alanlar arasında serbest geçişlerin ortadan kalkması ile dışlanmanın ortaya çıktığını belirtir (Tartanoğlu 2010: 4).

2.2.2.3. Tekel Paradigması

Tekel paradigması, sosyal düzeni hiyerarşik güç ilişkileri sonucunda empoze edilen sosyal düzeni zorlayan bir baskı olarak görmektedir. Temelini sosyal demokrasiden alan düşünce, dışlanmanın sınıf ve statü farklılıkları sonucunda ortaya çıktığını savunmaktadır. Bu düşünceye göre dışlanma, bireyler arasında eşitsizlik yaratan ve ekonomik sömürüyü genelleştiren bir kesimin varlığına ve tekelleşmesine belirti olarak kabul edilmektedir (Çakır, 2002:85-86).

Tekel paradigması, sosyal demokrasi anlayışının bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle vatandaşlık gibi enstrümanlarla sosyal dışlanmanın azalabileceğini savunmaktadır. Bu paradigmaya göre eşitsizlik ve ekonomik sömürü sonucunda oluşan dışlanma, toplumsal yapının sürdürülebilirliğini sağlayan ve bir anlamda destekleyen bir mekanizma olarak görülmektedir (Şahin, 2009:37).

2.2.3. Sosyal Dışlanma ve Yapabilirlikten Yoksunluk

Yoksulluk kavramının çok boyutlu olarak tanımlaması ve ele alınması Amartya Sen'in yapmış olduğu çalışmalarla başlamıştır. Sen'in yaklaşımına göre yoksulluğu anlayabilmek insanların ne yapıp yapmadıkları ve ne olup olmadıklarının anlaşılması ile mümkündür. Geleneksel kabul gören ve yoksulluğu gelir yetersizliği olarak açıklayan görüşün aksine kabul edilebilir bir yaşam düzeyine ulaşabilmek için gereken

yapılabilirliklerde yoksun olma durumunu yoksulluk olarak açıklamaktadır. Bu yaklaşıma göre gelir, yoksulluk üzerinde etkili olan faktörlerden sadece biri olarak kabul edilmektedir (Karadağ ve Saraçoğlu, 2015: 132).

Yapabilirlik yaklaşımına göre, insanların kendilerini gerçekleştirebilmelerine olanak sağlayacak şartların oluşturulması son derece önemlidir. Bireylerin kapasiteleri, istedikleri hayata ulaşabilmeleri için geliştirilmelidir. Ayrıca bu yaklaşım yoksulluk kavramını gelir azlığı yani maddi yetersizliklerin ötesine taşıyarak temel yapabilirlikten yoksunluk olarak tanımlamaktadır. Barınma, eğitim görebilme, gıda ihtiyacını karşılayabilme, giyinme, hastalıklardan korunabilme gibi temel yapabilirliklerden yoksun olan kişiler yoksul olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir anlatımla yapabilirlik bireylere değer verdikleri ve arzu ettikleri şeyleri yapabilme ve başarma özgürlüğü olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin sağlıklı bir şekilde yaşamaları, çalışma olanaklarına sahip olmaları ve başkalarına bakabilme gibi işleri yapabilme gücü ve potansiyelidir yapılabilirlik. Sen, yoksulluk olgusunu sadece gelir yetersizliği olarak görmemiş kapasite ve yapabilme yetersizliği ile de ilişkilendirmiştir (Yıldırım ve Özdemir, 2013: 55-56).

Sosyal dışlanma ile yapabilirlikten yoksunluk arasındaki ilişki ise sosyal dışlanmanın yapabilirlikten yoksunluğun bir parçası olarak görülmesi ile oluşturulmuştur. Bu kapsamda Adam Smith'in belirttiği "insanların topluma utanç duymadan katılabilme" olanağından yoksun olmasını bir tür sosyal dışlanma biçimi olarak kabul etmiştir (Doğan, 2014:47).

2.3. Sosyal Dışlanma Nedenleri

Sosyal dışlanma nedenleri genel olarak yapısal nedenler ve bireysel nedenler olmak üzere ikiye ayrılarak incelenebilir.

2.3.1. Yapısal Nedenler

Sosyal dışlanmaya neden olan yapısal nedenler; küreselleşme, işgücü piyasalarının yeniden yapılanması, teknolojik gelişmeler, gelir dağılımının bozulması, sosyal korumanın yetersiz kalması, ekonomik ve sosyal eşitsizlik, göç hareketleri başlıkları altında belirtilebilir.

2.3.1.1. Küreselleşme Süreci

Küreselleşme kavramı için net ve tam bir tanım yapmak kolay olmamakla beraber; hizmet, mal ve sermayenin ulusal boyuttan uluslararası boyutta hareketliliğinin artması sonucunda, ülkeler arasında karşılıklı olarak ekonomik bütünleşmelerin ortaya çıkması ve ulusal piyasaların uluslararası boyut kazanması nedeniyle dünyanın farklı yerlerinde yaşayan insanlar arasında iletişimin, etkileşimin ve karşılıklı bağımlılığın artması şeklinde bir tanımlama yapmak mümkündür (Kıvılcım, 2013: 221).

Küreselleşmenin en belirgin özelliği uluslararası boyutta sömürü olgusunu ve bağımlılığı arttırmasıdır. Burada sömürü olgusu özellikle batı dışı geri kalmış veya gelişmekte olan ülkeler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu sömürü odaklı oluşum sonucunda ülkeler geri dönüşü mümkün olmayacak şekilde ekonomik ve sosyal anlamda bağımlı hale getirilmektedir. Küresel ekonomik sistemin varmış olduğu son nokta artık küresel sermaye sahiplerini bile tedirgin edecek bir yoksullaşma süreci olmuştur. Bu nedenle batı dışındaki ülkelerde yaşanan yoksulluk sorununa karşı gösterilen ilgide özellikle küresel kuruluşlar tarafından olmuştur. Bu ilgi ise özellikle neoliberal politikaların farklı ülkeler üzerinde etkileri konusuna odaklanıştır (Karakaş, 2010:12-13). Çünkü neoliberal politikalar dünyanın bir çok yerinde sosyal ve ekonomik krizlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle sanayi devriminden bu yana, sömürü, yoksulluk ve eşitsizlik gibi sorunlar artış göstermiştir. Neoliberal anlayışın neden olduğu sosyal krizler ise 1970’li yıllardan itibaren sosyal dışlanma olarak isimlendirilmiş ve inceleme konusu haline gelmiştir. Kapitalizmin özünde bireyciliği barındırması ve zenginlerin daha da zengin, yoksulların ise daha da yoksul olması sonucunu doğurduğu için toplumsal açıdan gelir dağılımında adaletsizliklere ve bununla beraber yoksunluk, yoksulluk, güvencesizlik gibi sorunlara yol açmıştır (Özhasar, 2013:11). Diğer taraftan kapitalizm ile beraber küreselleşme olgusunun ivme kazanması ve ticaretin ülkelerarası boyutlara ulaşması sorunun daha da derinleşmesine neden olmuştur.

Küreselleşme sonucunda yoksulluk artarak uluslararası bir boyut kazanmıştır. Çünkü küresel piyasa yerel ve ulusal piyasaların üzerinde bir güç olmuş ve insanların ihtiyaç ve taleplerini hiçe sayan bir yapı arz etmiştir. Böyle bir durumda sosyal politika açısından sosyal dışlanma kavramı daha da önem kazanmış ve varlığı yadsınamaz bir gerçek olarak kabul görmüştür (Sürüel, 2008: 39).

Küreselleşme sürecinde ulusal sanayiler, uluslararası sanayiler karşısında güçsüz kalmış ve çökmüştür. Ayrıca izlenen özelleştirme politikaları işsizliğin artmasına neden olarak yoksulluk sarmalının büyümesine ve çok sayıda insanın işsiz kalmasına neden olmuştur. Küreselleşme sürecinde uluslararası boyutta büyümeyi başarmış olan firmalar sendikaların güçsüzlüklerine neden olmuşlardır. Bu kapsamda bir maliyet unsuru olan ücretlerin düşürülmesi ve kontrolleri arttırma olanağı bulan küresel firmalar; çalışanların ve hatta hükümetlerin alanlarının daralmasına, sosyal yapının olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Zaman içerisinde hükümetlerin sosyal harcamalara ayırdıkları paylar azalmış ve sosyal dışlanma oldukça önemli bir sorun haline gelmiştir (Özsuca, 2003: 230).

2.3.1.2. İşgücü Piyasalarının Yeniden Yapılanması

Sosyal dışlanma kapsamında en riskli olan grup işsiz kesimdir. İstihdam olanaklarında ortaya çıkan esneklik ve kuralsızlaştırma sonucunda işsizlik artış göstermiş ve yeni işsizler ortaya çıkmıştır. Ayrıca belirli bir süredir işsiz olanların yeniden iş bulabilme ihtimalleri de azalmıştır. Bu durum sonucunda uzun süreli işsizlik sosyal dışlanma olasılığını oldukça yükseltmiş ve ciddi bir risk unsuru olmuştur (Dağ, 2016:471).

Sosyal dışlanma olgusu işgücü piyasaları açısından değerlendirildiğinde iki farklı açıdan konuya yaklaşmak mümkündür. Bunlardan ilki yukarıda belirtildiği gibi istihdam olanaklarından dışlanma yani işsizlik şeklinde ortaya çıkarken diğeri ise işgücü piyasası içerisinde ortaya çıkan sosyal dışlanmadır. İşgücü piyasasında sosyal dışlanmaya maruz kalanlar sosyal güvenceden yoksun olanlardır. İşsizlik özellikle 1980'li yıllarda ülkelerin gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun önemli bir sorun haline gelmiştir. Özellikle uygulanan neoliberal politikalar sonucunda işgücü piyasalarına yönelik olarak yapılan her türlü kamusal düzenleme reddedilmiştir. Bunun sonucunda da sosyal refah devleti anlayışında ve sosyal güvenlik sisteminde gerilemeler yaşanmıştır. Ayrıca yaşanan ekonomik krizler, sendikaların güç kaybetmesi ve sonuç olarak işgücü piyasalarının oldukça olumsuz etkilenmesi, sosyal dışlanma kavramını da ön plana çıkarmıştır. Çünkü yaşanan işsizlik sorunu en başta olmakla beraber, pek çok sosyal ve ekonomik problem doğurmuştur. Özellikle kadınlar, yaşlılar ve çocuklar gibi dezavantajlı grupları farklı açılardan, çok boyutlu olarak etkilemiştir (Yıldırım ve Yenihan, 2013).

2.3.1.3. Teknolojik Gelişmeler

Teknolojik gelişmeler yaratmış olduğu sosyal dışlama açısından iki açıdan değerlendirilebilir. Bunlardan ilki teknolojik gelişmeler nedeniyle üretimde ortaya çıkan makineleşme ve bunun sonucunda emek istihdamına duyulan ihtiyacın azalması şeklinde açıklanabilir. Çünkü emek faktörünün yoğun olarak iş bulunduğu sanayi sektörü veya tarım sektöründe gelişen teknolojik aletlerin kullanılması, emek faktörüne duyulan ihtiyacı azaltmış ve bir çok insan emek piyasasından dışlanarak işsiz kalmıştır.

İkinci olarak teknolojik aletlere sahiplik ve bunları kullanabilmek yeterli gelir düzeyine sahip olabilmek ve gerekli bilgi ve beceriye sahip olabilmeyi gerektirmektedir. Teknolojik aletlere sahip olamayanlar veya kullanmayı bilmeyenler sosyal dışlanmaya maruz kalabilmektedir. Literatürde tartışılan konu, gelir kutuplaşmalarının ticari değişim kökenli mi olduğu yoksa teknolojik gelişmelerden mi kaynaklı olduğudur. Yapılan ekonomik büyüme odaklı çalışmalar, ülkeler arasında oluşan eşitsizliğin önemli bir belirleyicisi olarak teknolojik genişlemeler üzerinde durmaktadır. Bu kapsamda teknolojik gelişmelerden yararlanan kesimler gelişmelere açık toplumlarda daha üst konumlarda tutulurken yeniliklere kapalı toplumlarda toplumun dışına itilmektedirler (Sürüel, 2008:31-32).

2.3.1.4. Gelir Dağılımının Bozulması

Gelir dağılımındaki bozukluk yoksulluğun ve sosyal dışlanmanın en önemli sebeplerinden biridir. Gelir dağılımındaki adaletsizliği sadece ekonomik bir sorun olarak değerlendirmek konunun eksik kalmasına neden olacaktır. Bu nedenle özellikle 1980'li yıllardan sonra gelir dağılımı adaletsizliği ekonomik bir sorun olmanın yanında sosyal ve politik açıdan da değerlendirilmeye başlanmıştır. Çünkü gelir dağılımındaki adaletsizlik arttıkça toplumsal huzursuzluklarda artmıştır. Bu nedenle adaletsizliğe neden olan unsurları ortadan kaldırmak ve düşük gelirli kesimin gelirini yükseltmeye yönelik politikalar oldukça önemli bir hal almıştır. Çünkü gelir dağılımındaki adaletsizlik yoksulluk sorunsalının da yaşanmasına neden olacak ve bu durum bireylerin topluma entegre olmalarına engel olacaktır. Yaşadıkları gelir yetersizliği nedeniyle sadece çok temel ihtiyaçlarını karşılayabilen bireyler sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılayamayacak sonuç olarak toplumdan dışlandıkları hissine kapılacaklardır. Böylece yoksulluk arttıkça sosyal dışlanmışlık da artacak ve sorun daha da büyüyecektir (Şahin; 2009:63).

Devlete çağdaş anlamda yüklenen görevlerden biri olan gelir dağılımında adaletin sağlanması konusu oldukça önemlidir. Özellikle değişen ve dönüşen dünya anlayışında sosyal devlet ilkesinin benimsenmesi devletin sosyo-ekonomik hayata müdahale edebilir hale gelmesi, gelir dağılımı adaletsizliklerini önlemede ve dolayısıyla sosyal dışlanma ile mücadelede etkin bir yöntem olarak kullanılabilir. Çünkü daha önceki deneyimler göstermiştir ki pür liberal anlayış toplumda gelir dağılımı adaletsizliklerini arttırmış ve sadece özel sektörün varlığı ve devletin jandarma devlet olarak kabul edilmesi sonucunda ekonomik ve sosyal hayattan uzak tutulması, gelir dağılımındaki uçurumun ve yoksul kesimin artmasının sebebi olmuştur. Sonuç olarak sosyal dışlanmışlar da artmış ve toplumsal huzursuzluklarda paralel bir artış göstermiştir.

2.3.1.5. Sosyal Korumanın Yetersiz Kalması

Sosyal koruma, “sosyal adaletin sağlanmasında bir araç olmanın yanı sıra yoksulluğun önlenmesinde de bir tür sigorta olarak kabul edilir. Sosyal koruma; işsizlik yardımları, emeklilik, çocuk desteği, ev yardımı, ulusal sağlık sigortası, meslek edindirme programları, tarımsal sigorta ve daha pek çok mekanizma vasıtasıyla ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmaktadır” şeklinde tanımlanabilir (Kavaklıdere ve Şahin, 2014:63). Sosyal koruma, sosyal yardım ve teşvikleri kapsayan, bireylerin karşılaşılabilecekleri risklere karşı güvence sağlayan sosyal güvenlik kurumlarını ve bununla beraber sağlık, eğitim ve iş güvencesi sağlamaya yönelik tüm önlemleri içeren bir yapıdır (Dağ, 2016:471)

Sosyal koruma yaklaşımı, emek faktörünü piyasanın olumsuz koşullarından korumak amacıyla liberalizm karşıtı bir hareket olarak değerlendirilebilir. Çünkü sosyal koruma ile piyasanın işleyişi ve yıkıcı etkileri sebebiyle zarar görenlerin korunması amaçlanmaktadır. Çünkü liberal politikalar sonucunda devletin müdahale alanları daraltılmış ve serbest piyasa ekonomisi sistemi içerisinde en zayıf üretim faktörü olan emek faktörü ciddi zararlar görmüştür. Toplumsal huzursuzluklar artış göstermiş sonuç itibarıyla de toplum ve devlet tarafından liberalizme karşıt bir eylem olarak sosyal koruma hareketi geliştirilmiştir. Sosyal koruma günümüz modern devletleri açısından artık bir ilke olarak kabul görmekte ve bu ilkenin bir gereği olarak iş hukuku, sosyal güvenlik hukuku gibi koruyucu yasal önlemler alınmıştır. Bununla beraber günümüzde liberalizmi kısıtlayıcı olarak sendikalar ve çeşitli müdahale araçları da geliştirilerek emek faktörü koruma altına alınmıştır. Kısacası sosyal korumanın en temel amacı arz talep yasalarına müdahale ederek insan emeğinin korunmasıdır (Kapar, 2015: 186).

Ekonomik gelişmeyle beraber sosyal koruma kavramına duyulan ilgide giderek artmıştır. Sosyal koruma kavramını sadece bir gelir güvencesi olarak görmek kavramın eksik tanımlanmasına neden olacaktır. Çünkü sosyal koruma kavramı gelir açısından bir güvence sağlamakla beraber toplumsal bütünlüğün ve barışın sağlanması açısından da oldukça büyük bir role sahiptir. Bu kapsamda sosyal korumanın yaygınlaştırılması sosyal ve ekonomik gelişmenin önemli bir unsurudur (Kapar, 2003:49-50). Diğer taraftan sosyal koruma sistemleri aracılığı ile muhtaç bireylerin toplum içerisinde yer edinebilmeleri sağlanabilmektedir. Bu sayede zor durumda olan ve muhtaç duruma düşmüş kişilerin sosyal dışlanmaya maruz kalmalarının önüne geçilmiş olacaktır. Ancak belirtmek gerekir ki sosyal koruma sistemi hala tüm muhtaçları kapsayacak kadar geniş bir yapı kazanamamış ve birçok yoksul kişi sistemden fayda sağlayamamaktadır. Sonuç itibariyle de bu bireyler sosyal dışlanma ile karşı karşıya kalmaktadırlar (Karataşoğlu ve İslamoğlu, 2016: 15).

2.3.1.6. Siyasal Dışlanma

Siyasal alandan dışlanma genel bir ifade ile birey veya grupların siyasal karar alma yetkilerini başkalarına devretmeleri veya siyasal karar alma mekanizması içerisinde olmamalarıdır. Ayrıca siyasal dışlanma sosyal dışlanmanın mekansal boyutu ile ilgili bir dışlanma şeklidir. Özellikle kırsal kesimde yaşayanlar ve kentlerin kenar mahallelerinde yaşayanlar, siyasal dışlanmaya en çok maruz kalan kesimi oluşturmaktadır. Tüm sosyal dışlanma türlerinde olduğu siyasal dışlanmada da bazı kesimler çok daha fazla etkilenmektedir. Gençler, etnik azınlıklar, göçmenler ve engelliler siyasal dışlanma açısından dezavantajlı gruplara önek olarak verilebilir (Güler, 2014:81-82).

Diğer taraftan siyasal dışlanma, siyasi anlamda güçsüz olanların hukuksal haklarını yeterince kullanamamaları sonucunu da doğurmaktadır. Çünkü siyasal dışlanmaya neden olan etmenler diğer taraftan da siyasal dışlanmanın sonucunu da oluşturmaktadır. Şöyle ki siyasal dışlanmaya; kanun önünde eşitlik, fırsat eşitliği, ifade özgürlüğü, sosyal güvenlik, siyasi katılım, ve sendikal hakların yetersizliği neden olmaktadır. Siyasi anlamda güçsüz olan bireyler politik güç kaynaklarına ulaşamadıkları için de bu alanlardan dışlanmaktadırlar. Siyasi olarak güçlü olan kesim hem bu gücü elinde tutabilmek adına ve hem de dışlanmışların yeterli haklara sahip olamamaları sonucunda sosyal dışlanma sorunsalı yaşanmaktadır.

2.3.1.7. *Toplumsal Yaşamdan Dışlanma*

Bireylerin dini inançlarını yaşayamama, özgürlüklerinin kısıtlanması veya kendi kültür, adet, gelenek ve göreneklerini yerine getirememeleri gibi unsurlar genel olarak toplumsal yaşamdan dışlanmaya neden olmaktadır. Özellikle farklı olana ve kendine benzemeyene saygı duymayan diğer bir anlatımla farklı kültürlere ve inançlara saygının gelişmediği toplumlarda, toplumsal yaşamdan dışlanma olgusu çok daha yoğun yaşanmaktadır. Bu saygısızlık kültürel farklılıklara tahammülsüzlük ve uç noktada yabancı düşmanlığı ile sonuçlanmaktadır. Bu tür dışlanmışlıklar toplumsal bütünleşmeye olan inancı zayıflatarak, kutuplaşmalara neden olmaktadır (Aktaş:2014:24).

Toplumsal yaşamdan dışlanmak, aslında diğer alanlardan da dışlanma sonucunu doğurmaktadır. Çünkü toplumsal yaşam alanlarından herhangi birinden mahrum kalmak diğer alanlardan da yoksun olma sonucunu doğuracak ve yoksunluk döngüsel olarak beraberinde bir çok yoksunluğu da getirecektir (Dağ, 2016:471). Diğer taraftan toplumsal dışlanmanın en yoğun yaşandığı mekanlar yoksulluğun çok yoğun yaşandığı bölgelerdir (Deniz ve Ekinci, 2016: 36).

2.3.1.8. *Göç Hareketleri*

Göç, “ekonomik, siyasi, ekolojik veya bireysel nedenlerle, bir yerden başka bir yere yapılan, kısa, orta ya da uzun vadeli geriye dönüş veya sürekli yerleşim hedefi olan coğrafi, toplumsal ve kültürel yer değiştirme hareketi” olarak tanımlanmaktadır (Tunca, 2010:19). Bu yer değiştirme hareketi; siyasal sistemlerin çöküşü, medeniyetlerin gelişimi, aşınması, çözülmesi veya çökmesi olgularında yani mekansal koşullara uyum konusunda yaşanan olumsuzlar sonucunda ortaya çıkabilmektedir. Özellikle büyük boyutlarda oluşan kitlesel göçlerin, mekan ve insan arasındaki ilişkinin bozulmasına neden olduğu bilinmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015:12).

Ortaya çıkan bozulma sonucunda göç olgusu sosyal dışlanma riskini yükselten önemli bir neden olarak kabul edilmektedir. Gerek ülke içerisinde yaşanan göçler gerekse ülkeler arasında yaşanan göçler; temelinde yaşam şartlarını değiştirmek amacı ile uzun süreli veya gerişi dönüşü olmayacak şekilde yer değiştirme hareketidir. Ancak bu durumu basit bir yer değiştirme olarak ifade etmek pek de mümkün değildir. Çünkü göç olgusu içerisinde oldukça karmaşık bir yapı barındırmaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki göç hareketinin sebepleri de sonuçları da sosyal dışlanmayla ilişkilidir. Çünkü bireyleri göçe

iten sebep sosyal dışlanma olabileceği gibi bireyler göç ettikleri yerlerde de sosyal dışlanmaya maruz kalabilmektedirler. Ayrıca konunun bir diğer boyutu ise hedefledikleri ülkeye varana kadar sığınmacı ya da mültecilerin transit ülkelerde yaşamış oldukları dışlanma sorunsalıdır. Hedeflenen ülke göç almaya alışık değil ise ve dışarıdan gelene öteki gözüyle bakılan bir kültüre sahipse, göç edenler buradaki yaşama uyum sorunları yaşayabilecektir. Eğer bu uyum çabaları başarısızlıkla sonuçlanırsa sosyal dışlanma ortaya çıkacak ve göç edenler toplumsal, siyasi veya ekonomik hayatın dışında kalabilecektir. Ülke içerisinde yaşanan göç hareketlerinde de benzer sonuçlar ortaya çıkabilmekte ve özellikle sosyal ve ekonomik farklılıkların çok fazla olduğu ülkelerde iç göç süreci sıkıntılı geçmektedir (Aktaş, 2014: 18).

2.3.2. Bireysel Nedenler

Sosyal dışlanmaya neden olan bireysel nedenler; aile yapısı, toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık, eğitim, engelli olma ve ırksal farklılıklar şeklinde sıralanabilir.

2.3.2.1. Aile Yapısında Yaşanan Dönüşüm

Toplumların sosyal yapılarında meydana gelen farklılaşma ile beraber özellikle 20. yüzyılın sonlarına doğru geleneksel aile yapısı da değişime uğramıştır. Bu değişim kapsamında aile içerisinde daha çok ev işleri ile ilgilenen ve çalışmayan anne modeli yerini aktif bir şekilde iş hayatında rol alan anne modeline bırakmıştır. Kadınların iş gücü piyasasına girmeleri, göreceli ve özellikle ekonomik olarak güçlenmelerine neden olmuştur. Böylece kadının daha özgür hale gelmesi kendine güveninin artması sonucunda sorunlu evlilikleri devam ettirme zorunluluğu da görece daha da azalmıştır. Toplumun değişen değer yargıları sonucunda da boşanma daha olağan hale gelmiş ve artmıştır. Diğer taraftan boşanmalara neden olan en temel faktörün ekonomik yetersizlikler olduğu göz önünde bulundurulacak olursa tek ebeveynli ailelerin genel olarak yoksul aileler olduğu söylenebilir. İşte sosyal dışlanma da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki köyden kente göç eden ailelerde geleneksel yapıları, kent ve köy arasındaki kültürel farklılıklar ve daha çok yoksul semtlerde yaşamaları gibi nedenlerle sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar (Eşkinat, 2009: 21-23).

Aile yapısında ortaya çıkan değişim, özellikle yaşlıların, boşanmış ailelerin çocuklarının ve tek ebeveynli ailelerin çok daha fazla etkilenmesine ve sosyal dışlanmaya

maruz kalmasına neden olmuştur. Özellikle boşanmış anne babanın çocukları veya evlilik dışı doğan çocukların sosyal dışlanmaya maruz kalma olasılıkları oldukça yüksektir (Güler, 2014:74).

2.3.2.2. Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık

Toplumsal cinsiyet, insanların biyolojik cinsiyetiyle ilgili olmayan daha çok toplumun insanları bakış açısı, beklentilerinin neler olduğu ile ilgilidir. Diğer bir anlatımla toplum tarafından kadın ve erkeğe cinsiyete dayalı olarak biçilen roldür. Bu roller özellikle kadınlar açısından daha olumsuz ve dar kalıplara sahiptir. Kadınların eğitim almak ya da çalışmak gibi çok önemli konularda karar alma serbestilerinin olmaması ve bir çok temel haklarını kullanamamaları toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık sonucunda ortaya çıkmaktadır (Akın, 2009: 36).

Sosyal dışlanma kavramı toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık açısından irdelendiğinde, konu salt kadın açısından ortaya çıkan bir ayrımcılık olarak değerlendirilebilmektedir. Çünkü toplumsal cinsiyet açısından özellikle kadının sosyal yaşamdaki hakları ihlal edilmekte ve bir takım sınırlamalarla karşılaşmaktadır. Bu ayrımcılık, kadının toplumla bütünleşmesini önleyen, ekonomik, sosyal, kültürel ve politik sistemin dışında kalmasına neden olan bir çok olumsuzluğu da beraberinde getirmektedir. Kadınlar, sosyal güvenlik, sağlık, sivil toplum örgütleri, siyaset, eğitim, çalışma yaşamı gibi bir çok alanın dışına itilmektedir. Özellikle gecekondü bölgelerinde yaşayan kadınların bağımsızlıklarını kazanma, iş hayatına dahil olma veya eğitim gibi birçok temel haklara ulaşabilme olanakları ve kendilerini geliştirip toplumsal sürece dahil olabilmeleri çok daha zor olmaktadır (Çakır, 2008:26).

Köylerde ve kırsal alanlarda aile işçisi olarak ücretsiz çalışan kadınlar, kente göç ettiklerinde yeteneklerinin yetersiz kalması, çocuk bakımı veya aile büyüklerine bakmak gibi sebeplerle ve ayrıca farklı bir yaşamsal ortamın getirmiş olduğu sosyal sebeplerden iş gücü piyasasında yer alamamaktadır. Beraberinde gelen yoksulluk ise kadınların sosyal dışlanmaya maruz kalmalarının tetikleyici unsuru olmaktadır (Özhasar, 2013:20).

2.3.2.3. Eğitim

Eğitim hayatına çocukluk döneminde dahil olamayanlar yani eğitimden dışlananlar ayrıca yetişkinlik dönemlerinde de sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Çünkü eğitim

alamamak yetişkinlik döneminde dışlanmaya zemin hazırlayan önemli bir konudur. İyi bir eğitim alamayan bireyler meslek edinmemekte yani işgücü piyasasından dışlanmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak birey; gelir, tüketim, konut, sosyal güvenlik gibi bir çok alandan dışlanmakta ve sonuç olarak toplumla bütünleşemeyen, bağları kopmuş, suça yönelmiş ve topluma yabancılaşmış bir kesim ortaya çıkmaktadır. Bütün bu sakıncalarından dolayı gelişmiş toplumlarda temel eğitim zorunlu hale getirilmiştir. Ayrıca belirli bir yaşa kadar çalışma yasaklanmış ve böylece çocukların eğitim hayatları güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Fakat gelişmekte olan ülkeler, bu tür önlemler almamakta ve bir çok ülkede çocuklar eğitim hayatından dışlanmakta, küçük yaşta çalışmak zorunda bırakılmaktadır. Ancak eğitim bireylere belirli düzeyde fırsat eşitliği sağlayarak sosyal dışlanma riskini azaltmaya yarayan önemli araçtır (Sürüel, 2008:19). Bu nedenle eğitime verilen önem aslında sosyal dışlanma ile mücadele açısından da pozitif yönde değişimler sağlayacaktır. Çünkü birey hayatına yoksullukla başlamış olsa bile iyi bir eğitimin sonucunda edineceği meslek sayesinde sosyal statüsünü değiştirme şansı yakalayacaktır.

2.3.2.4. Engelli Olma ve Yaşlılık

Sosyal haklar, sosyal devletin temelini oluşturarak ekonomik açıdan güçsüz olanları korumayı amaçlamaktadır. Sosyal haklar sayesinde kişilerin refah seviyesi yükseltilecek yaşam kaliteleri arttırılmaya çalışılmaktadır. Çünkü sosyal devlet vatandaşların sadece klasik hak ve özgürlüklerini sağlamakla sınırlı kalmaz, vatandaşlarının sosyal sorunlar karşısında korumasız kalmamaları için gereken önlemleri de alır. Bu nedenle gerekli sosyal politika önlemleri alınarak vatandaşların sosyal hayata uyumu sağlanmaya çalışılır. Özellikle engelliler sosyal devlet uygulamalarına geçilmeden ve sosyal haklar yaygınlık kazanmadan önce toplum hayatının neredeyse tamamen dışına itilmiş durumda idiler. (Yazıcı ve Yemişçi, 2010: 190). Ancak belirtmek gerekir ki sosyal hakların yaygınlık kazanması engellilerin sorunlarının tamamen çözüldüğü ve topluma dahil olabildikleri anlamına gelmemektedir. Günümüzde konu ile ilgili olarak düzenlemeler yapılmış olsa dahi engelliler hala dezavantajlı grupların başında gelmektedirler (Adaman ve Keyder, 2007: 83).

Engellilerin toplumla bütünleşmelerinin önündeki engellerden biri de yoksulluk sorunudur. Bu kapsamda engellilik, yoksulluğun hem gerekçesi hem de sonucudur. Araştırmalar göstermektedir ki, gerek gelişmiş ülkelerde ve gerekse gelişmekte olan ülkelerde engelli vatandaşların büyük bir kesimi yoksuldur. Yoksulluk sonucunda ortaya

çıkan hastalıklar engelliliğin gerekçelerini oluşturabilmektedirler. Kötü beslenme, bağışıklık sisteminin zayıf olması, zor ve tehlikeli işlerde çalışmak, sağlık hizmetlerinden faydalanamama, doğum öncesinde ve sonrasında yetersiz bakım, steril olmayan yerlerde barınma, terör ve savaş gibi bir çok faktör sonucunda engellilik oluşabilmektedir (Özgökçeler ve Bıçkı 2006: 218).

Engeliler açısından sosyal dışlanma aslında mücadele etmeleri gereken ikinci bir engel durumu olarak karşılına çıkmaktadır. Fiziksel veya ruhsal engeller ile mücadele etmek zorunda olan bireyler ayrıca toplum tarafından önlerine konulan engellerle de mücadele etmek, toplumla bütünleşme ve sosyal içerme çabası vermektedirler. Sosyal içerme kavramı sosyal dışlanmaya maruz kalan bireylerin veya grupların karşılaştıkları sorunların ortadan kaldırılarak, hayat standartlarının kabul edilebilir bir düzeye getirilmesini sağlamak ve böylece bu bireylerin toplumla bütünleşmelerini sağlamaktır. Diğer bir anlatımla sosyal içerme tutum ve davranışlarda değişim sağlanarak ortak bir kimlikte buluşabilmektir. Bu kapsamda engelli bireylerin sosyal hayata katılabilmeleri ve topluma uyum sağlayabilmeleri için sosyal içerme politikalarının önemi oldukça büyüktür. Böylece engelli bireyler toplumun dışında kalmayacak, toplumla bütünleşmeleri hayata bağlanmalarını sağlayacaktır (Genç ve Çat, 2013:365).

Engeliler, sosyal dışlanmaya çok boyutlu bir şekilde maruz kalan ve sosyal hayata dahil etmeye yönelik çabalar her ne kadar artsa da kalıcı çözümler üretebilme açısından hala çözüme ulaşılammış olan bir konudur. Araştırmalar göstermektedir ki, okul ve iş hayatlarında ayrımcılığa uğrayan ve dışlanan engellilerin dünya genelinde sayıları oldukça fazladır. Kısaca eğitim, istihdam, ekonomik kaynaklar ve kamusal hizmetlere erişim engellilerin en fazla maruz kaldığı dışlanma alanlarını oluşturmaktadır (Kökten ve Erdoğan, 2014:25).

Yaşlıların sosyal dışlanmaya maruz kalmasına neden olabilecek dört temel faktör olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki yaşlılık dönemine özgü özelliklerdir. Yani yaşlı bireyler sağlıksal sebeplerden dolayı veya sosyal bağlarının giderek azalmasından dolayı sosyal dışlanmaya maruz kalabilir. Tabi ki bu sorunlar her yaşta oluşabilir fakat yaşlanmayla beraber ortaya çıkan sağlık problemleri artmakta ayrıca emeklilik nedeni ile gelir düzeyi azalmaktadır. İkinci olarak yaşlı gruplar giderek artan dezavantaj sorunu da yaşayabilmektedir. Örneğin genç yaşta sınırlı bir eğitim alan ve sınırlı işlerde çalışanlarla iyi bir eğitim ile iyi bir işte çalışan yaşlılar arasında emeklilik sürecinde farklılıklar olacak

ve birinci gruptakiler uzun vadede dezavantajlı konuma gelecektir. Üçüncü faktör, toplumsal özelliklerden dolayı ortaya çıkan bir sosyal dışlamadır. Zayıf toplumsal yapı, yaşlıların çok daha fazla toplum dışına itilmesine neden olabilmektedir. Son olarak ekonomik ve sosyal politikalar da yaşlı ayrımcılığına sebep olabilmektedir (Bayoğlu, 2011: 126).

2.3.2.5. Irk

Farklı etnik kökenlere sahip insanların bir arada yaşadığı toplumlarda, etnik kökene ve farklılıklara duyulan saygı geliştirilmediği sürece baskın olan etnik grubun diğer bir etnik grubu toplumun dışına ittiği görülmektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletlerinde zenciler çok uzun süre toplumun normal bir ferdi olarak kabul edilmemiş ve ikinci sınıf vatandaş olarak kabul edilmişlerdir (Aktaş 2014:21).

2.4. Sosyal Dışlanmanın Gerçekleştiği Alanlar

Sosyal dışlanmanın gerçekleştiği alanlar, ekonomik alandan dışlanma, sosyal alandan dışlanma ve toplumsal alandan dışlanma olarak üç ana başlık altında aktarılacaktır.

2.4.1. Ekonomik Alandan Dışlanma

Ekonomik alandan dışlanma, mal ve hizmet piyasalarından dışlanma ile iş gücü piyasasından dışlanmayı içermektedir. Bu nedenle ekonomik dışlanma bu iki başlık altında aktarılacaktır.

2.4.1.1. Mal ve Hizmet Piyasalarından Dışlanma

Sosyal dışlanmanın ekonomik alana ilk yansıması mal ve hizmet piyasasından dışlanmadır. En uç noktada ekonomik dışlanma, bireylerin gelirlerinin ve devlet yardımlarının temel ihtiyaçları dahi karşılayamamasıdır. Bununla beraber özellikle geleneksel toplumlarda karşılaşılan ailevi bağlar nedeniyle yapılan yardımlarda yetersiz kalırsa sosyal dışlanmanın uç noktalara ulaştığı söylenebilir. Mal ve hizmet piyasasından dışlanma, yani tüketimden dışlama bireylerin tüketim faaliyetlerine sürekli olarak katılamamalarını ifade eden dışlanma şeklidir. En temel ihtiyaçlar arasında yer alan yeme, içme gibi ihtiyaçların karşılanamamasından, insan olmanın getirdiği eğlenme, dinlenme ve kültürel birtakım ihtiyaçları karşılayamama tüketimden dışlanmaya verilebilecek örnekler

arasında yer almaktadır. Bu konuya verilecek diğer bir örnek ise barınma ihtiyacının karşılanamaması yani evsizliktir (Özhasar, 2013:22).

Konu ülkeler açısından değerlendirildiğinde, her ülkenin temel ihtiyaçlara ulaşabilme kapasitesinin farklılık gösterdiği söylenebilir. Bu nedenle tüketimden dışlanma, ülkeden ülkeye değişen boyutlarda ortaya çıkmaktadır. Gelişmiş ülkeler bu konuda daha avantajlı iken gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkeler daha dezavantajlı durumdadır. Günümüzde ortaya çıkan görünüm şudur ki, her geçen gün dünyada ki yoksul sayısı artmaktadır. Hatta yoksulluğun bulunmadığı bölgelerde bile yoksulluk sorunu ortaya çıkmaktadır (Sürüel, 2008:50). Artan yoksulluk sonucunda tüketim harcamaları giderek azalmakta ve ciddi boyutlara ulaşmaktadır. Bu nedenle alınacak ekonomik tedbirler ve devlet destekli politikalarla yoksulluk konusuna bir çözüm bulunmadıkça tüketimden dışlanma sorunsalı da çözüme kavuşturulamayacaktır.

Sorunun temel taşı ise, tüketimi körükleyen kapitalist sistemin uygulamalarıdır. Çünkü, tüketimi özendirici kapitalist sistem hem toplumun büyük bir bölümünü yoksulluğa mahkum etmekte hem de tüketimi özendirmektedir. Bu özendirici faaliyetler ise yoksul kesimin dışlanmışlığını daha da fark edilir düzeylere çıkarmaktadır. Özellikle yeni liberal düzenlemeler ışığında tüketim faaliyetleri üretim faaliyetlerinin önüne geçmiş ve adeta bir tüketim toplumu yaratılmıştır. Fakat oluşan bu tüketim toplumunda çok büyük boyutlara ulaşan gelir dağılımı adaletsizlikleri bireylerin büyük bir bölümünün tüketimden dışlanmasına neden olmaktadır. Bu kapsamda gerek gelişmiş ve gerekse gelişmekte olan ülkelerde dışlanma, düşük tüketim düzeyi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak sosyal dışlanma kavramını tüketim toplumunda ortaya çıkan yoksulluk olarak değerlendirmek mümkündür (Akalin, 2006:32-33)

2.4.1.2. İşgücü Piyasasından Dışlanma

Ekonomik dışlanmanın ikinci yansıması ise işgücü piyasasından yani çalışma yaşamından dışlanma şeklindedir. Çalışma hayatı bireye toplumun bir çok alanında varlık gösterebilme avantajı sağlamaktadır. İş yaşantısı bireylere gelir, sendikal örgütlenme, yönetime katılma, sosyal ilişkiler, sosyal güvence gibi pek çok olanak sunmaktadır. Bu nedenle iş hayatının dışında olmak sosyal ilişkilerin gelişmesi ve sürdürülmesi açısından dezavantajlı bir durumdur (Çakır, 2008:26).

Yaşlılık döneminde yaşanan yoksulluk büyük ölçüde, çalışma hayatına dahil olunmaması ya da dahil olursa da aralıklı ve sosyal güvencelerden yoksun olarak dahil olunması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Çalışabilme gücüne sahip olduğu yaşlarda hiç çalışmayan ya da kayıt dışı işlerde çalışan ve hiç prim ödemiş olan bireylerin yaşlılıklarında yaşamış oldukları yoksulluk aslında kaçınılmazdır (Karadeniz ve Öztepe, 2013: 92).

Ayrıca toplumsal cinsiyet ayrımcılığı nedeni ile kadınlar, iş gücü piyasalarından ya tamamen dışlanmaktadır ya da eğitim alamadıkları için düşük ücretlerle, güvencesiz işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır (Doğan 2014: 61).

İş gücü piyasalarından dışlanan kesimi sadece yaşlı ve kadınlarla sınırlandırmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü genç nüfusun fazla ama gelişmemiş ekonomileri nedeniyle istihdamın düşük olduğu ülkelerde çalışma gücünde ve yeteneğinde olan eğitilmiş birçok genç çalışma hayatından dışlanmış durumdadır. Bu sosyal dışlanma sonucunda genç bireyler her ne kadar yüksek eğitim almış olsalar dahi, kendilerine olan güvenleri düşmekte, kendilerini toplumun dışına itilmiş hissetmektedirler. Bir ülke ekonomisinin olmazsa olmaz lokomotiflerinden biri olan istihdam konusuna yönelik alınacak tedbirler kapsamında istihdamın artırılması, yoksulluk sorununun çözülmesi ve dolayısıyla sosyal dışlanma sorunsalının çözümü için oldukça önemli bir konudur.

Yoksulluk bireyde özsaygı ve kendine güven gibi temel psikolojik ihtiyaçlardan yoksunluğu da beraberinde getiren bir süreçtir. Bu bağlamda toplum bilimcilerin yapmış olduğu çalışmalar sonucunda yoksulların kendilerini algılama biçimleri değerlendirilmiş ve böylece psiko-sosyal yoksunlukların boyutları ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sosyal dışlanmanın anlaşılmasına katkı sağlanmıştır. Yoksulların kendilerini algılama biçimleri genel olarak (Özmete, 2011:81);

- Yoksulluğu Hissetme: Elde ettikleri gelir açısından yoksullar toplumun gerisinde kaldıklarından dolayı ekonomik açıdan kendilerini yoksun hissetmektedirler.
- Yaşamı Kontrol Edememe: Yoksullar açısından genel kanaat yaşamlarının başka bireyler tarafından belirlendiği veya şanslarının yaşamlarını etkilediği yönündedir.

- Güçsüzlük: Yaşamlarını belirleyen temel unsurun başkaları veya şans olduğunu düşünen yoksullar, özellikle yaşlılık dönemlerinde kendilerini şanssız hissedebilirler.
- Dışlanma: sonuç olarak yoksullar kendilerini toplumdan dışlanmış, reddedilmiş hissederler.

2.4.2. Siyasal Alandan Dışlanma

Siyasal alandan dışlanma demokratik haklar ve yönetimden dışlanma ile göçmenler ve azınlıklar başlıkları altında aktarılacaktır.

2.4.2.1. Demokrasi, Haklar ve Yönetim

Demokrasi; “*genel, özgür, eşit seçim hakkı, partiler arası rekabet, tüm yurttaşlar için sağlıklı bilgi edinme, düşünce, muhalefet ve koalisyon özgürlüğü, oy hakkı sayesinde yöneticilerin düzenli olarak seçimle gelme ve seçimle gitme imkanına sahip olduğu bir yönetim biçimidir*” şeklinde tanımlanabilir (Demir: 2010: 600). Tanımdan da anlaşılacağı gibi demokrasi kavramı tüm vatandaşlara eşit seçim hakkı veren, bu bağlamda halkın yönetimde söz sahibi olabilmesini sağlayan bir yönetim sistemidir. Demokrasinin köklü olduğu ülkelerde, karar alma sürecine dahil edilen vatandaşlar sisteme dahil olduklarını hissetmekte ve toplumsal bütünleşme sağlanabilmektedir. Ancak demokrasi kültürünün gelişmediği toplumlarda, her ne kadar demokrasi söylemleri olsa da aslında ağır baskı altında olan vatandaşlar demokratik haklarını da kullanmaktan yoksun kalmaktadır. Bireylerin kendilerini ilgilendiren konularda karar verme haklarını kullanamamaları toplumun dışına itilmelerine neden olmaktadır.

Konunun bir diğer boyutu ise demokrasinin seçilen kesimini oluşturan politikacılarıdır. Bu kapsamda özellikle kadınlar politik alanın oldukça fazla dışında kalmaktadırlar. Bir anlamda ülke yönetimine katılmaları engellenmekte ve dışlanmaktadır. Bazı kapalı toplumlarda bu engelleme azınlıklara, etnik kökeni farklı olan gruplara veya farklı dine mensup olanlara da yönelik olabilmektedir. Bu tür bir dışlanma aslında yönetimde görev alabilmesi için hiçbir engeli olmayan vatandaşların toplumsal değer yargıları ve demokrasi kavramının yerleşmemiş olması nedeniyle dışlanmasına neden olmaktadır. Karar alma mekanizmalarına dahil olma ve siyasal sürece

katılımın engellenmesi süreklilik gösterdiğinde dışlanmışlık da süreklilik gösterecektir (Şahin; 2009: 77).

2.4.2.2. Göçmenler ve Azınlıklar

Sosyal dışlanmanın yaşandığı siyasal alanlardan bir diğeri ise dünya genelinde giderek artan iç ve dış göçlerdir. Göç gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler açısından farklılıklar taşısa da çok önemli bir dışlanma sebebidir. (Sürüel, 2008: 67). İnsanları göç etmek zorunda bırakan temel etken, yaşadıkları sosyo ekonomik sorunlar ve bunların sonucunda ortaya çıkan işsizliktir. İşsizlik ve gelir yetersizliği nedeni ile göç eden kesimin ağırlıklı olarak yeterli eğitim ve donanımına sahip olmayışı göç ettikleri bölge ve/veya ülkelerde sosyal dışlanmaya maruz kalma ihtimallerini de yükseltmektedir. Göçmenler gerek konuştukları dil, şive veya ağız farklılıkları nedeniyle göç ettikleri yerlerde kültürel ve sosyal farklılaşmalar yaşamakta ve yalnızlık duygusuna itilmektedirler. Ayrıca göçmen işçiler gitmiş oldukları ülkelerde kamuoyu ve medya aracılığı ile haklarında yapılan olumsuz söylemler nedeniyle toplumun dışına itilmektedirler. Hatta sosyal ve kültürel entegrasyon bir tarafa asimilasyon gibi toplumsal baskılara maruz kalmaktadırlar (Karataşoğlu ve İslamoğlu, 2016: 15). Bu kapsamda göçmen ve azınlıklara yönelik ayrımcılık artmakta ve ırkçı eğilimler sosyal dışlanmışlığı da beraberinde getirmektedir. Bu durum sonucunda sosyal ve siyasal yaşamda gerilimler ortaya çıkmakta ve toplumsal bütünleşme sağlanamamaktadır (Sapançalı, 2005:101).

Yoksulluk ve göç arasındaki ilişki tek boyutlu bir yapıdan öte çok boyutlu ve karmaşık bir özelliğe sahiptir. Göç ve kentsel yoksulluklar arasında var olan ilişkiyi açıklamaya yönelik olarak geliştirilmiş iki tane tez vardır. Bu tezlerden ilki, göçün kentsel yoksulluğa neden olduğudur. İkincisi ise yoksulluk sebebi ile kişilerin hareket alanlarının daralması ve yoksulluğun göçe engel olduğudur. İlk teze göre, kırsal alanda yaşayanlar iş imkanlarının azlığı ve gelir yetersizliği gibi sebeplerden dolayı göç etmek zorunda kalmakta ve göç olgusu hızlanmaktadır. Artan ve hız kazanan göçler nedeniyle kentsel alanlarda istihdam olanakları daralmakta ve bu durum kentsel yoksulluğu arttırmaktadır. İkinci teze göre, yoksulluk nedeniyle göç maliyetlerini karşılamak zorlaşmakta ve gelir yetersizliği nedeni ile göç edilememektedir (Güneş, 2009:450).

2.4.3. Toplumsal Alandan Dışlanma

Toplumsal alanda dışlanma iki şekilde ortaya çıkabilmektedir. Bunlardan ilki insanların temel ihtiyaçlarından biri olan barınma imkanlarından dışlanma iken, ikincisi sosyal refah imkanlarından dışlanmadır.

2.4.3.1. Barınma İmkanlarından Dışlanma

Barınma ihtiyacı öteden beri insanın temel gereksinimlerinden birini oluşturmaktadır. Çünkü barınma bir taraftan insanı doğa koşullarından korurken, diğer taraftan da yaşamsal anlamda bireylere belirli düzeylerde konfor ve rahatlık sağlamaktadır. Barınma ihtiyacının giderilmesi hem bireylerin aile içerisinde sosyalleşmelerini sağlamakta hem de yaşadıkları çevre ile uyum sağlayarak kişinin potansiyelini gerçekleştirmesine imkan tanımaktadır. Normal koşullarda barınma ihtiyacını karşılayabilen ve belirli düzeyde konfora ulaşan bireyler, toplumsal dışlanmaya da daha az maruz kalmaktadırlar (Tekeli, 1996: 6).

Barınma imkanlarından dışlanma özellikle gelişmekte olan tarım ekonomisine sahip ülkelerde büyük tartışmalara neden olan bir konudur. Çünkü bu ülkelerde mülkiyet kavramı, barınma ihtiyacının karşılanması yanında üretim ve gelirin güvence altına alınması anlamına gelmektedir. Özellikle kırsal kesim için mülkiyet sahibi olmamak büyük bir yoksunluktur. Arazisi olmayan aileler ciddi sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu nedenle geniş anlamda mülkiyeti sadece geçinmenin bir kaynağı olarak görmemek gerekir. Çünkü diğer taraftan da sosyal bütünleşmenin, toplumun dışına itilmemenin önemli bir unsurudur (Sürüel, 2008:56). Geniş anlamda bakıldığında konut ve barınma ihtiyaçları bireye sosyal ilişkileri belirleme imkanı sunmaktadır. Bu nedenle barınma, sosyal bütünleşme koşulları ile ilgili bir sorun olarak da algılanabilmektedir. En uç noktada sosyal dışlanma ise evsizlik ile açıklanmaktadır (Bölükbaşı, 2008: 65).

2.4.3.2. Sosyal Refah İmkanlarından Dışlanma

Refah devleti anlayışı, sosyal refahın maksimizasyonunun sağlanması için devletin ekonomiye aktif bir şekilde katılmasını ifade etmektedir. Bu anlayışın temel amacı piyasa başarısızlıklarını ortadan kaldırmak ve piyasa güçlerinin ekonomideki rollerini azaltmaktır. Serbest piyasa sisteminin aksine müdahaleci ve düzenleyici devlet anlayışı hakim görüştür (Alp, 2009:266). Devlet anlayışında ortaya çıkan değişimler sonucunda

vatandaşlar sosyal refah hizmetlerinden faydalanabilmekte ve refah devleti anlayışının köklü bir şekilde yerleşmiş olduğu ülkelerde bu sayede dışlanmaya karşıda önlemler alınabilmiştir.

Son dönemlerde piyasa ekonomisinin yeniden güç kazanması ve ekonomilerin liberal sisteme doğru evrilmesi sonucunda kolektif güvence özel girişimlere bırakılmış, refah hizmetleri devletin kontrolü dışına çıkarılmış ve piyasa mekanizmaları tarafından düzenlenmeye başlamıştır. Bu durum tamamen önlenemeyen sosyal refah düzeyi dışlamalarını arttırırken yeni dışlanmışlar da ortaya çıkarmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler tarafından zaten karşılanamayan sosyal refah hizmetleri sonucunda dışlananların sayısı fazla iken piyasa ekonomisinin işlerlik kazanması sonucunda bu sayı daha da artmıştır (Bölükbaşı, 2008:66).

2.5. Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Sosyal Dışlanma İlişkisi

Sosyal dışlanmanın sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel ve mekansal bir çok boyutu bulunmaktadır. Sosyal dışlanma sorunu tek tek bu alanlarda ortaya çıkabileceği gibi iç içe geçmiş bir yapı olarak bir çok boyuttan dışlanma şeklinde de ortaya çıkabilmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşulları ve karşılaştıkları sorunlar incelendiğinde; mal ve hizmete erişim, gelir yoksunluğu, satın alma gücünün yetersizliği, eğitim ve sağlıktan yani sosyal refahtan dışlanma, ulaşım yetersizliği, mevsimsel işsizlik ve sonucunda işgücünden dışlanma, mülkiyet ve konuttan dışlanma gibi bir çok sosyal dışlanma alanına maruz kaldıkları görülmektedir (Geçgin, 2009: 18)

Mevsimlik tarım işçileri, çalışmış oldukları yerlere genelde göçebe olarak gittiklerinden dolayı yerli halk tarafından kabullenilememekte ve dışlanmaktadırlar. Ayrıca bu işçilerin büyük bir çoğunluğunun yeterli eğitime sahip olmamaları ve elde ettikleri gelirin oldukça düşük olması sonucunda da dışlanmanın boyutu artmaktadır. Çalışacakları yerlere giderken bile balık istifi bir şekilde kamyon kasalarında taşınabilen bu işçiler, insan sağlığına tamamen aykırı barınma koşullarında yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır. Tüm bunlardan psikolojik olarak etkilenen işçiler kendilerini değersiz, önemsiz hissetmekte ve ötekileştirilmenin olumsuz sonuçları ile tek başlarına savaştıkları zorunda bırakılmaktadırlar. Sosyal dışlanmanın bir çok boyutuna maruz kalan mevsimlik tarım işçileri hem işin verdiği zorluklarla, sağlıksız barınma koşulları ile, gelir yetersizliği ile

mücadele ederken hem de sosyal dışlanmanın olumsuz etkileri ile mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar.

Kadınlar tarım sektöründe genel olarak ücretsiz olarak aile işçisi şeklinde istihdam edilmektedir (Karadeniz ve Öztepe, 2013: 92). Konu mevsimlik tarım işçisi olan kadınlar açısından değerlendirildiğinde ise dışlanmanın şiddeti ve boyutu daha da artmaktadır. Çünkü mevsimsel tarım işçiliğinin getirmiş olduğu dışlanmışlıkla beraber, toplumsal ayrımcılığa dayalı bir dışlanmışlığa da maruz kalan kadın daha da yalnızlaşmaktadır.

Mevsimlik tarım işçisi olan ailelerin çocukları daha çok küçük yaşlarda sosyal dışlanmaya maruz kalmakta ve çocuk işçi olarak tarım sektöründe çalıştırılmaktadırlar. Yetersiz eğitim alan bu çocuklar gelecek hayatlarında da dışlanmanın zemini hazırlanmış olduğundan dezavantajlı bir durumdadırlar. Yaşı biraz daha büyük olan çocuklar kardeşlerine bakmakla da yükümlü kılınabilmekte ve ayrıca bulaşık ve çamaşır gibi konularda da ailelerine yardımcı olmak zorunda bırakılmaktadırlar. Yaşlarının kaldırabileceğinin çok daha üzerinde yükler yüklenen çocuk tarım işçileri, ilerleyen yaşlarında da nitelikli işlerden uzak, eğitimsiz ve yoksul bir yaşama mahkum edilmektedirler.

Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarının çok ağır olması, sosyal dışlanmaya maruz kalmalarında en önemli sebeptir. Özellikle barınma sorunlarından dolayı yaşanan çevresel kirlilikler, ortaya kötü kokuların çıkmasına ve yöre halının bu barınma alanlarından uzak durmasına neden olmaktadır. Dışlanmanın diğer bir önemli sebebi mevsimlik tarım işçilerinin farklı yörelerden gelmesi dolayısı ile etnik köken farklılığı ve hatta bazen dini inanç farklılıklarıdır. Bu sorun sadece Türkiye açısından değil, diğer ülkeler açısından da yaşanmaktadır (Çınar, 2014: 32-33). Mevsimlik tarım işçilerinin yaşamış oldukları mutlak yoksulluk; sağlık, barınma ve eğitim gibi bir çok temel insan haklarının kaybına neden olmakta, ayrıca kamusal kurumların ilgisizliği, edinilmiş bir takım hakların sadece kağıt üzerinde kalması sorunun boyutlarını da arttırmaktadır. (FHS, 2012:8).

Sosyal dışlanma nedenleri arasında sıralanan teknolojik gelişmeler, toplumsal yaşamdan dışlanma, göç ve eğitim mevsimlik tarım işçilerinin yaşamış oldukları sosyal dışlanma nedenleridir bir taraftan da. Teknolojik gelişmeler sonucunda yaşadıkları yörelerde iş bulamayan tarım çalışanları göç etme zorunda kalmış ve göç ettikleri yörelerde ise yöre halkı tarafından kabul görmeleri ve benimsenmeleri mümkün olamamıştır. Diğer

bir anlatımla sosyal dışlanmaya maruz kalmışlardır. Ayrıca sürekli göçebe yaşam beraberinde eğitimsizliği de getirerek sosyal dışlanmanın boyutlarını arttırmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEVSİMLİK TARIM İŞÇİLİĞİ VE SOSYAL DIŞLANMA ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: ÇANAKKALE İLİ ÖRNEĞİ

Mevsimlik tarım işçilerinin gerek dünyada ve gerekse Türkiye’de yaşamış oldukları sorunlar oldukça fazladır. Özellikle sosyal güvenceden yoksun ve düşük ücretlerle çalışan mevsimlik tarım işçileri yılın belirli zamanlarında işsiz kalarak yoksulluk döngüsünden kurtulamamaktadırlar. Ayrıca sosyal hayattan dışlanmış bir şekilde yaşamaya mahkûm kalmaktadırlar. Çalışmanın bu bölümünde de Çanakkale ilinde yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmaya ve çalışma koşullarını bakışı ölçülmeye çalışılmış ve elde edilen bulgular aktarılmıştır.

3.1 Araştırma Hakkında Genel Bilgiler

Mevsimlik tarım işçilerinin çok büyük kısmının göçebe bir hayata mahkûm olması yaşam koşullarını oldukça olumsuz yönde etkilemektedir. Birçok sosyal ve ekonomik haklardan mahrum kalmalarının yanında, ulaşımlarının büyük oranda traktör veya kamyon kasalarında sağlanması sırasında yaşanan kazalar ve can kayıpları, eğitim hayatından mahrum kalan çocukların azımsanamayacak kadar fazla olması gibi birçok sorunsalı da beraberinde getirmektedir. Diğer taraftan mevsimlik tarım işçilerinin çok büyük bir bölümü kayıt dışı çalıştığı için; gerek Türkiye çapında ve gerekse Çanakkale’de toplam mevsimlik tarım işçisi sayısının belirlenmesi de tam olarak mümkün olmamaktadır.

Yapılan çalışmada da kayıt dışı mevsimlik tarım işçilerinin sayısına ulaşılamaması nedeni ile çalışmanın evreninin belirlenmesinde, Çanakkale’de mevsimlik tarım işçisi olarak çalışanların en yoğun olduğu Geyikli ve Kumkale beldelerinin seçilmesi yöntemine gidilmiştir. Geyikli’de çalışan toplam 40 mevsimlik tarım işçisinin tamamı ile, Kumkale’de çalışan toplam 200 tarım işçisinin ise 50 tanesi ile birebir kapalı uçlu sorular cevaplatılarak yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca Kumkale’de yapılan görüşmeler esnasında Anadolu Etap adlı firmanın ilgili bakanlıklar, milli eğitim, il sağlık müdürlüğü ile işbirliği içerisinde ve ilgili yönetmelikler doğrultusunda kurmuş olduğu konteyner köyü de incelenmiştir.

Seçilen iki beldenin temel özelliği yaşam alanlarının farklılığıdır. Geyikli’de çalışan mevsimlik tarım işçileri çadırlarda yaşarken, Kumkale’de yaşayan mevsimlik tarım işçileri

konteynerlerde yaşamlarını sürdürmektedirler. Yaşam alanlarının farklılığı yapılan alan araştırmasına da yansımış ve çalışma hayatlarına bakışın farklı yansımalarını ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan bu farklılıklar çalışma sonucunda elde verileri de etkilemiştir.

3.1.1. Ölçülecek Kriterler

Yapılan literatür taraması sonucunda mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanma bağlamında yaşamış olduğu sorunlar ve çalışma koşullarına yönelik olarak çeşitli bilgiler toplanmış ve elde edilen bilgilerden araştırmanın teorik bölümünde bahsedilmiştir. Yapılacak olan çalışmada ölçülecek kriterler ana başlıklar itibariyle mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmışlığı ve yaşam koşulları olarak iki başlık altında toplanmıştır.

Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmışlığına ilişkin ölçülecek kriterler;

- Mevsimlik tarım işlerinden elde edilen gelirin yeterli düzeyde olup olmadığı yönündeki düşünceleri,
- Mevsimlik tarım işçiliği yapmaları nedeniyle dışlandıklarını düşünüp düşünmedikleri yönündeki görüşleri,
- Mevsimlik tarım işçiliği nedeniyle eğitimlerini tamamlayıp tamamlayamadıkları,
- Gelir seviyeleri nedeni ile kültürel faaliyetlere katılıp katılmadıkları,
- Sosyal güvenlik hizmetlerinden faydalanamamalarından dolayı gelecek kaygısı yaşayıp yaşamadıkları,
- Toplum içerisinde kendini ifade edebilmekte, çevre edinebilmekte güçlük yaşayıp yaşamadıkları ve toplum içerisinde yabancılaşma duygusu yaşayıp yaşamadıkları,
- Şu andaki yaşam koşullarını değiştirecek güçte hissedip hissetmedikleri,
- Çalışmak için gittikleri yerlerde yöre halkı tarafından kabul görüp görmedikleri,
- Kendilerini ve ailelerini sosyal, kültürel ve ekonomik yönden güçsüz görüp görmedikleri,
- Kendilerini yaşadıkları çevreye ait hissedip hissetmedikleri,
- Mevsimlik tarla işçiliğini severek ve isteyerek yapıp yapmadıkları,
- Yapmış oldukları işten dolayı ailesel ilişkilerinde kopukluk olup olmadığı ve aileleri ile yeterli zaman geçirip geçiremedikleri şeklindedir.

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşullarına yönelik olarak ölçülecek kriterler ise;

- Çalıştıkları yerlerde herhangi bir iş kazası olmaması için yeterli önlemlerin alınıp alınmadığı yönündeki düşünceleri,
- Emeklerinin karşılığı olan ücreti alıp alamadıkları yönündeki düşünceleri,
- Çalışma koşullarının ağır olup olmadığı yönündeki düşünceleri,
- Sigorta primlerini tam olarak yatırılıp yatırılmadığı,
- Sağlıklı koşullarda konaklama imkanlarının olup olmadığı,
- Çalışma saatlerinin çok uzun olup olmadığı yönündeki düşünceleri,
- Dinlenebilmeleri için gün içerisinde uygun aralıklarda ve uygun uzunlukta molalar verilip verilmediği yönündeki görüşleri şeklindedir.

3.1.2. Araştırmanın Kısıtları

Çalışma Çanakkale ilinde mevsimlik tarım işçisi olarak Geyikli ve Kumkale’de 2018 yılı yaz aylarında çalışan mevsimlik tarım işçilerini kapsamaktadır. Araştırma sonucunda elde edilecek bulgular Çanakkale ilinde çalışan mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmışlığı ve çalışma koşullarına bakışlarını ölçmeye yöneliktir.

Ayrıca diğer belde veya köylerde yaşamlarını sürdürüp geçici olarak günlük çalışan ve işleri bittikten sonra kendi köyüne geri dönen mevsimlik tarım işçileri çalışmanın kapsamına alınmayacaktır. Göçebe olarak memleketlerini terk ederek yeni bir yaşama uyum süreci başlayan, çeşitli sıkıntılarla karşı karşıya kalan ve beldelerin ya da ilçelerin daima giriş ya da çıkışında çadır veya barınaklarda kalan mevsimlik tarım işçilerinin dışlanma öyküleri araştırılacaktır.

Saha çalışmasının yapıldığı dönem yaz aya denk geldiği için çalışma; domates çapası, toplanması ve taşınması ile meyve bahçelerinde her türlü işte etkin rol oynayan mevsimlik tarım işçilerine yapılmıştır.

3.1.3. Araştırma Yöntemi

Çanakkale’de çalışan mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanma ve yaşam koşulları açısından araştırıldığı çalışmada, tarım işçilerinin algı, tutum ve görüşlerinin belirlenebilmesi amacıyla görüşme formu düzenlenmiş ve tarım işçilerine sunulmuştur. Görüşme formu, bireylerin yaşam koşullarını, algı, tutum, görüş davranış veya inançlarını betimlemeye yönelik bir takım sorulardan oluşan bir araştırma materyali olarak tanımlanmaktadır. Görüşme ve gözlem gibi tekniklere göre hızlı uygulama olanağının

bulunması, farklı bölgelerde yaşayan insanlara ulaşabilme, çok daha büyük grupları kapsayacak şekilde araştırma imkan vermesi ve maliyetinin düşük olması gibi avantajlardan dolayı sosyal bilimlerde oldukça yaygın bir teknik olarak kullanılmaktadır (Büyüköztürk, 2005: 133). Formda oluşturulan sorular kapalı uçlu olarak hazırlanmış ve karşılıklı konuşma tekniği ile soruları cevaplatılmıştır.

Araştırma verilerinin toplanmasında karşılıklı görüşme tekniğinden faydalanılmıştır. Karşılıklı konuşma tekniğinin tercih edilmesindeki en önemli faktör ise yerinde yapılacak gözlemlerin bulguları desteklemesi ile daha sağlıklı ve gerçekçi bilgilere ulaşmak açısından sağladığı avantajdır (Özbekmezci ve Sahil, 2004: 264).

Görüşme formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tanısıl araştırma olarak mevsimlik tarım işçilerinin; yaş, cinsiyet, medeni durum, ailedeki birey sayısı, eğitim durumu, aylık geliri gibi demografik bilgileri incelenmiştir. Sorulan sorularla amaç, görüşmeye katılan mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanma ve yaşam koşulları hakkında göstermiş oldukları davranışların kişisel niteliklerle değişip değişmediğini ölçebilmektir. Formun ikinci bölümünde mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanma karşısındaki tutumları üçüncü bölümde ise yaşam koşulları karşısındaki tutumlarını ölçmek amaçlanmıştır.

Yapılan çalışmada, “tutum, algı ve inanç gibi faktörlerin çeşitli düzeylerini saptamak ve bu konuda yapılan araştırmalarda toplanan verileri analiz etmek üzere geliştirilen ölçek türlerinden biri olan Likert toplama ölçeği” (Yükselen, 2006:96) kullanılmıştır. Likert ölçeği, tutum ölçümleri arasında en çok bilinen ve kullanılan yöntemdir. Çünkü karmaşık tutum ölçeklerine oranla hem daha kolaylıkla geliştirilebilmekte hem de daha fazla maliyet gerektirmemektedir. Bu yöntem, Likert tarafından 1932’de geliştirilmiştir (Arkonaç 2005: 172).

Formda mevsimlik tarım işçilerinin sosyal ve demografik özelliklerini belirlemeye yönelik 12 soru, 5’li Likert ölçekli toplam 22 soru oluşturulmuştur. Likert ölçekli beş boyut görüşme formunda 1) Kesinlikle Katılmıyorum, 2) Katılmıyorum, 3) Kararsızım, 4) Katılıyorum, 5) Kesinlikle Katılıyorum şeklinde sıralanmıştır. Analizler IBM SPSS 21 for Windows istatistiksel paket program kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Yapılan çalışmada güvenilirlik analizlerinde en çok kullanılan yöntem olan Cronbach alfa katsayısı kullanılmıştır. Bu analiz yöntemi Lee Cronbach tarafından 1951 yılında geliştirilmiştir. Cronbach alfa katsayısı, özellikle birden fazla bileşen içeren

ölçmelerin güvenilirliğini hesaplamayı sağlamaktadır. Cronbach alfa katsayısının güvenilirlik analizlerinde sıklıkla tercih edilmesinin nedenleri arasında; Cronbach alfa katsayısının objektif olması ve bu katsayı ile ölçeği yeniden düzenlemenin çok daha kolay olmasının yanı sıra, bu katsayının yorumlamasının son derece kolay olması önemli bir etkidir. Çünkü Cronbach alfa katsayı 1'e yaklaştıkça ölçekte kullanılan maddelerin iç tutarlılığının yüksek olduğu yani güvenilir olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki bu ölçeğin bir çok araştırmacı tarafından tercih edilmesi ve çok sık kullanılması ölçeğe duyulan güveni de oldukça arttırmıştır (Kartal ve Dirlik, 2016: 1870-1871).

Tablo 3.1: Güvenirlilik (Cronbach's Alpha) Katsayısının Yorumlanması

$0,00 \leq \alpha < 0,40$	Ölçek güvenilir değil
$0,40 \leq \alpha < 0,60$	Ölçeğin güvenirliliği düşük
$0,60 \leq \alpha < 0,80$	Ölçek oldukça güvenilir
$0,80 \leq \alpha < 1,00$	Ölçek yüksek derecede güvenilir

Kaynak: Altunışık, Remzi; Coşkun, Recai; Bayraktaroğlu, Serkan; Yıldırım, Engin. (2005). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*, Sakarya: Sakarya Kitabevi.

Tablo 3.1'de Cronbach Alfa katsayısının yorumlanması verilmektedir. Yapılan çalışmanın Cronbach Alfa katsayısı 0,73 olarak belirlenmiş ve tabloya göre bu katsayı yorumlandığında ölçeğin oldukça güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.2. Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Sosyal Dışlanma Üzerine Yapılan Ampirik Çalışmanın Sonuçları

Yapılan çalışma sonucunda elde edilen bulgular ışığında, öncelikli olarak görüşme formuna katılanların demografik özellikleri aktarılacak olup ardından frekans analizi sonuçları ve t-Testi sonuçları değerlendirilecektir.

3.2.1. Görüşme Formuna Katılanların Demografik Özellikleri

Bu başlık altında görüşmeye katılan mevsimlik tarım işçilerinin demografik özellikleri hakkında bilgi verilecektir.

Tablo 3.2: Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	<i>f</i>	%
Kadın	47	52,2
Erkek	43	47,8

Tablo 3.2’de forma katılan mevsimlik tarım işçilerinin cinsiyete göre dağılımları yer almaktadır. Katılımcıların %52,2’si kadın tarım işçisi iken %47,8’i erkek tarım işçisidir.

Tablo 3.3: Katılımcıların Yaşa Göre Dağılımı

Yaş	<i>f</i>	%
15 – 18	9	10,0
19 – 22	12	13,3
23 – 26	7	7,8
27 – 30	8	8,9
31 – 34	4	4,4
35 – 38	9	10,0
39 – 42	6	6,7
43 – 46	10	11,1
47 – 50	10	11,1
51 ve üzeri	15	16,7

Tablo 3.3’te katılımcıların yaş grupları itibariyle dağılımları verilmektedir. Tabloya göre görüşme formna katılan mevsimlik tarım işçilerinin çoğunluğu 51 ve üzeri yaş grubundadır ve %16,7’lik bir orana sahiptir. 31-34 yaş aralığındaki mevsimlik tarım işçilerine ise en düşük oran olan %4,4’lük dilimdedir.

Tablo 3.4: Katılımcıların Medeni Durumuna Göre Dağılımı

Medeni Durum	<i>f</i>	%
Evli	75	83,3
Bekar	15	16,7

Tablo 3.4'te görüşmeye katılan tarım işçilerinin medeni durumlarına göre dağılımları verilmektedir. Bu kapsamda görüşmeye katılan tarım işçilerinin %83,3'ü evli iken, sadece %16,7'si bekarıdır.

Tablo 3.5: Katılımcıların İkametlerine Göre Dağılımı

İkamet Yeri	<i>f</i>	%
Çanakkale	27	30,0
Diğer	63	70,0

Tablo 3.5'te katılımcıların ikametlerine göre dağılımları verilmektedir. Görüşmeye katılan mevsimlik tarım işçilerinin %70 Çanakkale dışından gelen göçebe mevsimlik tarım işçisi iken, %30'u yerleşik tarım işçisidir.

Tablo 3.6: Katılımcıların Ailesindeki Birey Sayısına Göre Dağılımı

Ailedeki Birey Sayısı	<i>f</i>	%
2	10	11,1
3	18	20,0
4	46	51,1
5 ve üzeri	16	17,8

Tablo 3.6'da katılımcıların ailelerindeki birey sayısına göre dağılımları verilmektedir. Görüşmeye katılan mevsimlik tarım işçilerinin büyük çoğunluğunun ailedeki birey sayısı 4 kişiden oluşmaktadır ve %51,1'lik bir orana sahiptir.

Tablo 3.7: Katılımcıların Ailesindeki Mevsimlik Tarım İşçisi Sayısına Göre Dağılımı

Mevsimlik Tarım İşçisi Sayısı	<i>f</i>	%
Sadece ben	11	12,2
2	30	33,3
3	23	25,6
4	19	21,1
5 ve üzeri	7	7,8

Tablo 3.7’de katılımcıların ailelerindeki mevsimlik tarım işçisi sayısına göre dağılımları verilmektedir. Sadece kendisi tarım işçisi olanların oranı %12,2 iken, en fazla oran %33,3 ile ailesinde iki tane tarım işçisi olanlara aittir.

Tablo 3.8: Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Dağılımı

Eğitim Durumu	<i>f</i>	%
Okuryazar değil	26	28,9
Okuryazar	36	40
İlköğretim	17	18,9
Lise	10	11,1
Üniversite	1	1,1

Tablo 3.8’de katılımcıların eğitim durumlarına göre dağılımları verilmektedir. Tabloya göre görüşmeye katılanların büyük çoğunluğu (%40) sadece okur yazarken %28,9’u okuma yazma dahi bilmemektedir. Katılımcıların %1,1’i yani sadece 1 kişi üniversite mezunudur. Sonuç itibariyle nitelsiz iş olarak değerlendirilen tarım işçiliği herhangi bir eğitim gerektirmemektedir. Yeterli eğitim düzeyine sahip olmayanlar aslında başka şansları da olmadığı için mevsimlik tarım işçiliğini meslek edinmek zorunda kalmışlardır da denilebilir. Çünkü katılımcıların %68,9’u ilköğretim mezunu dahi değildir ve iş seçimi konusunda çok fazla seçenekleri de bulunmamaktadır.

Tablo 3.9: Katılımcıların Sadece Tarla İşlerinden Elde Ettikleri Aylık Gelire Göre Dağılımı

Sadece Tarla İşlerinden Aylık Gelir	<i>f</i>	%
1.000 TL ve altı	35	38,9
1.001 – 1.500 TL	29	32,2
1.501 – 2.000 TL	24	26,7
2.001 TL ve üzeri	2	2,2

Tablo 3.9’da katılımcıların sadece tarla işlerinden elde ettikleri gelirin dağılımı verilmektedir. Tabloya göre görüşmeye katılan mevsimlik tarım işçilerinin büyük bir kısmı (%38,9) tarla işlerinden 1.000 TL ve altında gelir elde etmektedirler. Sadece %2,2’lik bir dilime sahip olan grup sadece tarla işlerinden dolayı 2.001 TL ve üzerinde gelir elde etmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin, sadece tarım işçiliğinden elde ettikleri gelir

düzeyleri oldukça düşüktür. Çok fazla zaman ve emek isteyen tarım işçiliği sonucunda elde edilen gelirin katılımcıların %71,1'inde en fazla 1.500 TL'ye kadar çıkması durumun vahametini de göstermektedir.

Tablo 3.10: Katılımcıların Toplam Aylık Gelirlerine Göre Dağılımı

Toplam Aylık Gelir	<i>f</i>	%
1.000 TL ve altı	29	32,2
1.001 – 1.500 TL	4	4,4
1.501 – 2.000 TL	56	62,2
2.001 TL ve üzeri	1	1,1

Tablo 3.10'da katılımcıların toplam aylık gelirlerine göre dağılımları verilmiştir. Görüşmeye katılan mevsimlik tarım işçilerinin toplam aylık gelirlerine göre dağılımlarına bakıldığında, %62,2'ik bir kesimin 1.501-2.000 TL aralığında gelir elde ettiği görülmektedir. Toplam aylık gelirleri 1.000 TL ve altında olanların oranı ise %32,2 'dir. Görüşmeye katılan mevsimlik tarım işçilerinden sadece 1 kişi toplam aylık gelirin 2.001 TL ve üzeri olduğunu beyan etmiştir. Çalışmanın literatür taraması kısmında da belirtildiği üzere mevsimlik tarım işçileri genel olarak yılın tamamında çalışmamaktadırlar. Mevsimine göre ihtiyaç duyulan yörelerde tarlalarda çalışmaya giden işçiler, çalışmadıkları aylarda da tarla işlerinden elde ettikleri geliri kullanmaktadırlar. Bu nedenle de tarla işinden elde edilen aylık gelir ile toplam aylık gelirleri arasında çok büyük bir farklılık ortaya çıkmamıştır.

Tablo 3.11: Katılımcıların Çalıştıkları Yere Göre Dağılımı

Sadece Çanakkale İçinde Çalışmaya Gidiyorum	<i>f</i>	%
Evet	85	94,4
Hayır	5	5,6

Tablo 3.11'de katılımcıların sadece Çanakkale içinde mi yoksa başka şehirlerde de mi çalıştıklarına yönelik dağılımları verilmiştir. Bu kapsamda görüşmeye katılan mevsimlik tarım işçilerinin %94,4'ü sadece Çanakkale içinde çalışmaya gittiklerini belirtmişlerdir. %5,6'sı ise Çanakkale dışına da çalışmaya gitmektedir.

Tablo 3.12: Katılımcıların Konaklamalarına Göre Dağılımı

Konaklama	<i>f</i>	%
Çadır	40	44,4
Konut	50	55,6

Tablo 3.12’de katılımcıların konaklamalarına göre dağılımları verilmiştir. Görüşmeye katılan mevsimlik tarım işçilerinin %55,6’sı konutta yaşarken, %44,4’ü çadırdaki yaşamaktadır.

Tablo 3.13: Katılımcıların Sigortalılık Durumuna Göre Dağılımı

Sigortalılık Durumu	<i>f</i>	%
Sürekli Sigortalı	1	1,1
Sürekli Sigortasız / Kayıtdışı	40	44,4
Diğer (Emekli ve Yeşil Kart) ¹	49	54,4

Tablo 3.13’te katılımcıların sigortalılık durumuna göre dağılımları verilmişti. Bu kapsamda görüşmeye katılan mevsimlik tarım işçilerinin %44,4’ü kayıtdışı çalışırken %54,4’ ü ya emekli ya da yeşil kartlıdır. Görüşmeye katılanlardan sadece 1 kişi (%1,1) sürekli sigortalı olarak çalışmaktadır.

3.2.2. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanma ve Çalışma Koşullarına Yönelik Frekans Analizi Sonuçları

Araştırmada, daha çok Likert ölçekli sorularla ilgili olarak frekans tabloları oluşturularak, değişkenlerin örneklem içindeki yüzde dağılımları ve örneklemin genel özellikleri elde edilmeye çalışılmıştır (Benek ve Ökten, 2011: 658). Frekans dağılımları verilerin özetlenmesi ve anlaşılmasında kullanılan oldukça faydalı bir yöntemdir. Dağılımdaki tek tek değerler, her bir değere veya her bir yanıt ya da her bir kategoriye yanıt verenlerin kaçının düştüğüne göre sıraya dizilir. Bu durumda mutlak değerler ve/veya yüzde değerler kullanılabilir (Punch, 2014: 110). Tablo 3.14 ve 3.15’te mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmaya ve çalışma koşullarına yönelik görüşlerini ölçmek amacıyla

¹ Yeşil kart uygulaması 1 Ocak 2012 tarihinde son bulmuş ve yerine genel sağlık sigortası uygulaması getirilmiştir. Ancak uygulama halk arasında hala yeşil kart olarak ifade edildiği için çalışmada da genel sağlık sigortası yerine yeşil kart ifadesi kullanılmıştır.

hazırlanan Likert ölçekli sorulara vermiş oldukları cevapların frekans dağılımları ve yüzdeleri değerlendirilmiştir. Böylece katılımcıların hazırlanmış olan Likert ölçekli ve beş boyuttan oluşan sorulara vermiş oldukları cevapların dağılımları ortaya konularak, sonuçlar değerlendirilmiştir.

Tablo 3.14: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanışına İlişkin Frekans Analizi Sonuçları

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ort	s.s.
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
Mevsimlik tarım işlerinden elde ettiğim gelir yeterli düzeydedir	31	34,4	20	22,2	-	-	25	27,8	14	15,6	2,67	1,55
Mevsimlik tarım işçiliği yaptığım için çevremden dışlandığımı düşünmüyorum	32	35,6	6	6,7	-	-	28	31,1	24	26,7	3,06	1,70
Mevsimlik tarım işçiliği beraberinde göçebeliği de getirdiği için eğitimimi tamamlayamadım	7	7,8	19	21,1	-	-	23	25,6	41	45,6	3,80	1,40
Gelir seviyesi düşüklüğü nedeniyle tiyatro, sinema vb kültürel etkinliklerden faydalanamamaktayım	7	7,8	31	34,4	-	-	28	31,1	24	26,7	3,34	1,39
Sosyal güvenlik hizmetlerinden faydalanamadığım için geleceğimden kaygılıyım	8	8,9	21	23,3	-	-	24	26,7	37	41,1	3,67	1,43
Toplum içerisinde kendimi ifade edebilirim	15	16,7	34	37,8	-	-	33	36,7	8	8,9	2,83	1,32
Gittiğim her yerde kolayca çevre edinebilirim	19	21,1	21	23,3	4	4,4	38	42,2	8	8,9	2,94	1,36
Toplum içerisindeyken yabancılik duygusu yaşamıyorum	27	30,0	26	28,9	1	1,1	32	35,6	4	4,4	2,55	1,35
Kendimi yaşam koşullarımı değiştirecek güçte hissediyorum	23	25,6	44	48,9	-	-	23	25,6	-	-	2,25	1,10
Çalışmak için gittiğim yerlerde yöre halkı tarafından hiç dışlanmadım	21	23,3	15	16,7	5	5,6	35	38,9	14	15,6	3,06	1,45
Kendimin ve ailemin sosyal, kültürel ve ekonomik yönden güçsüz olduğunu düşünmüyorum	29	32,2	10	11,1	3	3,3	40	44,4	8	8,9	2,86	1,48
Kendimi yaşadığım çevreye ait hissediyorum	16	17,8	27	30,0	-	-	31	34,4	16	17,8	3,04	1,44

Mevsimlik tarla işçiliği severek ve isteyerek yaptığım bir iştir	1	1,1	44	48,9	2	2,2	20	22,2	23	25,6	3,22	1,32
Çevre ilçelerde veya farklı şehirlerde çalışmama rağmen ailemle aramda kopukluk yoktur	6	6,7	37	41,1	-	-	25	27,8	22	24,4	3,22	1,38
Aileme yeterli zaman ayırmaktayım	13	14,4	45	50,0	-	-	16	17,8	16	17,8	2,74	1,38

Tablo 3.14'te mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmışlığına ilişkin frekans analizi sonuçları yer almaktadır. Mevsimlik tarım işçileri, tarım işlerinden elde ettiğim gelir yeterli düzeydedir ifadesine %34,4 oranında kesinlikle katılmıyorum derken, %22,2 oranında katılmıyorum şeklinde cevap vermiştir. Sonuç olarak katılımcıların %56,6'sı tarım işlerinden dolayı elde ettikleri gelirin yetersiz olduğunu düşünmektedir. Buna karşın katılımcıların %43,4'ü elde ettikleri gelirin yeterli düzeyde olduğu görüşüne sahiptir. Genel kanı gelir yetersizliği şeklinde olsa da gelir düzeyinden memnun olan kesim de çok düşük oranlarda değildir.

Yapılan literatür taraması göstermiştir ki mevsimlik tarım işçileri sosyal dışlanmaya maruz kalan bir grubu teşkil etmektedir. Çanakkale ilinde mevsimlik tarım işçisi olarak çalışanlara bu nedenle yöneltilen, mevsimlik tarım işçiliği yaptığım için çevremden dışlandığımı düşünmüyorum yönündeki ifadeye katılımcıların toplamda %42,3'ü kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum yönünde cevap verirken, toplam %57,8'i kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum yönünde cevap vermiştir. Yapılan literatür taramasının aksine görüşmeye katılan tarım işçilerinin çoğunluğunun sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarını düşünmedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Mevsimlik tarım işçiliği beraberinde göçebeliği de getirdiği için eğitimimi tamamlayamadım yönündeki ifadeye katılımcıların %45,6'sı kesinlikle katılıyorum derken, %25,6'sı katılıyorum şeklinde cevap vermiştir. Toplamda katılımcıların %71,2'si tarım işçiliği sebebi ile eğitimlerini tamamlayamadıklarını düşünmektedirler.

Gelir seviyesi düşüklüğü nedeniyle tiyatro, sinema vb kültürel etkinliklerden faydalanamamaktayım yönündeki ifadeye katılımcıların toplamda %57,8'i katılmıyorum ve kesinlikle katılmıyorum şeklinde cevap vermiştir. Mevsimlik tarım işçilerinin çoğunluğu gelir yetersizliği sebebi nedeniyle kültürel etkinliklerden faydalanamamaktadır.

Sosyal güvenlik hizmetlerinden faydalanamadığım için geleceğimden kaygılıyım yönündeki ifadeye katılımcıların %26,7'si katılıyorum derken, %41,1'i kesinlikle katılıyorum şeklinde cevap vermiştir. Verilen cevaplar göstermiştir ki katılımcıların %67,8'i sosyal güvenlik hizmetlerinden faydalanamadıkları için geleceklerine yönelik kaygı gütmektedirler. Katılımcıların toplamda sadece %32,2'si geleceklerine dair kaygı gütmediklerini belirtmiştir.

Toplum içerisinde kendimi ifade edebilirim yönündeki ifadeye, katılımcıların %16,7'si kesinlikle katılmıyorum derken, %37,8'i katılmıyorum şeklinde cevap vermiştir. Böylece görüşmeye katılan mevsimlik tarım işçilerinin %54,5'inin kendilerini toplum içerisinde yeterince ifade edemediklerini düşündükleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca gittiğim her yerde kolayca çevre edinebilirim şeklinde ifadeye ise katılımcıların, %44,4'ü kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum şeklinde cevap verirken toplam %51,1'i katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum yönünde cevap vermiş %4,4 lük bir kesim kararsız kalmıştır.

Sosyal dışlanmışlığın temel göstergelerinden biride bireylerin toplum içerisindeyken yaşadıkları yabancılaşma duygusudur. Bu nedenle mevsimlik tarım işçilerine yöneltilen toplum içerisindeyken yabancılaşma duygusu yaşamıyorum yönündeki ifadeye katılımcıların %30'u kesinlikle katılmıyorum derken, 28,9'ü katılmıyorum şeklinde görüş bildirmiştir. Toplamda %58,9 oranında katılımcı toplum içerisinde yabancılaşma duygusu yaşadığını belirtmiştir. Ayrıca kendimi yaşam koşullarımı değiştirecek güçte hissediyorum yönündeki ifadeye görüşmeye katılan mevsimlik tarım işçilerinin toplam %74,5'i kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum şeklinde cevap vermiştir. Bu nedenle görüşmeye katılan tarım işçilerinin büyük bir çoğunluğunun kendilerini yaşam koşullarını değiştirecek güçte hissetmedikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmak için gittiğim yerlerde yöre halkı tarafından hiç dışlanmadım yönündeki ifadeye katılımcıların %54,5'i kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum şeklinde cevap verirken, %40'ı kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum demiştir. Katılımcıların %5,6'sı ise kararsız kalmıştır. Çıkan sonuçlar ışığında görüşmeye katılan mevsimlik tarım işçilerinin genelinin çalışmak için gittikleri yerlerde, yöre halkı tarafından dışlanmadıklarını düşündükleri söylenebilir.

Kendimin ve ailemin sosyal, kültürel ve ekonomik yönden güçsüz olduğunu düşünmüyorum yönündeki ifadeye katılımcıların %53,3'ü kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum şeklinde cevap vermiştir. %43,2 oranında katılımcı ise kendisini ve ailesini

sosyal, kültürel ve ekonomik yönden güçsüz hissettiğini belirtmiş %3,3 oranında katılımcı kararsız kalmıştır.

Kendimi yaşadığım çevreye ait hissediyorum ifadesine %52,2 oranında katılımcı kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum demiştir. %47,8 oranında katılımcı ise kendilerini yaşadıkları çevreye ait hissetmediklerini söylemiştir. Aslında oransal olarak kendisini yaşadığı çevreye ait hisseden ve hissetmeyen katılımcılar arasında sadece %4,4'lük bir fark bulunmaktadır. Görüşmeye katılan mevsimlik tarım işçilerinin genel kanısı kendilerini yaşadıkları çevreye ait hissetmeleri yönünde olsa da bu kanının çok büyük oranlarda olduğunu söylemek mümkün değildir.

Mevsimlik tarla işçiliği severek ve isteyerek yaptığım bir iştir yönündeki ifadeye katılımcıların toplamda %50'si katılmamakla beraber %2,2'si kararsız kalmıştır. Katılımcıların %47,8'i ise mevsimlik tarla işlerini severek yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Katılımcıların %52,2'si çevre ilçelerde veya farklı şehirlerde çalışmalarına rağmen aileleri ile aralarında kopukluk olmadığını düşünürken, %47,8'i tam tersi yönde bir kanaate sahiptir. Son olarak katılımcıların %64,4'ü ailelerine yeterli zaman ayıramadıklarını düşünmektedirler.

Sonuç olarak literatürde yer alan genel kanı mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları yönündedir. Ancak Çanakkale 'de mevsimlik tarım işçileri kapsamında yapılan alan araştırmasında görüşmeye katılan tarım işçilerinin çoğunluğu sosyal dışlanmaya maruz kalmadıkları yönünde görüş bildirmişlerdir. Belirtmek gerekir ki sosyal dışlanma çok boyutlu, karmaşık bir yapıyı ifade ettiğinden, yapılan birebir görüşmelerde işçilerin çoğu çalıştıkları yerlerde ötekileştirilmese de, insani temel ihtiyaçlarının dışında hayatın tüm imkânlarından mahrum yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Geleceği öngörmeden hayatta kalma gayreti, hayalleri ve hayatları arasında sıkışıp kalmışlardır. Umutları olmayan, sosyal hayatın bizlere sunmuş olduğu birçok kıymetten yoksun bir yaşam sürmek zorunda kalan mevsimlik tarım işçileri, eğitimsizlik, iş ve sosyal güvencesizlikleri ve en önemlisi çocuk işçiliği sorunsalını yaşayarak aslında sosyal dışlanma kavramının tüm boyutları ile birebir örtüşen yaşam koşullarına maruz kalmaktadırlar.

Tablo 3.15: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşullarına İlişkin Frekans Analizi Sonuçları

	Kesinlikle Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		Ort	s.s.
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
Çalıştığım yerlerde patronlar herhangi bir iş kazası olmaması için yeterli önlemleri almaktadır	8	8,9	26	28,9	5	5,6	24	26,7	27	30,0	340	1,40
Çalıştığım yerlerde emeğimin karşılığı olan ücreti alabiliyorum	23	25,6	31	34,4	-	-	15	16,7	21	23,3	2,77	1,56
Çalıştığım yerlerde çalışma koşullarının ağır olduğunu düşünüyorum	19	21,1	38	42,2	-	-	5	5,6	28	31,1	2,83	1,60
Çalıştığım yerlerde patronlar, çalıştığım süreye ait sigorta primlerimi tam olarak yatırmaktadırlar	80	88,9	10	11,1	-	-	-	-	-	-	1,11	0,31
Çalıştığım yerlerde patronlar sağlıklı koşullarda konaklama imkanı sağlamaktadır	40	44,4	1	1,1	-	-	12	13,3	37	41,1	3,05	1,89
Çalıştığım yerlerde çalışma saatleri çok uzundur	28	31,1	36	40,0	-	-	11	12,2	15	16,7	2,43	1,46
Çalıştığım yerlerde dinlenebilmemiz için uygun aralıklarda ve uygun uzunlukta molalar verilmektedir	5	5,6	11	12,2	4	4,4	45	50,0	25	27,8	3,82	1,13

Tablo 3.15 mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşullarına ilişkin frekans analizi sonuçlarını içermektedir. Buna göre, mevsimlik tarım işçilerinin 56,7'si çalıştıkları yerlerde işverenlerin herhangi bir iş kazası olmaması için yeterli düzeyde önlemler aldığını düşündükleri görülmüştür. Katılımcıların 5,6'sı ise konu ile ilgili kararsız kalırken, %37,8'i çalıştıkları yerlerde iş kazası olmaması için gerekli önlemlerin alınmadığını belirtmiştir.

Çalıştığım yerlerde emeğimin karşılığı olan ücreti alabiliyorum yönündeki ifadeye ise katılımcıların %60'ı kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum şeklinde cevap vermişlerdir. Böylece görüşmeye katılan mevsimlik tarım işçilerinin çoğunluğu emeklerinin karşılığını alamadıklarını düşünmektedir sonucuna ulaşılmıştır. Görüşmeye katılan mevsimlik tarım işçilerinin %40'ı ise emeklerinin karşılığı olan ücreti alabildiklerini düşünmektedirler.

Katılımcıların %63,3'ü çalıştıkları yerlerde çalışma koşullarının ağır olduğunu düşünmektedir. Ayrıca mevsimlik tarım işçilerinin %100'ü çalıştıkları yerlerde işverenlerin çalıştıkları süreye ait sigorta primlerini tam olarak yatırmadığını belirtmektedir. Aslında bu durum göstermektedir ki mevsimlik tarım işçilerinin en büyük sorunları arasında sigorta primlerinin yatmaması ve sonuç itibarıyla sosyal güvencesizlik yer almaktadır.

Konaklama imkanlarına yönelik olarak oluşturulan çalıştığım yerlerde patronlar sağlıklı koşullarda konaklama imkanı sağlamaktadır yönündeki ifadeye katılımcıların %45,2'si olumsuz yaklaşım sergilerken, %54,4'ü olumlu bir yaklaşım sergilemiş ve çalıştıkları yerlerde kendilerine sağlıklı koşullarda konaklama imkanı sağlandığını belirtmişlerdir.

Çalıştığım yerlerde çalışma saatleri çok uzundur yönündeki ifadeye ise toplamda %71,1'i kesinlikle katılmıyorum ve katılmıyorum şeklinde cevap verirken, çalıştığım yerlerde dinlenebilmemiz için uygun aralıklarda ve uygun uzunlukta molalar verilmektedir yönündeki ifadeye görüşmeye katılan mevsimlik tarım işçilerinin %77,8'i olumlu bir yaklaşım sergileyerek kesinlikle katılıyorum ve katılıyorum şeklinde görüş bildirmiştir.

3.2.3. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanma ve Çalışma Koşullarına Yönelik Crosstab Analizi Sonuçları

Crosstab Analizi, kategorik verileri analiz etmek için pazar araştırmasında, sosyal bilimlerde ve başka birçok alanda kullanılan istatistiksel bir araçtır ve iki veya daha fazla

kategori arasındaki ilişkiyi karşılaştırmaya ve birbirleriyle olan ilişkilerini anlamaya olanak sağlayan bir araştırma yöntemidir (Ergün, 1995:82).

Yapılan Crosstab analizi sonucunda mevsimlik tarım işçilerinin konaklama yeri ve sigortalılık durumlarına göre sosyal dışlanma ile çalışma koşullarına bakışlarında farklılıklar tespit edilmiş ve sonuçlar değerlendirilmiştir.

Tablo 3.16: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Mevsimlik Tarım İşlerinden Elde Ettikleri Gelir Düzeylerine Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Konaklama Yeri	Mevsimlik tarım işlerinden elde ettiğim gelir yeterli düzeydedir				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çadır	28	0	0	1	11
Konut	3	20	0	24	3
Toplam	31	20	0	25	14

Tablo 3.16’da mevsimlik tarım işçilerinin, tarım işleri sonucunda elde etmiş oldukları gelir düzeylerine bakışları, yaşadıkları yer açısından değerlendirilmiştir. Her iki grubu oluşturan bireyler aynı işi yapmalarına karşın elde ettikleri gelirin yeterliliği konusunda yaklaşımları oldukça farklıdır. Çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin %70’i mevsimlik tarım işlerinden elde ettikleri gelirin yetersiz olduğu görüşündeyken, konutta yaşayanların %46’sı gelirlerinin yetersiz olduğu görüşündedirler. Bu görüş farklılığının temel nedeni çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarının, konutta yaşayanlara göre oldukça ağır olması ve elde ettikleri gelirin yetersizliğini çok daha fazla hissetmeleridir.

Tablo 3.17: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Eğitim Hayatlarına Devam Etmelerine Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Konaklama Yeri	Mevsimlik tarım işçiliği beraberinde göçbeliği de getirdiği için eğitimimi tamamlayamadım				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çadır	4	3	0	5	28
Konut	3	16	0	18	13
Toplam	7	19	0	23	41

Tablo 3.17’de mevsimlik tarım işçilerinin yapmış oldukları işten dolayı eğitim hayatlarının sekteye uğrayıp uğramadığı yönündeki düşünceleri konaklama yerleri açısından karşılaştırılmıştır. Çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin %82.5’i mevsimlik tarım işçiliği beraberinde göçebeliği de getirdiği için eğitimlerini tamamlayamadıklarını düşünürken, konutta yaşayan tarım işçilerinin %62’si yapmış oldukları işten dolayı eğitimlerini tamamlayamadıklarını düşünmektedir. Her iki grup açısından da göçebe yaşamın eğitim hayatlarını etkilediği yaygın kanaati oluştursa da çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin bu durumdan daha fazla oranda etkilendiği görülmektedir.

Tablo 3.18: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çevrelerinden Dışlanmalarına Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Konaklama Yeri	Mevsimlik tarım işçiliği yaptığım için çevremden dışlandığımı düşünmüyorum				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çadır	29	0	0	0	11
Konut	3	6	0	28	13
Toplam	32	6	0	28	24

Tablo 3.18’de mevsimlik tarım işçilerinin çevrelerinden dışlanmalarına yönelik bakışları konaklama yerleri açısından karşılaştırılmıştır. Sosyal dışlanmışlığın en önemli sebepleri arasında bireylerin yapmış oldukları mesleklerden dolayı hor görülmeleri sayılabilir. Özellikle niteliksiz işlerde çalışan herhangi bir eğitim gerektirmeyen meslek grubunda çalışanlar bu dışlanmayı çok daha fazla hissetmektedirler. Mevsimlik tarım işçileri açısından konu değerlendirildiğinde de dışlanma konusuna bakışın yaşanılan yerle değişebildiği görülmektedir. Çünkü çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin 72,5’i çevrelerinden dışlandığını düşünürken, konutta yaşayanların sadece %18’i çevrelerinden dışlandıklarını düşünmektedir. Görülmektedir ki yaşanılan yerler bireylerin dışlanma konusuna bakışlarında önemli bir faktördür.

Tablo 3.19: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Kültürel Etkinliklerden Faydalanabilmelerine Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Konaklama Yeri	Gelir seviyesi düşüklüğü nedeniyle tiyatro, sinema vb. kültürel etkinliklerden faydalanamamaktayım				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çadır	4	11	0	1	24
Konut	3	20	0	27	0
Toplam	7	31	0	28	24

Tablo 3.19’da mevsimlik tarım işçilerinin gelir seviyelerine göre kültürel etkinliklerden faydalanabilmelerine yönelik bakışları, konaklama yerlerine göre karşılaştırılmıştır. Çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin %62,5’i gelir seviyelerinin düşüklüğü nedeniyle tiyatro, sinema gibi kültürel etkinliklerden faydalanamadığını belirtirken, konutta yaşayanların %54’ü aynı yönde görüş bildirmiştir. Sonuç olarak kültürel etkinliklerden faydalanabilmek için öncelikle temel ihtiyaçlar karşılandıktan sonra gelirin kalan kısmının bu tür etkinliklere ayrılabilmesi bir gerçektir. Bu nedenle mevsimlik tarım işçilerinin gelir düzeyleri göz önünde bulundurulduğunda kültürel aktiviteler bir yana temel ihtiyaçlarını gidermeleri dahi çok güçtür. Diğer taraftan çadırda konaklayan tarım işçilerinin kültürel etkinliklere katılabilme yönündeki görüşleri, konutta yaşayanlara göre daha olumsuz olmuştur. Çünkü tiyatro, sinema vb. etkinliklere katılmadıklarını belirtenlerin oranı daha yüksektir.

Tablo 3.20: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Güvenlik Hizmetlerine Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Konaklama Yeri	Sosyal güvenlik hizmetlerinden faydalanamadığım için geleceğimden kaygılıyım				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çadır	1	1	0	1	37
Konut	7	20	0	23	0
Toplam	8	21	0	24	37

Tablo 3.20’de mevsimlik tarım işçilerinin sosyal güvenlik hizmetlerine yönelik bakışları konaklama yerlerine göre değerlendirilmiştir. Çadırda yaşayan mevsimlik tarım

işçilerinin %95'i sosyal güvenlik hizmetlerinden faydalanamadıkları için geleceklerinden kaygı duyduklarını belirtmişlerdir. Konutta yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin sadece %46'sı sosyal güvenlik hizmetlerinden faydalanamadıkları için geleceklerine yönelik kaygı güttüklerini belirtmişlerdir. Görülmektedir ki katılımcıların konaklama yerlerine göre sosyal güvenlik hizmetlerinden faydalanamamaları nedeniyle duydukları kaygı düzeyi değişiklik göstermekte ve çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin konutta yaşayanlara göre çok daha büyük bir çoğunluğu bu konuda olumsuz tutum sergilemektedir.

Tablo 3.21: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Toplum İçerisinde Kendilerini İfade Edebilmelerine Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Konaklama Yeri	Toplum içerisinde kendimi ifade edebilirim				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çadır	15	15	0	9	1
Konut	0	19	0	24	7
Toplam	15	34	0	33	8

Tablo 3.21'de mevsimlik tarım işçilerinin toplum içerisinde kendilerini ifade edebilmelerine yönelik bakışlarının konaklama yerine göre değişimi verilmiştir. Çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin %75'i kendilerini toplum içerisinde ifade edemedikleri yönünde görüş bildirirken, konutta yaşayanların sadece %38'i kendilerini toplum içerisinde ifade edemediklerini belirtmiştir. Çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçileri konutta yaşayanlara göre toplum içerisinde kendilerini ifade edebilme açısından çok daha büyük bir oranda olumsuz tutum sergilemektedir. Yani yaşanan konutun türü görüşmeye katılan mevsimlik tarım işçileri açısından kendilerini ifade edebilmeleri yönünde tutum farklılığına yol açmaktadır.

Tablo 3.22: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Gittikleri Yerlerde Çevre Edinebilmelerine Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Konaklama Yeri	Gittiğim her yerde kolayca çevre edinebilirim				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çadır	15	6	1	17	1
Konut	4	15	3	21	7
Toplam	19	21	4	38	8

Tablo 3.22’de mevsimlik tarım işçilerinin gittikleri yerlerde çevre edinebilmelerine yönelik bakışlarının konaklama yerlerine göre değişimi verilmiştir. Çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin %52,5’i gittikleri yerlerde kolayca çevre edinemediklerini belirtmiştir. Konutta yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin ise %38’i bu konuda sıkıntı yaşadığını ifade etmiştir. Çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçileri belirtilen konuda da dezavantajlı grubu oluşturmakta ve konutta yaşayanlara göre daha zor çevre edinebildiklerini belirtmektedirler.

Tablo 3.23: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Toplum İçerisinde Yabancılik Duygusu Yaşamalarına Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Konaklama Yeri	Toplum içerisindeyken yabancılik duygusu yaşamıyorum				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çadır	20	3	1	12	4
Konut	7	23	0	20	0
Toplam	27	26	1	32	4

Tablo 3.23’te mevsimlik tarım işçilerinin toplum içerisinde yabancılik duygusu yaşamalarına yönelik bakışının konaklama yerlerine göre dağılımı verilmiştir. Çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin %57,5’i toplum içerisindeyken yabancılik duygusu yaşadığını belirtirken konutta yaşayanların %60’ı toplum içerisinde yabancılik duygusu yaşadığını belirtmiştir. Konutta yaşayanlarla çadırda yaşayanlar arasında çok büyük oransal farklılık olmamasına rağmen, yapılan analiz sonucunda konutta yaşayanların daha büyük bir kısmının toplum içerisinde yabancılik duygusu yaşadığı sonucun ulaşılmıştır.

Tablo 3.24: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Kendilerini Yaşam Koşullarını Değiştirecek Güçte Hissetmelerine Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Konaklama Yeri	Kendimi yaşam koşullarımı değiştirecek güçte hissediyorum				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çadır	19	9	0	12	0
Konut	4	35	0	11	0
Toplam	23	44	0	23	0

Tablo 3.24'te mevsimlik tarım işçilerinin kendilerini yaşam koşullarını değiştirecek güçte hissetmelerine yönelik bakışları konaklama yerleri açısından değerlendirilmiştir. Çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin %70'i kendilerini yaşam koşullarını değiştirecek güçte hissetmediklerini belirtmişlerdir. Konutta yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin ise %78'i kendilerini yaşam koşullarını değiştirecek güçte hissetmediklerini belirtmiştir. Yaşam koşullarını değiştirebilme açısından çadır ve konutta yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin büyük bir çoğunluğu olumsuz tutum sergilerken bu oran konutta yaşayanlarda daha da fazla olmuştur.

Tablo 3.25: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışmak İçin Gittikleri Yerlerde Yöre Halkı Tarafından Dışlanmalarına Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Konaklama Yeri	Çalışmak için gittiğim yerlerde yöre halkı tarafından hiç dışlanmadım				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çadır	19	4	5	11	1
Konut	2	11	0	24	13
Toplam	21	15	5	35	14

Tablo 3.25'te mevsimlik tarım işçilerinin çalışmak için gitmiş oldukları yerlerde yöre halkı tarafından dışlanmalarına bakışları konaklama yerleri açısından değerlendirilmiştir. Çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin %57,5'i çalışmak için gitmiş olduğu yerlerde yöre halkı tarafından dışlandığını düşünürken, konutta yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin %26'sı yöre halkı tarafından dışlandıkları yönünde görüş bildirmiştir. Yapılan analiz sonucunda çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin, konutta

yaşayan mevsimlik tarım işçilerine oranla çok daha büyük bir kısmının dışlanmışlık duygusu yaşadığı görülmüştür.

Tablo 3.26: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Kendileri ve Ailelerini Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yönden Değerlendirmelerine Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Konaklama Yeri	Kendimin ve ailemin sosyal, kültürel ve ekonomik yönden güçsüz olduğunu düşünmüyorum				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çadır	24	4	0	11	1
Konut	5	6	3	29	7
Toplam	29	10	3	40	8

Tablo 3.26’da mevsimlik tarım işçilerinin kendilerini ve ailelerini sosyal, kültürel ve ekonomik güçlerine bakışları konaklama yerleri açısından değerlendirilmiştir. Çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin %70’i kendilerini ve ailelerini sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan güçsüz hissederken, konutta yaşayanların %22’si kendilerini ve ailelerini sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan güçsüz hissettiklerini belirtmiştir. Çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin çok büyük bir kısmı belirtilen konuda olumsuz bir tutum sergilerken konutta yaşayanların çok küçük bir kısmı kendilerini sosyal, kültürel ve ekonomik yönden güçsüz hissetmektedir. Yaşanılan yerin niteliği bireylerin sosyal, kültürel ve ekonomik güç algılarını da etkilemekte ve dışlanmışlığın farklı bir yansıması olarak bireylerin kendilerini yaşamın bir çok alanında güçsüz hissetmeleri sonucunu doğurmaktadır.

Tablo 3.27: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Kendilerini Yaşadıkları Çevreye Ait Hissetmelerine Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Konaklama Yeri	Kendimi yaşadığım çevreye ait hissediyorum				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çadır	12	12	0	10	6
Konut	4	14	0	21	11
Toplam	16	26	0	31	17

Tablo 3.27’de mevsimlik tarım işçilerinin kendilerini yaşadıkları çevreye ait hissetmelerine yönelik bakışları konaklama yerleri açısından değerlendirilmiştir. Çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin %60’ı kendilerini yaşadıkları çevreye ait hissetmediklerini düşünürken, konutta yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin %36’sı kendilerini yaşadıkları çevreye ait hissetmediklerine yönelik görüş belirtmiştir. Yapılan analiz sonucunda görülmektedir ki çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçileri konutta yaşayan mevsimlik tarım işçilerine göre daha olumsuz bir tutum sergilemekte ve çevreden yalıtılmış olduklarını düşünmektedirler.

Tablo 3.28: Mevsimlik Tarım İşçilerinin İşlerini Severek ve İsteyerek Yaptıklarına Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Konaklama Yeri	Mevsimlik tarım işçiliği severek ve isteyerek yaptığım bir iştir				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çadır	1	25	2	5	7
Konut	0	29	0	15	16
Toplam	1	44	2	20	23

Tablo 3.28’de mevsimlik tarım işçilerinin işlerini severek ve isteyerek yaptıklarına yönelik bakışları konaklama yerleri açısından değerlendirilmiştir. Çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin %65’i işlerini severek ve isteyerek yapmadığını belirtmiştir. Konutta yaşayanların ise sadece %20’si mevsimlik tarım işçiliğini severek ve isteyerek yapmadığını belirtmiştir. Sonuç olarak yaşanan yerin kalitesi, yaşam koşullarının da kalitesinin temel göstergesidir. İş koşullarının sağlamış olduğu konaklama olanakları doğal olarak yapılan işin sevilerek ve istenerek yapılmasında önemli bir faktördür. Çadırda

yaşamının zorlukları göz önünde bulundurulduğunda çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin işlerinin büyük bir kısmının işlerini severek ve isteyerek yapmamaları da çok doğal bir sonuçtur.

Tablo 3.29: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Aileleri ile Aralarındaki İlişkiyi Değerlendirmelerine Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Konaklama Yeri	Çevre ilçelerde veya farklı şehirlerde çalışmama rağmen ailemle aramda kopukluk yoktur				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çadır	2	31	0	0	7
Konut	4	6	0	25	15
Toplam	6	37	0	25	22

Tablo 3.29’da mevsimlik tarım işçilerinin aileleri ile aralarında kopukluk olup olmadığına yönelik bakışları, konaklama yerleri açısından değerlendirilmiştir. Çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin %82,5’i yapmış oldukları işten dolayı aileleri ile aralarında kopukluk olduğunu düşünürken, konutta yaşayanların sadece %20’si yapmış oldukları işten dolayı aileleri ile aralarında kopukluk olduğunu düşünmektedirler. Sonuç olarak sağlıklı aile ilişkilerinin kurulmasında yaşanan konaklama yerinin önemi yadsınamaz. Çadırda yaşayan aileler sadece uyku ve bir takım temel ihtiyaçlarını giderebilmekte ve bir ev konforundan uzak yaşamaktadırlar. Bu nedenle de aile bireyleri arasında kopukluk olduğu yönünde ki düşünce, çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde konutta yaşayanlara göre oldukça yaygındır.

Tablo 3.30: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Ailelerine Yeterli Zaman Ayırabildiklerine Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Konaklama Yeri	Aileme yeterli zamanı ayırmaktayım				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çadır	12	27	0	0	1
Konut	1	18	0	16	15
Toplam	13	45	0	16	16

Tablo 3.30’da mevsimlik tarım işçilerinin ailelerine yeterli zaman ayırıp ayırmadıkları yönündeki görüşleri konaklama yeri açısından değerlendirilmiştir. Çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin %97,5’i ailelerine yeterli zaman ayıramadıklarını belirtirken, konutta yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin sadece %38’i ailelerine zaman ayıramadıklarını belirtmiştir. Konaklama açısından yapılan bu değerlendirme sonucunda görülmektedir ki çadırda yaşayan toplam 40 katılımcıdan sadece bir tanesi ailesine yeterli düzeyde zaman ayırdığını düşünmektedir.

Tablo 3.31: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalıştıkları Yerlerde İş Kazaları İçin Alınan Önlemlerin Yeterli Olduğuna Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Konaklama Yeri	Çalıştığım yerlerde patronlar herhangi bir iş kazası olmaması için yeterli önlemler almaktadır				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çadır	8	26	5	0	1
Konut	0	0	0	24	26
Toplam	8	26	0	24	27

Tablo 3.31’de mevsimlik tarım işçilerinin çalıştıkları yerlerde iş kazası olmaması için alınan önlemlere yönelik bakışları, konaklama yerlerine göre değerlendirilmiştir. Çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin %85’i çalıştıkları yerlerde işverenlerin iş kazası olmaması adına gerekli önlemleri almadığını düşünmektedir. Ancak konutta kalan mevsimlik tarım işçileri açısından durum tam tersi değerlendirilmiştir ve tamamı çalıştıkları yerlerde iş kazası olmaması için işverenlerinin gerekli önlemleri aldığını belirtmiştir. Kumkale’de Anadolu Etap adlı firmanın ilgili bakanlıklar, milli eğitim, il sağlık müdürlüğü ile işbirliği içerisinde ve ilgili yönetmelikler doğrultusunda kurmuş olduğu konteyner köyde, iş kazalarına yönelik gereken tüm önlemlerin alındığı ve projenin bu anlamda oldukça başarılı bir yol izlediği görülmüştür.

Tablo 3.32: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalıştıkları Yerlerde Emeklerinin Karşılığı Olan Ücreti Aldıklarına Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Konaklama Yeri	Çalıştığım yerlerde emeğimin karşılığı olan ücreti alabiliyorum				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çadır	23	10	0	0	7
Konut	0	21	0	15	14
Toplam	23	31	0	15	21

Tablo 3.32’de mevsimlik tarım işçilerinin çalışmış oldukları yerlerde emeklerinin karşılığı olan ücreti alabildiklerine yönelik görüşleri, konaklama yerlerine göre değerlendirilmiştir. Çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin %82,5’i çalıştıkları yerlerde emeklerinin karşılığı olan ücreti alamadıklarını düşünürken, konutta yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin %42’si bu ifade karşısında olumsuz tutum sergilemiş ve emeklerinin karşılığı olan ücreti alamadıklarını belirtmişlerdir. Sonuç itibariyle çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçileri, konutta yaşayanlara kıyasla daha fazla oranda olumsuz tutum sergilemiştir.

Tablo 3.33: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşullarına Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Konaklama Yeri	Çalıştığım yerlerde çalışma koşullarının ağır olduğunu düşünüyorum				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çadır	1	11	0	0	28
Konut	18	27	0	5	0
Toplam	19	38	0	5	28

Tablo 3.33’te mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşullarına bakışları konaklama yerleri açısından değerlendirilmiştir. Çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin %70’i çalışma koşullarının ağır olduğunu belirtmiştir. Konutta yaşayanların ise sadece %10’u çalışma koşullarını ağır bulmaktadır. Diğer bir anlatımla konutta yaşayanların %90’ı çalışma koşullarından ağır olmadığını düşünmektedir ki bu durum iş verimini arttıran ve yapılan işin sevilerek yapılmasını etkileyen önemli faktörler arasındadır.

Tablo 3.34: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sağlıklı Koşullarda Konaklama İmkanına Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Konaklama Yeri	Çalıştığım yerlerde patronlar sağlıklı koşullarda konaklama imkanı sağlamaktadır				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çadır	39	0	0	0	1
Konut	1	1	0	12	36
Toplam	40	1	0	12	37

Tablo 3.34'te mevsimlik tarım işçilerinin sağlıklı koşullarda konaklama imkanına sahip olup olmadıklarına yönelik bakışları, konaklama yerleri açısından değerlendirilmiştir. Çadırdaki yaşayan mevsimlik tarım işçilerinden sadece 1 kişi sağlıklı koşullarda konaklama imkanı verildiğini düşünürken, 39 kişi yani çadırdaki yaşayanların 97,5'i aksi yönde fikir beyan etmiştir. Konutta yaşayanlar açısından durum değerlendirildiğinde %96'sı sağlıklı koşullarda konaklama imkanına sahip olduklarını belirtmiştir.

Tablo 3.35: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Saatlerine Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Konaklama Yeri	Çalıştığım yerlerde çalışma saatleri çok uzundur				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çadır	2	21	0	3	14
Konut	26	15	0	8	1
Toplam	28	36	0	11	15

Tablo 3.35'te mevsimlik tarım işçilerinin çalışma saatlerine yönelik bakışlarının konaklama yerleri açısından değerlendirilmiştir. Çadırdaki yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin %42,5'i çalışma saatlerinin çok uzun olduğu yönünde görüş bildirirken, konutta yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin %18'i çalışma saatlerinin uzun olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Her iki konaklama yeri açısından da mevsimlik tarım işçilerinin çoğunluğu çalışma saatleri ile ilgili sıkıntı yaşamazken bu oran konutta yaşayan mevsimlik tarım işçileri açısından çok daha düşüktür.

Tablo 3.36: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Saatleri İçerisinde Verilen Molalara Yönelik Bakışlarının Konaklama Yerleri Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Konaklama Yeri	Çalıştığım yerlerde dinlenebilmemiz için uygun aralıklarda ve uygun uzunlukta molalar verilmektedir				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Çadır	2	1	0	21	2
Konut	3	10	0	14	23
Toplam	5	11	0	45	25

Tablo 3.36’da mevsimlik tarım işçilerinin çalıştıkları yerlerde verilen molalara yönelik bakışları konaklama yerleri açısından karşılaştırılmıştır. Çadırdaki yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin %57,5’i çalıştıkları yerlerde dinlenebilmeleri için uygun aralıklarda ve uzunlukta molalar verildiğini düşünürken, kontta yaşaya mevsimlik tarım işçilerinin %74’ü bu konuda daha olumlu bir tutum sergilemiştir. Her ne kadar çadırdaki yaşayanların çoğunluğu verilen molalardan memnun olsa da bu oran konutta yaşayan mevsimlik tarım işçileri açısından çok daha yüksektir.

Tablo 3.37 ve sonraki Crosstab Analizi değerlendirmelerinde sürekli sigortalı olan sadece bir kişi olduğu için değerlendirmelerde kapsam dışı bırakılacaktır. Karşılaştırmalar sürekli sigortasız/kayıtdışı ile diğer başlığında yer alan emekli ve yeşil kartlı mevsimlik tarım işçileri açısından yapılacaktır

Tablo 3.37: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Tarım İşçiliği Sebebi İle Eğitimlerini Tamamlayabilmelerine Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumu Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Sigortalılık Durumu	Mevsimlik tarım işçiliği beraberinde göçebeliği de getirdiği için eğitimimi tamamlayamadım				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Sürekli Sigortalı	0	0	0	1	0
Sürekli Sigortasız / Kayıtdışı	4	3	0	9	24
Diğer(Emekli, Yeşil Kart)	3	16	0	13	17
Toplam	7	19	0	23	41

Tablo 3.37’de mevsimlik tarım işçilerinin göçebe yaşam tarzları nedeniyle eğitimlerini tamamlayabilmelerine yönelik bakışları sigortalılık durumuna göre karşılaştırılmıştır. Sürekli sigortasız/kayıtdışı olarak çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %82,5’i göçebe yaşam tarzları nedeniyle eğitimlerini tamamlayamadıklarını belirtirken, emekli veya yeşil kartlı mevsimlik tarım işçilerinin %61’i belirtilen nedenden dolayı eğitimlerini tamamlayamadıklarını belirtmişlerdir. Görülmektedir ki her iki grupta da yaygın kanaat göçebe yaşamlarından dolayı eğitimlerinin tamamlanamadığı yönündedir. Ancak sigortasız çalışan mevsimlik tarım işçilerinin çok daha büyük bir kısmı yapmış oldukları işten dolayı eğitimlerini tamamlayamadıklarını düşünmektedirler.

Tablo 3.38: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çevrelerinden Dışlandıklarına Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumu Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Sigortalılık Durumu	Mevsimlik tarım işçiliği yaptığım için çevremden dışlandığımı düşünmüyorum				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Sürekli Sigortalı	1	0	0	0	0
Sürekli Sigortasız / Kayıtdışı	24	4	0	1	11
Diğer (Emekli, Yeşil Kart)	7	2	0	27	13
Toplam	32	6	0	28	24

Tablo 3.38’de mevsimlik tarım işçilerinin yapmış oldukları işten dolayı çevrelerinden dışlandıklarına yönelik bakışları sigortalılık durumları açısından karşılaştırılmıştır. Sürekli sigortasız/kayıtdışı olarak çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %70’i yapmış oldukları işten dolayı çevrelerinden dışlandığını düşünürken, emekli veya yeşil kartlı mevsimlik tarım işçilerinin %82’si mevsimlik tarım işçiliğinden dolayı dışlanmadıklarını düşünmektedir. Çıkan sonuçlar doğrultusunda sigortalılık durumunu sosyal dışlanmışlığa bakışı etkilediği ve yeşil kartlı dahi olsa mevsimlik tarım işçilerinin büyük bir çoğunluğunun kendilerini dışlanmış hissetmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.39: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Kültürel Etkinliklerden Faydalanabilmelerine Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumu Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Sigortalılık Durumu	Gelir seviyesi düşüklüğü nedeniyle tiyatro, sinema vb. kültürel etkinliklerden faydalanamamaktayım				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Sürekli Sigortalı	1	0	0	0	0
Sürekli Sigortasız / Kayıtdışı	3	11	0	6	20
Diğer (Emekli, Yeşil Kart)	3	20	0	22	4
Toplam	7	31	0	28	24

Tablo 3.39'da mevsimlik tarım işçilerinin kültürel etkinliklerden faydalanabilmelerine yönelik bakışları, sigortalılık durumlarına göre karşılaştırılmıştır. Sürekli sigortasız/kayıtdışı olarak çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %65'i gelir seviyelerinin düşük olması nedeniyle tiyatro, sinema gibi etkinliklerden faydalanamadığını belirtirken, emekli ve yeşil kartlı olan mevsimlik tarım işçilerinin %53'ü bu tür kültürel etkinliklerden faydalanamadığını belirtmiştir. Her iki grup içinde kültürel etkinliklerden faydalanamadığını düşünenler çoğunlukta olmakla beraber sigortasız/kayıtdışı çalışan mevsimlik tarım işçilerinde bu oranın daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 3.40: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Güvenlik Hizmetlerine Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumları Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Sigortalılık Durumu	Sosyal güvenlik hizmetlerinden faydalanamadığım için geleceğimden kaygılıyım				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Sürekli Sigortalı	0	0	0	0	1
Sürekli Sigortasız / Kayıtdışı	1	1	0	6	32
Diğer (Emekli, Yeşil Kart)	7	20	0	18	4
Toplam	8	21	0	24	37

Tablo 3.40'ta mevsimlik tarım işçilerinin sosyal güvenlik hizmetlerine yönelik bakışları sigortalılık durumuna karşılaştırılmıştır. Sigortasız/kayıtdışı çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %95'i sosyal güvenlik hizmetlerinden faydalanmadıkları için

geleceklerine yönelik kaygılandıklarını belirtirken, emekli veya yeşil kartlı olan mevsimlik tarım işçilerinin %45'i olumsuz tutum sergilemiştir. Sonuç itibarıyla sigortasız ve kayıtdışı olarak çalışan mevsimlik tarım işçileri gerek hastalandıklarında sağlık hizmetlerinden faydalanamadıkları için ve gerekse gelecekte sigortasız çalışmaya devam ettikleri sürece emeklilik gibi bir şanslarının söz konusu olmayacağını bildikleri için geleceklerine yönelik kaygı gütmekteler.

Tablo 3.41: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Toplum İçerisinde Kendilerini İfade Edebilmelerine Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumları Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Sigortalılık Durumu	Toplum içerisinde kendimi ifade edebilirim				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Sürekli Sigortalı	0	1	0	0	0
Sürekli Sigortasız / Kayıtdışı	11	18	0	10	1
Diğer(Emekli, Yeşil Kart)	4	15	0	23	7
Toplam	15	34	0	33	8

Tablo 3.41'de mevsimlik tarım işçilerinin toplum içerisinde kendilerini ifade edebilmelerine yönelik bakışları sigortalılık durumlarına göre karşılaştırılmıştır. Sürekli sigortasız/kayıtdışı çalışan mevsimlik tarım işçilerinin sadece %27,5'i toplum içerisinde kendilerini ifade edebildiklerini belirtirken, emekli veya yeşil kartlı olan mevsimlik tarım işçilerinin %61'i toplum içerisinde kendilerini ifade edebilmek açısından bir sıkıntı yaşamadıklarını belirtmiştir. Sürekli sigortasız/kayıtdışı çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %59'u toplum içerisinde kendisini ifade edememektedir. Bir anlamda bu sonuç göstermektedir ki mevsimlik tarım işçilerinin sigortalılık durumu toplum içerisinde kendilerini ifade edebilmeleri açısından önemli bir faktördür ve sosyal dışlanmışlıkları üzerinde etkilidir.

Tablo 3.42: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Gittikleri Yerlerde Çevre Edinebilmelerine Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumları Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Sigortalılık Durumu	Gittiğim her yerde kolayca çevre edinebilirim				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Sürekli Sigortalı	0	1	0	0	0
Sürekli Sigortasız / Kayıtdışı	11	9	1	18	1
Diğer (Emekli, Yeşil Kart)	8	11	3	20	7
Toplam	19	21	4	38	8

Tablo 3.42’de mevsimlik tarım işçilerinin çalışmak için gitmiş oldukları yerlerde çevre edinebilmelerine yönelik bakışları sigortalılık durumlarına göre karşılaştırılmıştır. Sürekli sigortasız/kayıtdışı çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %50’si çevre edinebilme konusunda sıkıntı yaşadığını belirtirken 1 kişi kararsız kalmıştır. Emekli veya yeşil kartlı olarak çalışan mevsimli tarım işçilerinin %39’u çevre edinebilme konusunda sıkıntı yaşadıklarını ifade ederken üç kişi kararsız kalmıştır.

Tablo 3.43: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Toplum İçerisinde Yabancılık Duygusu Yaşamalarına Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumu Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Sigortalılık Durumu	Toplum içerisindeyken yabancılık duygusu yaşamıyorum				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Sürekli Sigortalı	0	0	0	0	1
Sürekli Sigortasız / Kayıtdışı	16	7	1	13	3
Diğer (Emekli, Yeşil Kart)	11	19	0	19	0
Toplam	27	26	1	32	4

Tablo 3.43’te mevsimlik tarım işçilerinin toplum içerisinde yabancılık duygusu yaşamalarına yönelik bakışları sigortalılık durumlarına göre karşılaştırılmıştır. Sürekli sigortasız/kayıtdışı mevsimlik tarım işçilerinin %57,5’i toplum içerisinde yabancılık duygusu yaşadığını ifade ederken, emekli veya yeşil kartlı olan mevsimlik tarım işçilerinin %61’i aynı yönde görüş bildirmiştir. Her iki grup açısından da çoğunluğun toplum içerisinde yabancılık duygusu yaşamadığı sonucuna ulaşılmış olsa da, sigortasız olarak

çalışan mevsimlik tarım işçilerinin emekli veya yeşil kartlı mevsimlik tarım işçilerine göre daha küçük oranda olumlu tutum sergilediği görülmüştür.

Tablo 3.44: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Kendilerini Yaşam Koşullarını Değiştirecek Güçte Hissetmelerine Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumları Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Sigortalılık Durumu	Kendimi yaşam koşullarımı değiştirecek güçte hissediyorum				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Sürekli Sigortalı	0	1	0	0	0
Sürekli Sigortasız / Kayıtdışı	15	12	0	13	0
Diğer (Emekli, Yeşil kart)	8	31	0	10	0
Toplam	23	44	0	23	0

Tablo 3.44'te mevsimlik tarım işçilerinin kendilerini yaşam koşullarını değiştirecek güçte hissetmelerine yönelik bakışları, sigortalılık durumuna göre karşılaştırılmıştır. Sürekli sigortasız/kayıtdışı çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %67,5'i yaşam koşullarını değiştirecek güçte olmadıklarını belirtirken, emekli veya yeşil kartlı olanların %80'i yaşam koşullarını değiştirecek güçte olmadıklarını belirtmiştir. Sonuç olarak mevsimlik tarım işçilerinin büyük bir kısmı yaşam koşullarını değiştirme gücünden yoksundur. Ancak emekli ve yeşil kartlı olan mevsimlik tarım işçileri sigortasız/kayıtdışı olanlara göre daha fazla oranda olumsuz tutum sergilemiştir.

Tablo 3.45: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışmak İçin Gittikleri Yerlerde Yöre Halkı Tarafından Dışlanmalarına Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumları Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Sigortalılık Durumu	Çalışmak için gittiğim yerlerde yöre halkı tarafından hiç dışlanmadım				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Sürekli Sigortalı	0	1	0	0	0
Sürekli Sigortasız / Kayıtdışı	15	7	5	12	1
Diğer (Emekli, Yeşil kart)	6	7	0	23	13
Toplam	21	15	5	35	14

Tablo 3.45'te mevsimlik tarım işçilerinin çalışmak için gittikleri yerlerde yöre halkı tarafından dışlanmalarına yönelik bakışları, sigortalılık durumları ile karşılaştırılmıştır. Sürekli sigortasız/kayıtdışı çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %55'i çalışmak amacıyla gittikleri yerlerde yöre halkı tarafından dışlandıklarını belirtirken, emekli veya yeşil kartlı olanların sadece %27'si yöre halkı tarafından dışlandığı yönünde görüş beyan etmiştir. Görülüyor ki sürekli sigortasız/kayıtdışı çalışanlar çalışmak için gittikleri yerlerde kendilerini daha fazla dışlanmış hissetmektedirler.

Tablo 3.46: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Kendileri ve Ailelerini Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yönden Değerlendirmelerine Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumları Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Sigortalılık Durumu	Kendimin ve ailemin sosyal, kültürel ve ekonomik yönden güçsüz olduğunu düşünmüyorum				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Sürekli Sigortalı	0	1	0	0	0
Sürekli Sigortasız / Kayıtdışı	20	7	0	12	1
Diğer(Emekli, Yeşil Kart)	9	2	3	28	7
Toplam	29	10	3	40	8

Tablo 3.46'da mevsimlik tarım işçilerinin kendileri ve ailelerini sosyal kültürel ve ekonomik yönden değerlendirmelerine yönelik bakışları sigortalılık durumlarına göre karşılaştırılmıştır. Sürekli sigortasız/kayıtdışı çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %67,5'i kendilerini ve ailelerini sosyal, kültürel ve ekonomik yönden güçsüz hissederken, emekli veya yeşil kartlı olanların sadece %22'si kendilerini ve ailelerini sosyal, kültürel ve ekonomik yönden güçsüz hissettiğini belirtmiştir. Sigortalılık durumu bireyler açısından hem yaşanan zamanın hem de geleceğin bir tür güvencesi olarak kabul edilirse, doğaldır ki sigorta kapsamında olan mevsimlik tarım işçileri kendilerini bir çok alanda sigortasız olanlara göre daha güçlü hissedeceklerdir.

Tablo 3.47: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Kendilerini Yaşadıkları Çevreye Ait Hissetmelerine Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumları Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Sigortalılık Durumu	Kendimi yaşadığım çevreye ait hissediyorum				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Sürekli Sigortalı	0	1	0	0	0
Sürekli Sigortasız / Kayıtdışı	8	15	0	11	6
Diğer (Emekli, Yeşil Kart)	8	11	0	20	10
Toplam	16	27	0	31	16

Tablo 3.47’de mevsimlik tarım işçilerinin kendilerini yaşadıkları çevreye ait hissetmelerine yönelik bakışları, sigortalılık durumlarına göre değerlendirilmiştir. Sürekli sigortasız/kayıtdışı çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %57,5’i kendilerini yaşadıkları çevreye ait hissetmediklerini belirtirken, emekli veya yeşil kartlı olanların %39’u kendilerini yaşadığı çevreye ait hissetmediğini söylemiştir. Sonuç olarak sürekli sigortasız/kayıtdışı olarak çalışan mevsimlik tarım işçileri açısından sosyal dışlanmışlık hissi daha fazla kişide görülmektedir. Çünkü bireylerin kendilerini yaşadıkları çevreye ait hissetmemeleri sosyal dışlanmışlığın göstergelerinden birini oluşturmaktadır.

Tablo 3.48: Mevsimlik Tarım İşçilerinin İşlerini Severek ve İsteyerek Yaptıklarına Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumu Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Sigortalılık Durumu	Mevsimlik tarla işçiliği severek ve isteyerek yaptığım bir iştir				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Sürekli Sigortalı	0	1	0	0	0
Sürekli Sigortasız / Kayıtdışı	1	25	2	5	7
Diğer (Emekli, Yeşil Kart)	0	18	0	15	16
Toplam	1	44	2	20	23

Tablo 3.48’de mevsimlik tarım işçilerinin işlerini severek ve isteyerek yaptıklarına yönelik bakışları sigortalılık durumuna göre karşılaştırılmıştır. Sürekli sigortasız/kayıtdışı çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %65’i yapmış oldukları işi sevmediklerini belirtirken, emekli veya yeşil kartlıların sadece %37’si işlerini sevmediklerini söylemiştir. Görülüyor

ki sigortalılık durumu bir işin sevilerek ve istenerek yapılmasında önemli bir unsurdur. Çünkü herhangi bir şekilde sigortadan yaralanmış olan grupla, sigortasız olarak çalışan grubun işlerini seyerek yapma konusuna yaklaşımları arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır.

Tablo 3.49: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Aileleri ile Aralarındaki İlişkiyi Değerlendirmelerine Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumu Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Sigortalılık Durumu	Çevre ilçelerde veya farklı şehirlerde çalışmama rağmen ailele aramda kopukluk yoktur				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Sürekli Sigortalı	0	1	0	0	0
Sürekli Sigortasız / Kayıtdışı	2	26	0	5	7
Diğer (Emekli, Yeşil Kart)	4	10	0	20	15
Toplam	6	37	0	25	22

Tablo 3.49’da mevsimlik tarım işçilerinin aileleri ile aralarındaki ilişkiyi değerlendirmelerine yönelik bakışları, sigortalılık durumlarına göre değerlendirilmiştir. Sürekli sigortasız/kayıtdışı olarak çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %70’i yapmış oldukları işten dolayı aileleri ile aralarında kopukluk yaşadıklarını düşünmekteyken, emekli veya yeşil kartlı olarak çalışan mevsimlik tarım işçilerinin sadece %29’u aileleri ile aralarında kopukluk yaşadıklarına dair görüş bildirmiştir.

Tablo 3.50: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Ailelerine Yeterli Zaman Ayırabildiklerine Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumları Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Sigortalılık Durumu	Aileme yeterli zaman ayırmaktayım				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Sürekli Sigortalı	1	0	0	0	0
Sürekli Sigortasız / Kayıtdışı	11	24	0	4	1
Diğer (Emekli/Yeşil Kart)	1	21	0	12	15
Toplam	13	45	0	16	16

Tablo 3.50’de mevsimlik tarım işçilerinin ailelerine yeterli zaman ayırabildiklerine yönelik bakışları, sigortalılık durumlarına göre karşılaştırılmıştır. Sürekli sigortasız/kayıtdışı çalışanların %87,5’i ailelerine yeteri kadar zaman ayıramadıklarını belirtirken, emekli veya yeşil kartlıların sadece %45’i aileleri ile yeterli zaman geçiremediğini düşünmektedir. Yine görülüyor ki, sigortalı veya sigortasız çalışanlar arasında ciddi oranda bir görüş farklılığı bulunmakta ve sigortasız çalışanların çok büyük bir kısmı ailelerine yeterli zaman ayıramadığını düşünmektedir.

Tablo 3.51: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalıştıkları Yerlerde İş Kazaları İçin Alınan Önlemlerin Yeterli Olduğuna Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumları Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Sigortalılık Durumu	Çalıştığım yerlerde patronlar herhangi bir iş kazası olmaması için yeterli önlemleri almaktadır				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Sürekli Sigortalı	1	0	0	0	0
Sürekli Sigortasız / Kayıtdışı	7	22	5	5	1
Diğer (Emekli, Yeşil Kart)	0	4	0	19	26
Toplam	8	26	5	24	27

Tablo 3.51’de mevsimlik tarım işçilerinin çalıştıkları yerlerde iş kazaları için alınan önlemlerin yeterli olduğuna yönelik bakışları sigortalılık durumlarına göre değerlendirilmiştir. Sürekli sigortasız/kayıtdışı çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %72,5’i işyerlerinde iş kazalarına yönelik gerekli önlemlerin alınmadığını belirtirken, emekli veya yeşil kartlı olarak çalışan mevsimlik tarım işçilerinin sadece %8’i çalıştıkları yerlerde iş verenlerinin iş kazalarını önlemek adına gerekli önlemleri almadığını belirtmiştir. Konu bu açıdan değerlendirildiğinde yasal olmayan bir şekilde sigortasız işçi çalıştıran iş verenler, diğer taraftan iş kazalarının önüne geçebilmek adına gerekli önlemleri almayarak da yasa dışı bir davranış sergilemektedirler. Sigortasız işçi çalıştırılan iş yerlerinde herhangi bir kaza olması durumunda işverenlerin cezai yaptırımlara tabi tutulması da sorunu engelleyici nitelikte olmamıştır.

Tablo 3.52: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalıştıkları Yerlerde Emeklerinin Karşılığı Olan Ücreti Aldıklarına Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumu Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Sigortalılık Durumu	Çalıştığım yerlerde emeğimin karşılığı olan ücreti alabiliyorum				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Sürekli Sigortalı	1	0	0	0	0
Sürekli Sigortasız / Kayıtdışı	18	11	0	4	7
Diğer (Emekli/Yeşil Kart)	4	20	0	11	14
Toplam	23	31	0	15	21

Tablo 3.52’de mevsimlik tarım işçilerinin çalıştıkları yerlerde emeklerinin karşılığı olan ücreti aldıklarına yönelik bakışları sigortalılık durumlarına göre karşılaştırılmıştır. Sürekli sigortasız/kayıtdışı çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %72,5’i hak ettikleri ücreti alamadıklarını düşünürken, emekli veya yeşil kartlı mevsimlik tarım işçilerinin %49’u hak ettikleri ücreti alamadıklarını düşünmektedir.

Tablo 3.53: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşullarına Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumları Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Sigortalılık Durumu	Çalıştığım yerlerde çalışma koşullarının ağır olduğunu düşünüyorum				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Sürekli Sigortalı	0	0	0	0	1
Sürekli Sigortasız / Kayıtdışı	1	12	0	4	23
Diğer (Emekli, Yeşil Kart)	18	26	0	1	4
Toplam	19	38	0	5	28

Tablo 3.53’te mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşullarına yönelik bakışları sigortalılık durumlarına göre karşılaştırılmıştır. Sürekli sigortasız/kayıtdışı çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %67,5’i çalışma koşullarının ağır olduğunu düşünürken, emekli veya yeşil kartlıların sadece %10’u çalışma koşullarını ağır bulmaktadır.

Tablo 3.54: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sağlıklı Koşullarda Konaklama İmkanına Yönelik Bakışlarının Sigortalılık Durumları Açısından Karşılaştırılmasına İlişkin Crosstab Analizi Sonuçları

Sigortalılık Durumu	Çalıştığım yerlerde patronlar sağlıklı koşullarda konaklama imkanı sağlamaktadır				
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
Sürekli Sigortalı	1	0	0	0	0
Sürekli Sigortasız / Kayıtdışı	34	0	0	4	2
Diğer (Emekli, Yeşil Kart)	5	1	0	8	35
Toplam	40	1	0	12	37

Tablo 3.54'te mevsimlik tarım işçilerinin sağlıklı koşullarda konaklama imkânına yönelik bakışları sigortalılık durumuna göre karşılaştırılmıştır. Sürekli sigortasız/kayıtdışı olarak çalışan mevsimlik tarım işçilerinin %85'i çalıştıkları yerlerde sağlıklı konaklama imkânlarına sahip olmadıklarını belirtirken, emekli veya yeşil kartlı olanların sadece %12'si sağlıklı konaklama imkanlarına sahip olmadıklarını belirtmiştir.

Yapılan Crosstab analizi ile öncelikli olarak çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçileri ile konutta yaşayan tarım işçilerinin aynı işi yapmalarına karşın elde ettikleri gelirin yeterliliği konusunda yaklaşımlarının oldukça farklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşulları, konutta yaşayanlara göre oldukça ağırdır ve gelir yetersizliğini çok daha fazla hissetmektedirler.

Eğitim açısından yapılan değerlendirme sonucunda, her iki grup açısından da göçebe yaşamın eğitim hayatlarını etkilediği yaygın kanaati oluşturduğu görülmüş ancak çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin bu durumdan daha fazla oranda etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çevreden dışlanma konusuna bakış yaşanan yerin niteliği ile de yakın bir ilişki içerisindedir. Mevsimlik tarım işçileri açısından konu değerlendirildiğinde de çevreden dışlanma konusuna bakışın yaşanan yerle değişebildiği görülmektedir. Çünkü çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin çok büyük bir kısmı çevrelerinden dışlandığını düşünürken, konutta yaşayanların çok azı çevrelerinden dışlandıklarını düşünmektedir. Görülmektedir ki yaşanan yerler bireylerin toplum içerisinde yer edinebilmeleri açısından oldukça önemlidir ve dışlanmayı tetikleyen faktörler arasındadır.

Bireylerin bir takım kültürel etkinliklerden faydalanabilmeleri için öncelikle temel ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri ve gelirlerinden artan kısmı bu tür faaliyetlere ayırabilmeleri gerekmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin gelir düzeyleri göz önünde bulundurulduğunda kültürel aktivitelere katılım bir yana temel ihtiyaçlarını gidermeleri dahi çok güçtür. Ayrıca mevsimlik tarım işçilerinin yaşam alanları da kültürel aktivitelere katılabilme konusunda etkili olmuş ve çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin daha dezavantajlı bir durumda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda katılımcıların konaklama yerlerine göre sosyal güvenlik hizmetlerinden faydalanamamaları nedeniyle duydukları kaygı düzeylerinin değişiklik gösterdiği sonucuna ulaşılmış ve çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin konutta yaşayanlara göre daha fazla oranda gelecek kaygısı yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçileri, konutta yaşayanlara göre toplum içerisinde kendilerini ifade edebilme açısından çok daha büyük bir oranda olumsuz tutum sergilemektedir. Yani yaşanan konutun türü görüşmeye katılan mevsimlik tarım işçileri açısından kendilerini ifade edebilmeleri yönünde tutum farklılığına yol açmakta ve çadırda yaşayanlar daha dezavantajlı grubu oluşturmaktadır.

Ayrıca çalışmak için gidilen yerlerde konaklama yerinin türü de yöre halkının mevsimlik tarım işçilerini dışlamalarında etkili olan faktörler arasındadır. Çünkü çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçileri, konutta yaşayan mevsimlik tarım işçilerine göre çok daha fazla oranda dışlanmışlık duygusu yaşadıklarını belirtmiştir.

Çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin çok büyük bir kısmı kendilerini ve ailelerini sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan güçsüz hissettikleri yönünde görüş bildirmişlerdir. Konutta yaşayanların ise küçük bir kısmı kendilerini ve ailelerini sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan güçsüz hissettiklerini belirtmiştir. Bir ailenin derme çatma çadırlarda yaşamını sürdürmek zorunda kalması, temizlikten yoksun, hatta aylarca banyo dahi yapmadan yaşamını sürdürmeye çalışması hayata bakış açılarını da olumsuz yönde etkilemekte ve kendilerini her anlamda güçsüz hissetmelerine neden olmaktadır. Kalınan çadırlarda yaşamın zorluğu bireylerin sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda güçlerini de yitirmeleri sonucunu doğurmaktadır.

Bireylerin kendilerini yaşadıkları çevreye ait hissetmeleri sosyolojik ve psikolojik açıdan oldukça önemli bir noktadır. Çünkü aidiyet duygusu bireylerin çevreleri ile daha sağlıklı iletişim kurmalarına ve sosyal bağların güçlenmesine neden olmaktadır. Toplumla

olan bağların zayıflaması, bireylerde dışlanmışlık duygusu yaratarak psikolojik olarak da bir takım travmalar yaşanmasına ve bireylerin mutsuzlaşmasına neden olmaktadır. Yapılan analiz sonucunda çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçileri konutta yaşayan mevsimlik tarım işçilerine göre daha fazla oranda kendilerini yaşadıkları çevreye ait hissetmemektedirler.

Bir işin sevilerek yapılmasının önemli faktörlerinden biri de yaşam kalitesini artırıcı yönde etki yaratmasıdır. Yaşam kalitesinin önemli göstergelerinden biri de yaşanan yerin kalitesidir. Yani iş koşullarının sağlamış olduğu konaklama olanakları doğal olarak yapılan işin sevilerek ve istenerek yapılmasında önemli bir faktördür. Çadırda yaşamının zorlukları göz önünde bulundurulduğunda çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin işlerinin büyük bir kısmının işlerini severek ve isteyerek yapmamaları da çok doğal bir sonuçtur.

Konaklama alanları bireylerin işlerinden arta kalan zamanlarda aileleri ile iletişim kurmalarını ve birlikte zaman geçirmelerini sağlayan ve aile bağlarını güçlendiren alanlardır. Ancak çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçisi aileler, çadırlarda sadece uyku gibi temel ihtiyaçlarını giderebilmekte ve bir ev konforundan uzak yaşamaktadırlar. Bu nedenle de aile bireyleri arasında kopukluk olduğu yönünde ki düşünce ile beraber ailelerine yeterli zaman ayıramadıkları yönündeki düşünce, çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde konutta yaşayanlara oranla çok daha yaygın olarak ortaya çıkmaktadır.

Yaşam alanları çadır ve konut olan mevsimlik tarım işçileri açısından en anlamlı farklılık çalışma alanlarındaki iş kazalarına yönelik alınan önlemler açısından ortaya çıkmıştır. Çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin oldukça büyük bir kısmı iş kazaları için gerekli önlemlerin alınmadığını belirtirken, konutta yaşayanların tamamı olası iş kazalarına yönelik önlemlerin aldığını belirtmiştir.

Bireylerin iş yaşamlarında motivasyonlarını arttıran temel faktörlerden biri de çalıştıkları yerlerde emeklerinin karşılığı olan ücreti alabilmeleridir. Birey emeğinin karşılığı olan ücreti aldığına inandığında, iş verimi artarken psikolojik olarak yıpranmışlığı da azalacaktır. Yapılan çalışma göstermiştir ki mevsimlik tarım işçilerinin konakladıkları alanlar emeklerinin karşılığı olan ücreti alabildiklerine yönelik bakışları üzerinde etkili olmakta ve çadırda yaşayanların çok büyük bir kısmı emeklerinin karşılığı alamadıklarını düşünmektedirler. Ancak konutta yaşayan mevsimlik tarım işçilerinde çok daha düşük bir kesim emeğinin karşılığını alamadığı yönünde görüş bildirmiştir.

Çalışma koşullarına bakışları açısından da çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçileri ile konutta yaşayan tarım işçileri arasında çok büyük bir fark bulunmakta, çadırda yaşayanların büyük bir kısmı çalışma koşullarını ağır bulurken, konutta yaşayan tarım işçilerinin neredeyse tamamı çalışma koşullarını ağır bulmadığını belirtmiştir. Sonuç olarak bireylerin iş yaşamı dışında geçirdikleri alanların kalitesi, iş yüklerini göğüslemeleri açısından önemli bir faktördür. Neredeyse bire bir aynı işi yapmakta olan bu iki grup açısından konuya bakış açılarının çok farklı olmasının altında yatan nedenlerden en önemlisi, çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçilerinin sağlıklı bir dinlenme ortamına sahip olmamalarıdır. Dinlenemedikleri için de iş yükleri daha ağır gelmektedir.

Mevsimlik tarım işçilerinin sigortalılık durumlarına yönelik en önemli farklılıklardan biri sosyal güvenlik hizmetlerinden yoksun olmaları nedeniyle geleceğine güvenle bakamadıkları yönünde ortaya çıkmış ve sürekli sigortasız/kayıtdışı çalışan mevsimlik tarım işçilerinin çok büyük bir kısmı geleceğine güvenle bakamadıklarını belirtmişlerdir.

Diğer taraftan mevsimlik tarım işçilerinin sigortalılık durumunun toplum içerisinde kendilerini ifade edebilmeleri açısından önemli bir faktör olduğu sonucuna ulaşılmış ve sürekli sigortasız/kayıtdışı çalışan mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmışlığı daha fazla hissettikleri görülmüştür. Ayrıca sigortalılık durumu mevsimlik tarım işçilerinin çevre edinebilmeleri konusunda da etkili bir faktör olmuş, sürekli sigortasız/kayıtdışı çalışanlar çevre dinebilme konusunda daha dezavantajlı grubu oluşturmuştur. Bununla beraber sürekli sigortasız/kayıtdışı çalışanlar çalışmak için gittikleri yerlerde kendilerini emekli veya yeşil kartlı olarak çalışanlara göre daha fazla dışlanmış hissetmektedirler.

Sigortalılık durumu bireyler açısından hem yaşanan zamanın hem de geleceğin bir tür güvencesi olarak kabul edilirse, doğaldır ki sigorta kapsamında olan mevsimlik tarım işçileri kendilerini sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda sigortasız olanlara göre daha güçlü hissedeceklerdir. Yapılan analizin sonuçları da bu doğrultuda çıkmış emekli veya yeşil kartlı olarak çalışan mevsimlik tarım işçilerinin çok daha büyük bir kısmı belirtilen alanlarda kendilerini güçlü hissetmektedirler.

Sürekli sigortasız/kayıtdışı olarak çalışmak mevsimlik tarım işçilerinin kendilerini yaşadıkları çevreye ait hissetmeleri açısından da görüş farklılığına yol açmış ve emekli veya yeşil kartlı olan mevsimlik tarım işçilerine göre daha fazla sosyal dışlanmışlık hissi yaşamalarına neden olmuştur. Bireylerin sigortalılık durumu bir işi severek ve isteyerek

yapmalarında önemli bir unsurdur. Çünkü herhangi bir şekilde sigortadan yararlanmış olan grupla, sigortasız olarak çalışan grubun işlerini severek yapma konusuna yaklaşımları arasında ciddi farklılıklar bulunmuştur. Sürekli sigortasız/kayıtdışı çalışan mevsimlik tarım işçilerinin çok büyük bir kısmı işlerini severek yapmadıklarını belirtmiştir.

Sürekli sigortasız/kayıtdışı olarak çalışan mevsimlik tarım işçilerinin büyük bir kısmı yapmış oldukları işten dolayı aileleri ile aralarında kopukluk yaşadıklarını düşünmekteyken, emekli veya yeşil kartlı olarak çalışan mevsimlik tarım işçilerinin çok küçük bir kısmı aileleri ile aralarında kopukluk yaşadıklarına dair görüş bildirmiştir. Sonuç olarak sigortalılık durumunun mevsimlik tarım işçilerinin aileleri ile ilişkilerine bakışları açısından da farklılık yarattığı görülmüştür. Bununla beraber sigortasız çalışanların çok büyük bir kısmı ailelerine yeterli zaman ayıramadığını belirtmektedir.

Bir iş yerinin güvenli olmasının temel koşullarından biri iş kazalarına yönelik gerekli önlemlerin alınmış olmasıdır. Sürekli sigortasız/kayıtdışı çalışan mevsimlik tarım işçilerinin çoğunluğu işyerlerinde iş kazalarına yönelik gerekli önlemlerin alınmadığını belirtirken, emekli veya yeşil kartlı olarak çalışan mevsimlik tarım işçilerinin düşük bir oranı çalıştıkları yerlerde işverenlerinin iş kazalarını önlemek adına gerekli önlemleri almadığını belirtmiştir. Sürekli sigortasız/kayıtdışı çalışan mevsimlik tarım işçileri iş kazalarına daha açık alanlarda çalışmaktadırlar.

Sigortalılık durumu mevsimlik tarım işçilerinin almış oldukları ücrete yaklaşımlarını da etkileyerek sigortasız/kayıtdışı çalışanların hak ettikleri ücreti almadıklarına yönelik kanaatin çok daha yaygın olduğu sonucunu doğurmuştur. Son olarak sigortalılık durumu mevsimlik tarım işçilerinin konaklama alanlarına yönelik bakışları üzerinde de etkili olmuş ve sürekli sigortasız/kayıtdışı olarak çalışan mevsimlik tarım işçilerinin oldukça büyük bir kısmı çalıştıkları yerlerde sağlıklı konaklama imkanlarına sahip olmadıklarını belirtmiş, emekli veya yeşil kartlı olanların ise çok küçük bir kısmı sağlıklı konaklama imkanlarına sahip olmadıklarını belirtmiştir.

3.2.4. Araştırmanın t-Testi Sonuçları

Bu başlık altında araştırmanın t-Testi sonuçları değerlendirilecektir. t-Testi birbirinden bağımsız iki grubun veya örneklemin bağımlı bir değişkene göre ortalamalarının karşılaştırılarak, ortalamaların arasındaki farkın belirli bir güven düzeyinde (%95, %99 gibi) anlamlı olup olmadığının test etmek amacıyla kullanılan istatistiksel bir

yöntemdir. Sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda kullanılan bu yöntem ile, bağımsız iki gruba tek test uygulandıktan sonra iki grubunda teste yönelik ortalamaları arasındaki farkın anlamlı diğer bir ifade ile önemli olup olmadığı belirlenir (Ural ve Kılıç, 2005: 172)

Tablo 3.55: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanmışlığının Cinsiyetlerine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin t-Testi Sonuçları

Boyut	Cinsiyet	n	\bar{X}	s.s.	t	p
Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanmışlığı	Kadın	47	3,02	0,65	0,38	0,970
	Erkek	43	3,01	0,72		

** : p<0,01 * : p<0,05

Tablo 3.55'te mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmışlığının cinsiyetlerine göre karşılaştırılmasına ilişkin t-Testi sonuçları yer almaktadır. Buna göre kadın ve erkek katılımcılar arasında sosyal dışlanmışlığa ilişkin bir görüş farkı istatistiksel olarak bulunmamaktadır.

Tablo 3.56: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanmışlığının Medeni Durumlarına Göre Karşılaştırılmasına İlişkin t-Testi Sonuçları

Boyut	Medeni Durum	n	\bar{X}	s.s.	t	p
Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanmışlığı	Evli	75	3,06	0,67	1,484	1,141
	Bekar	15	2,78	0,71		

** : p<0,01 * : p<0,05

Tablo 3.56'da mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmışlığının medeni durumlarına göre karşılaştırılmasına ilişkin t-Testi sonuçları yer almaktadır. Evli ve bekar katılımcılar arasında sosyal dışlanmışlığa ilişkin bir görüş farkı istatistiksel olarak bulunmamaktadır.

Tablo 3.57: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanmışlığının İkamet Yerlerine Göre Karşılaştırılmasına İlişkin t-Testi Sonuçları

Boyut	İkamet Yeri	n	\bar{X}	s.s.	t	p
Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanmışlığı	Çanakkale	27	2,74	0,73	2,539	0,013*
	Diğer	63	3,13	0,64		

** : p<0,01 * : p<0,05

Tablo 3.57’de mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmışlık düzeylerinin ikamet yerlerine göre karşılaştırılmasına ilişkin t-Testi sonuçları yer almaktadır. Buna göre, Çanakkale dışında ikamet eden mevsimlik tarım işçileri, Çanakkale’de ikamet eden mevsimlik tarım işçilerine göre daha fazla sosyal dışlanmışlık algılamaktadırlar. Kendi yaşamlarını, kültürlerini bırakarak farklı yörelere çalışmaya gidenlerin hissettikleri dışlanmışlık duygusunun fazla olacağı literatür incelemelerinde de de belirtilen bir durumdur. Sonuç olarak Çanakkale’ye farklı yörelerden gelip mevsimlik tarım işçiliği yapanlar, kültür farklılığı sebebi ile toplumun dışında kalmakta ve yöre halkı tarafından kabul görmeleri zor olmaktadır.

Tablo 3.58: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanmışlığının Sadece Çanakkale İçinde Çalışmalarına Göre Karşılaştırılmasına İlişkin t-Testi Sonuçları

Boyut	Çanakkale İçinde	n	\bar{X}	s.s.	t	p
Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanmışlığı	Evet	85	3,00	0,69	1,133	0,260
	Hayır	5	3,36	0,51		

** : p<0,01 * : p<0,05

Tablo 3.58’de mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmışlığının sadece Çanakkale içinde çalışmalarına göre karşılaştırılmasına ilişkin t-Testi sonuçları yer almaktadır. Sadece Çanakkale içinde çalışanlarla, farklı yerlere de çalışmaya giden mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmışlığı algılama düzeyleri arasında istatistiksel açıdan bir fark bulunamamıştır.

Tablo 3.59: Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanmışlığının Konaklama Yeri Göre Karşılaştırılmasına İlişkin t-Testi Sonuçları

Boyut	Konaklama Yeri	n	\bar{X}	s.s.	t	p
Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal Dışlanmışlığı	Konut	40	2,69	0,65	4,505	0,000***
	Çadır	50	3,28	0,60		

***: $p < 0,01$ *: $p < 0,05$

Tablo 3.59’da mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmışlık düzeylerinin konaklama yerlerine göre karşılaştırılmasına ilişkin t-Testi sonuçları yer almaktadır. Buna göre, çadırda kalan mevsimlik tarım işçileri konutta kalan mevsimlik tarım işçilerine göre daha fazla sosyal dışlanmışlık algılamaktadırlar. Sonuç itibariyle insanların yaşamış oldukları yerlerin kalitesi toplum içerisinde kabul görmelerinde etkili bir faktördür. Çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçileri yaşamış oldukları bir çok yoksunlukla beraber toplum tarafından da dışlanmakta ve hatta hor görülmektedirler. Yapılan analiz de göstermektedir ki aynı işi yapan fakat farklı konaklama imkanlarına sahip olan mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmışlık algıları da değişiklik göstermektedir.

SONUÇ

Tarım sektörünün ülke ekonomilerindeki önemi yadsınamayacak kadar yüksektir. Her ne kadar günümüz dünya düzeninde gelişmenin lokomotifini olarak sanayi sektörü görülse de tarım sektörünün önemi gün geçtikçe daha da anlaşılır hale gelmektedir. Öncelikli olarak insanoglunun yaşamını sürdürebilir kılması açısından tarımsal üretime duyulan ihtiyaç, tarımsal alanların daralmasıyla beraber daha da büyük bir önem kazanmıştır. Günümüz Türkiye koşullarında da tarımsal üretime gereken önemin verilmemesinin bedelleri ağır ödenmekte ve neredeyse bir çok tarımsal ürün için ithal etme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Tarımsal üretim alanları diğer taraftan da bu sektörde çalışmak isteyenler için istihdam olanağı sağlamakta özellikle niteliksiz iş gücü açısından en fazla tercih edilen iş alanlarından birini oluşturmaktadır.

Mevsimlik tarım işçiliğinin kökenleri 1600'ü yıllara dayansa da yaşadıkları sorunlara günümüz koşullarında dahi çözümler üretilememiştir. Mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları başlıca sorunlar arasında yer alan barınma sorunu, özellikle göçebe tarım işçileri açısından ortaya çıkmaktadır. Mevsimlik göçebe tarım işçilerinin barınma ihtiyaçları bazı bölgelerde insan onuruna yakışmayacak yerlerde giderilmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda ya çadır köyler kurularak, suyu, kanalizasyonu bulunmayan alanlarda yaşamaya mahkum edilmekte veya küçük konteyner evler ya da depolarda balık istifi bir yaşama mahkum edilmektedirler.

Gezici tarım işçilerinin yaşadıkları bir diğer sorun ise çalışacakları yörelere giderken ulaşım esnasında yaşamış oldukları sıkıntılardır. Öncelikli olarak gelir seviyesi çok düşük olan tarım işçileri çalışacakları yerlere giderken yollarında çok fazla erzak ve eşya taşımak zorunda kalmaktadırlar. Günümüzde birçok tarım işçisinin hala traktör veya kamyon kasalarında taşındığı görülmektedir. Yasal anlamda yasaklanış olsa dahi denetim yetersizliği nedeni ile her yıl bir çok işçi yapılan trafik kazaları sonucunda yaralanmakta veya hayatını kaybetmektedir.

İnsanların öz gelişimlerini tamamlayabilmelerinin en önemli ve temel unsuru eğitimidir. Ancak mevsimlik tarım işçileri temel haklar arasında yer alan ve anayasal güvence ile korunan eğitim hakkını dahi iş koşulları nedeniyle koruyamamaktadırlar. Gerek göçebe ve gerekse yerleşik tarım işçilerinin çocukları, okula gidiyor olsalar dahi

devam koşulunu sağlayamamakta ve tarlalarda ya da ev işlerinde ailelerine yardım etmek zorunda kalmaktadırlar.

Mevsimlik tarım işçiliği çok uzun saatler çalışmayı ve çalışanların çok fazla efor sarf etmelerini gerektiren bir iş türüdür. Bu nedenle mevsimlik tarım işçilerinin beslenmelerine dikkat etmeleri ve böylece bir takım hastalıklardan kendilerini korumaları çalışabilmeleri için önemlidir. Ancak gelir seviyelerinin çok düşük olması bu işçilerin son derece dengesiz beslenmesine ve çeşitli sağlık problemleri ile karşılaşmalarına neden olmaktadır. Ayrıca yapılan çalışmalar göstermektedir ki mevsimlik tarım işçileri sağlık hizmetlerinden faydalanmak konusunda da bir takım sıkıntılar yaşamakta sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar.

Konunun bir diğer önemli boyutu ise mevsimlik tarım işçilerinin iş güvenliği ve sosyal güvenlikten yoksun bir şekilde çalışmak zorunda olmalarıdır. İş güvenliği açısından gerekli önlemlerin alınmadığı tarlalarda, tarım işçileri bir çok iş kazası ile karşı karşıya kalabilmektedir. Ayrıca çalışanlar, en önemli haklarından biri olan sosyal güvence hakkından mahrum bir yaşam sürmektedirler. Bu durum, mevsimlik tarım işçilerinin kayıt dışı çalışmaları ve sağlık hizmetlerinden yararlanamamaları ve emeklilik gibi bir çok haktan mahrum kalmaları sonucunu doğurmaktadır. Bu kesimin temel sorunları arasında yaşadıkları ekonomik sıkıntılar da yer almaktadır. Çok uzun çalışma saatleri ve zor çalışma koşullarına rağmen almış oldukları ücretler ancak geçimlerini sağlayabilecek düzeydedir. Diğer taraftan mevsimlik tarım işçileri sadece yılın belli aylarında çalışabildikleri için yılın kalan zamanlarında işsizlik sarmalı ile de mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Mevsimlik tarım işçiliği yapan ailelerin çocukları da erken yaşlarda çalışmaya başlamakta ve çocukluklarını yaşayamadan, temel hakları olan eğitimlerini tamamlayamadan kendilerini ya tarlada çalışırken ya da kardeşlerine bakıp ev işi yaparken bulmaktadırlar. Kısacası çocuk işçiliği sorunu da göçebe mevsimlik tarım işçiliğinin önemli sorunları arasında yer almaktadır.

Tarım işçilerinin sayılan tüm bu olumsuzluklarla beraber yaşadığı bir diğer sorun ise sosyal dışlanmadır. Aslında sosyal dışlanma hem başlı başına bir sorun hem de sayılan diğer sorunların bir yansıması yani sonucudur. Yapılan çalışmalar göstermiştir ki göçebe mevsimlik tarım işçileri gittikleri yörelerde öteki olarak algılanmış ve toplumun dışına itilmiştir. Ayrıca gelir seviyelerinin düşüklüğü, eğitimsizlik, yaşadıkları sağlık sorunları, yaşam alanlarının standart bir temizlikten yoksun, suyu ve altyapısı olmayan yerlerden

oluşması gibi sebeplerden dolayı toplumla kaynaşmaları mümkün olamamaktadır, diğer bir anlatımla sosyal dışlanmaya maruz kalmaktadırlar.

Yapılan çalışmanın temel amacı da mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları sorunları ortaya koyarak sosyal dışlanma bağlamında değerlendirebilmektir. Bu nedenle çalışmanın birinci ve ikinci bölümlerinde konuyla ilgili literatür taraması sonuçları aktarılmış üçüncü bölümde ise Çanakkale’de yapılan alan araştırması sonuçları değerlendirilmiştir.

Yapılan alan araştırması sonucunda elde edilen bulgular şu şekildedir;

- 1- Katılımcıların çoğunluğu tarım işlerinden dolayı elde ettiklerin gelirin yetersiz olduğunu düşünmektedir.
- 2- Yapılan literatür aramasının aksine görüşmeye katılan tarım işçilerinin çoğunluğu sosyal dışlanmaya maruz kalmadıklarını düşünmektedir.
- 3- Katılımcılar tarım işçiliği sebebi ile eğitimlerini tamamlayamadıklarını düşünmektedir.
- 4- Mevsimlik tarım işçilerinin çoğunluğu gelir yetersizliği sebebi nedeniyle kültürel etkinliklerden faydalanamamaktadır.
- 5- Katılımcıların çoğunluğu sosyal güvenlik hizmetlerinden faydalanamadıkları için geleceklere yönelik kaygı gütmektedir.
- 6- Katılımcıların çoğunluğu kendilerini toplum içerisinde yeterince ifade edemediklerini düşünmektedir.
- 7- Katılımcıların çoğunluğu gittikleri her yerde kolayca çevre edinebildiklerini düşünmektedir.
- 8- Katılımcıların çoğunluğu toplum içerisindeyken yabancılaşma duygusu yaşamadıklarını düşünmektedir.
- 9- Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun kendilerini yaşam koşullarını değiştirecek güçte hissetmemektedir.
- 10- Çalışmak için gittikleri yerlerde yöre halkı tarafından dışlanmadıklarını düşünmektedir.
- 11- Kendilerini ve ailelerinin sosyal, kültürel ve ekonomik yönden güçsüz olduğunu düşünmektedir.
- 12- Katılımcıların çoğunluğu kendilerini yaşadıkları yere ait hissetmektedir.

- 13- Mevsimlik tarla işçiliği severek ve isteyerek yaptığım bir iştir yönündeki ifadeye katılımcıların yarısı olumsuz yanıt vermiş, iki kişi ise kararsız kalmış, geriye kalan katılımcılar ise severek yaptıkları bir iş olduğunu belirtmiştir.
- 14- Katılımcıların çoğu çevre ilçelerde veya farklı şehirlerde çalışmalarına rağmen aileleri ile aralarında kopukluk olmadığını düşünmektedir.
- 15- Katılımcıların büyük çoğunluğu ailelerine zaman ayıramadıklarını düşünmektedir.
- 16- Katılımcıların çoğunluğu çalıştıkları yerlerde işverenlerin herhangi bir iş kazası olmaması için yeterli düzeyde önlemler aldığını düşünmektedir.
- 17- Katılımcıların çoğunluğu emeklerinin karşılığını alamadıklarını düşünmektedir.
- 18- Katılımcıların çoğunluğu çalıştıkları yerlerde çalışma koşullarının ağır olduğunu düşünmektedir.
- 19- Katılımcıların tamamı işverenlerin çalıştıkları süreye ait sigorta primlerini tam olarak yatırmadığını düşünmektedir.
- 20- Katılımcıların çoğunluğu çalıştıkları yerlerde kendilerine sağlıklı koşullarda konaklama imkanı sağlandığını düşünmektedir.
- 21- Katılımcıların çoğunluğu çalışma saatlerinin çok uzun olduğunu düşünmemektedir.
- 22- Katılımcıların çoğunluğu çalışma saatleri içerisinde yeterli düzeyde mola verildiğini düşünmektedir.

Araştırma kapsamında yapılan Crosstab analizi sonucunda mevsimlik tarım işçilerinin konaklama yeri ve sigortalılık durumlarına göre sosyal dışlanma ile çalışma koşullarına bakışlarında farklılıklar tespit edilmiştir. Önemli düzeyde görüş farklılığı bulunan sonuçlar değerlendirilmiştir.

Yapılan t-Test sonuçları ise şu şekildedir;

1-Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmışlığının cinsiyetlerine göre karşılaştırılmasına ilişkin t-Testi sonuçlarına göre, kadın ve erkek katılımcılar arasında sosyal dışlanmışlığa ilişkin bir görüş farkı istatistiksel olarak yoktur.

2- Evli ve bekar katılımcılar arasında sosyal dışlanmışlığa ilişkin bir görüş farkı istatistiksel olarak bulunmamaktadır.

3-Çanakkale dışında ikamet eden mevsimlik tarım işçileri, Çanakkale’de ikamet eden mevsimlik tarım işçilerine göre daha fazla sosyal dışlanmışlık algılamaktadır.

4-Sadece Çanakkale içinde çalışan mevsimlik tarım işçileri ile farklı yerlere de çalışmaya giden mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmışlığı algılama düzeyleri arasında istatistiksel açıdan bir fark yoktur.

5- Konutta kalan mevsimlik tarım işçileri, çadırda kalan mevsimlik tarım işçilerine göre daha fazla sosyal dışlanmışlık algılamaktadır.

Yapılan saha araştırmasında iki farklı alan gözlemlenmiştir. Bunlardan ilki olan Geyikli'de çadırda yaşayan mevsimlik tarım işçileri ile yüz yüze görüşme yapılmış ve çok ciddi bir yoksulluk içinde oldukları gözlemlenmiştir. Katılımcılar yaşamış oldukları çadırlarda çamaşır makinesinin ve buzdolabının olmadığını, suyun ve elektriğin pahalı olduğunu, bazen çocuklarına bir haftayı aşkın sürede yıkayabildiklerini ifade etmişlerdir. Çok zor koşullarda yaşamlarını sürdürmek zorunda olan tarım işçilerinin devlete olan güven duyguları da zedelenmiştir.

Kumkale'de yapılan görüşmeye katılanlar, Şanlıurfa'dan gelen mevsimlik tarım işçilerinden oluşmaktadır. Bu işçiler yaşamlarını çalıştıkları firma tarafından oluşturulan konteyner köyde sürdürmektedirler. Anadolu Etap isimli firmanın yaptırmış olduğu konteyner köyünün başlıca özellikleri; her konteynerde klima ve uydu alıcının olması, atık su arıtma tesisinin kurulması ile çevre ve doğaya ne kadar duyarlı bir yaşam alanı oluşturulması, çöp depola alanlarında nöbet sistemi ile kontrol edilmesi, çamaşırhane hizmetinin verilmesi, Şanlıurfa'nın mutfak kültürüne uygun üstü açık ızgara ve aş odaları oluşturulması, iki farklı alanda ortak dinlenme ve sohbet alanlarının oluşturulmasıdır. Bunlara ek olarak belki de en önemlisi, önceden inekhane olarak kullanılan alanlar revize edilip, okul haline getirilerek derslikler yapılmış olması ve bu dersliklerde okulda verilen tüm eğitimlerin profesyonel eğitimciler tarafından verilmesidir. İki farklı protokolle hayata geçirilen projeleri zaten görsel basında da yerini almıştır. Gerek çocuklara verilen önem gerekse işçilerin hayatlarına verilen önemin samimiyeti yapılan gözlemlere yansımıştır.

Yapılan saha çalışması göstermiştir ki; mevsimlik tarım işçilerinin çalışma hayatlarındaki sorunlara çözüm üretmek amacıyla kanuni düzenlemeler, yönetmelikler, genelgeler çıkarılmış, projeler hayata geçirilmiş olsa da bu işçilerin iş kanunu kapsamına doğrudan alınmayışları kayıt dışı çalışmaya devamlılığı getirmiştir. Sadece devlet yolu ile kısmi yardım olarak yaşamlarına devam eden Geyikli beldesindeki tarım işçileri bu bağlamda da sosyal dışlanmışlığa maruz kalmışlardır. Özel sektörde kar amacı güden büyük bir işletmenin faaliyetini sürdürdüğü Kumkale Çiftliğinde ise tarım işçilerine

yaşanabilir bir hayat sunulmuştur. Burada bulunan gurbetçi mevsimlik tarım işçilerinin konteynerlerdeki hayatlarından tatminkar bir şekilde bahsetmeleri bundan kaynaklanmaktadır. Kısacası mevsimlik tarım işçilerinin hayatlarını ve sorunlarını devletin sahiplenmesi ve sarması gerekirken bu yarayı saramadığı gibi her koşulda ve boyutta sosyal dışlanmışlığa neden olan birinci faktör olmaya devam etmektedir. Bunun böyle olduğunu yüz yüze yapılan görüşmeler ve gözlemler göstermiştir.

Mevsimlik tarım işçilerinin yaşamış oldukları sorunları ortadan kaldırmak veya en azından minimum seviyeye indirebilmek için yapılması gereken yasal düzenlemeler bir an önce hayata geçirilmelidir. Mevsimlik tarım işçilerine yönelik yapılacak yasal düzenlemelerin en önemlisi kuşkusuz iş kanunu kapsamında doğrudan tarım çalışanlarına yönelik uygulamalara yer verilmesi olacaktır. Ayrıca mevsimlik tarım işçilerinin bir çoğu kayıt dışı çalışmakta ve sosyal güvenlik haklarından yararlanamamaktadırlar. Bu nedenle gerekli kurumlarca denetimler gerçekleştirilerek kayıt dışı çalışan mevsimlik tarım işçileri kayıt altına alınmalıdır. Mevsimlik tarım işçilerinin en önemli sorunlarından biri olan barınma sorununa yönelik gerekli düzenlemeler yapılmalı ve insan onuruna yaraşır yaşam koşulları oluşturulmalıdır. Bu kapsamda Kumkale örneğinde olduğu gibi konteyner köyler kurulabilir ve mevsimlik tarım işçilerinin sağlıklı koşullarda konaklamaları sağlanabilir. Yapılan bu düzenlemeler sonucunda mevsimlik tarım işçilerinin kendilerini daha az dışlanmış hissetmeleri ve topluma entegre olarak yaşamlarını sürdürebilmeleri daha mümkün olacaktır. Ayrıca tarımda çocuk işçiliğine yönelik olarak gerekli önlemler alınmalı ve bu çocukların diğer yaşlıları gibi eğitim hayatlarına devam edebilmeleri sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adaman, Fikret; Keyder, Çağlar, (2007).“Türkiye’nin Büyük Kentlerinin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşayan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma. *Tes-İş Dergisi*, 83-89.
- Akalın, Mehmet (2018). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Barınma Koşullarının Değerlendirilmesi: Yenice, Tarsus, Silifke Örnekleri. *Sosyal Güvençe Dergisi*, 13, 1-30.
- Akalın, Mehmet (2006). Yoksulluk, Sosyal Dışlanma ve İşsizlik Sarmalı. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- Akın, Ayşe (2009). Sosyal Dışlanma ve Kadın Sağlığı. Başkent Üniversitesi Sosyal Hizmet Sempozyumu, (Ankara, 12-14 Kasım 2009), 35-46.
- Aktaş, Asuman (2014). Sosyal Dışlanma Bağlamında Sosyal Yardımlar Ve Karşılaştırmalı Politika Önerileri. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Alp, Salih (2009). Refah Devleti Düşüncesinin Gelişimi ve Bir Liberal Alternatif Olarak Üçüncü Sektör. *Maliye Dergisi*, 156, 265-279.
- Arkonaç, Sibel A. (2005). Sosyal Psikoloji. 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınevi
- Altın, Celal (2014). Mevsimlik Göç Ve Yoksulluk: Ankara-Polatlı Mevsimlik Tarım İşçileri Örneği. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Altunışık, Remzi; Coşkun, Recai; Bayraktaroğlu, Serkan; Yıldırım, Engin (2005). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı. Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Avşar, Zakir; Öğütoğulları, Eren (2012). Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği İle Mücadele Stratejileri. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2(1), 9-40.
- Bayoğlu, Ayşe Sezen (2011). Yaşlanma Sürecinde Sosyal Dışlanmaya Karşı Güçlendirme Temelli Sosyal Hizmet Müdahalesi. *Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı*, (Ed. Yasemin Özkan), Maya Akademi: Ankara.

- Benek, Sedat; Ökten Şevket (2011). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam Koşullarına İlişkin Bir Araştırma: Hilvan İlçesi (Şanlıurfa) Örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 653-676.
- Bölükbaşı, Betül (2008). Türkiye’de Sosyal Dışlanma Ve Yoksulluk. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Büyüköztürk, Şener (2006). Anket Geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 133-151.
- Büyüktarakçı, Sevil (2010). *İş Hukukunda Mevsimlik İşler ve Kampanya İşler*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çağlayan, Çiğdem (2010). Tarım Politikalarındaki Değişimin Sağlık Etkileri. *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 38, 7-17.
- Çakır, Özlem (2006). Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31, 25-47.
- Çakır, Özlem (2002). Sosyal Dışlanma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(3),83-104.
- Çamurcu, Sinem (2015). Tarım Sektöründe İş Sağlığı ve Güvenliği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi*, 3(3), 549-552.
- Çınar, Sidar. Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçilerine Dair Kısa Bir Değerlendirme, https://tr.boell.org/sites/default/files/downloads/sidar_cinar_1._sayi_tr.pdf, (Erişim: 04.03.2018).
- Çınar, Sidar; LORDOĞLU, Kuvvet (2011). Mevsimlik Tarım İşçileri: Marabandan Ücretli Fındık İşçiliğine. Kocaeli Üniversitesi III. Sosyal Haklar Sempozyumu, (Kocaeli, 24-25 Ekim), 419-448.
- Dağ, Adem (2016). Eğitimde Sosyal Dışlanma Sorunu Ve Okul Sosyal Hizmeti. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23, 467-480.
- Demir, Nesrin (2010). Demokrasinin Temel İlkeleri Ve Modern Demokrasi Kuramları. *Ege Akademik Bakış*, 10(2), 597-611.

- Deniz, A. Çağlar; Ekinçi, Yusuf; Hülür, Banu (2016). Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştığı Sosyal Dışlanma Mekanizmaları, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 14(27), 17-40.
- Doğan, İlhan (2014). Sosyal Dışlanmanın Anlaşılması: Muğlaklık ve Çok Boyutluluk. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 66-67, 127-157.
- Doğan, İlhan (2014). Sosyal Dışlanma Ve İşgücü Piyasaları: İstanbul Fatih İlçesi'nde Bir Saha Araştırması. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Doğan, İlhan (2014). Sosyal Dışlanmanın Anlaşılması: Muğlaklık ve Çok Boyutluluk. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 66-67, 127-157.
- Egemen, Esin Arda (2015). Mevsimlik Tarım İşçileri Ve Barınma Sorunları. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Ekici, Süleyman; Tuncel Gökhan (2015). Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum*, 5(9), 9-22.
- Erdoğan, Seyhan (2004). Sosyal Politikada Avrupalı Bir Kavram: Sosyal Dışlanma. *Çalışma Ortamı Dergisi*, 75, 16-19.
- Erenler, Sinem (2013). Güneşin Altında Değişenler: Yerleşiklikten Göçerliğe, Mevsimlikten Sürekliliğe Gezici Tarım İşçileri. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Erol, Sevgi Işık (2013). İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerindeki Etkisi. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 24(3-4-5), 46-70.
- Eşkinat, Rana; Tepecik, Filiz (2009). *Aile Ekonomisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Fereli, Simay; Aktaç, Şule; Güneş, Fatma Esra (2016). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları, Beslenme Durumları ve Görülen Sorunlar. *Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(13), 36-47.
- FES. Friedrich Ebert Stiftung (2012). Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı (MİGA) Tarımda Mevsimlik İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti. [http://www.fes-tuerkei.org/media/pdf/D%C3%BCnyadan/d%C3%BCnyadan_12%20\(1\).pdf](http://www.fes-tuerkei.org/media/pdf/D%C3%BCnyadan/d%C3%BCnyadan_12%20(1).pdf) (Erişim: 28.08.2018)

- Geçgin, Ercan (2009). Ankara Polatlı Örneğinde Sosyal Dışlanma Açısından Mevsimlik Tarım İşçiliği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 3-35.
- Genç, Yusuf; Çat, Güldane (2013). Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi. *Akademik İnceleme Dergisi*, 8(1), 363-393.
- Görücü, İbrahim; Akbıyık, Nihat (2010). Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliği: Sorunları Ve Çözüm Önerileri. *Hikmet Yurdu Düşünce, Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 5, 189-219.
- Güler, Mehmet Ali (2014). Sosyal Dışlanma Bağlamında Yeni Toplumsal Hareketler: Yunanistan, Arap Baharı, İspanya Ve Amerika Birleşik Devletleri Örnekleri. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Güneş, Fatime (2009). Kentsel Yoksulluk/Dışlanma (Mı), Göç Ve İstihdam: Eskişehir’de Belediyeden Yardım Alan Haneler. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(8), 449-471.
- Günöz, Mustafa (2007). Türkiye’de Çocuk İşçiliği Sorunu Ve Çözüm Önerileri. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Güreşçi, Ertuğrul (2013). İş Hukuku Kapsamında Tarımda Çalışanlar. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 7, 122-139.
- Havlioğlu, Suzan (2011). Göçebe Mevsimlik Tarım İşçisi Ergenlerde Yaşam Kalitesi Düzeyi ve Sorun Davranışları Sıklığı. Harran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa.
- Kapar, Recep (2015). Uluslararası Çalışma Örgütü’nün Sosyal Koruma Tabanları Yaklaşımı. *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, 1, 181-209.
- Kapar, Recep (2003). Sosyal Korumanın Yaygınlaştırılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(4), 49-69.
- Karakaş, Mehmet (2010). Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk Ve Sosyal Dışlanma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 1-16.
- Karataşoğlu, Soner; İslamoğlu, Emel (2016). Gelir Seviyesi ile Sosyal Dışlanma İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 7(1), 12-41.

- Karadağ, Mehmet Ali; Saraçoğlu, Bedriye (2015). Çok Boyutlu Yoksulluk Analizi: Türkiye-AB Karşılaştırması. *Amme İdaresi Dergisi*, 48(4), 129-159.
- Karadeniz, Oğuz; Öztepe Nagihan Durusoy (2013). Türkiye’de Yaşlı Yoksulluğu. *Çalışma ve Toplum*, 3, 77-102.
- Kartal, Seval Kula; ve Dirlik, Ezgi Mor (2016). Geçerlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Güvenirlikte En Çok Tercih Edilen Yöntem: Cronbach Alfa Katsayısı. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(4), 1865-1879.
- Kaya, Mehmet; Özgülnar, Nuray (2015). Mevsimlik (Gezici/Geçici) Tarım İşçilerinin İki Yerleşim Birimindeki Yaşam Koşulları Ve Sağlık Durumlarına Niteliksel Bakış. *Turk J Public Health*, 13(2), 115-126.
- Keyder, Çağlar (2009). *Toplumsal Tarih Çalışmaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kılıç, Mehmet (2006). 4857 Sayılı Yeni İş Kanunu Kapsamında Tarım İşçilerinin Hukuki Durumu. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 12(2), 39-49.
- Kıvılcım, Fulya (2013). Küreselleşme Kavramı Ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 219-230.
- Koç, Yıldırım (2003). *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Koruk, İbrahim (2010). İhmal Edile Bir Grup: Göçebe Mevsimlik Tarım İşçileri. *Türk Tabipler Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 38, 18-22.
- Kökten, Esra; Erdoğan, Barış (2014). *Engelli Gençler, Sosyal Medya ve İnternet*. İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- NFWM. National Farm Worker Ministry. Timeline Of Agricultural Labor In The U.S 2016. <http://nfwm.org/education-center/farm-worker-issues/timeline-of-agricultural-labor/>, (Erişim Tarihi: 06.02.2018).
- Orhan, Fatih (2017). Erzincan’da Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği Ve Yaşanan Sorunlara Yönelik Coğrafi Bir İnceleme. *Türk Coğrafya Dergisi*, 69, 59-68.
- Önen, Selin (2012). Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Çingeneler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(2), 281-290.

- Öz, Cihan Selek (2015). Mevsimlik Gezici Tarım İşinde Kadın Emeği Ve Sorunları. *Türkiye Tohumcular Birliği Dergisi*, 16, 13-15.
- Öz, Cihan Selek; Bulut, Enver (2013). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Türk Hukuk Sistemi İçerisindeki Yeri. *Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(1), 94-111.
- Özbekmezci, Şule; Sahil, Sare (2004). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sosyal, Ekonomik Ve Barınma Sorunlarının Analizi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*. 19(3), 261-274.
- Özgökçeler, Serhat (2006). Sosyal Dışlanma Sorunsalı ve Engellilerin Sosyal Politikası Bağlamında Değerlendirilmesi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Özgökçeler, Serhat; Bıçkı Doğan (2010). Özürlülerin Sosyal Dışlanma Boyutları: Bursa Ve Çanakkale Örneklerinden Yansıyanlar. 2. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu (Pamukkale Üniversitesi: Denizli, 4-5-6 Kasım), 217-243.
- Özhasar, Bayram (2013). Yoksul Hanelerde Sosyal Dışlanmanın Boyutları: Aydın İli Örneği. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Özmete, Emine (2011). Yoksul Ailelerde Sosyal Dışlanmaya Karşı Güçlendirme Yaklaşımı. *Sosyal Dışlanma ve Aile: Sosyal Hizmet Müdahalelerinde Güçlendirme Yaklaşımı*, (Ed. Yasemin Özkan), Maya Akademi: Ankara.
- Özşuca, Şerife Tüzcan (2003). Yapısal Uyum, Küresel Bütünleşme ve Refah Devleti. *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 7(2), 2-12.
- Öztürk, Şinasi (2008). Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5), 605-634.
- Pamuk, Şevket (2009) *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme-Seçme Eserler-II*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Polat, Kübra (2012). Türkiye’de Tarım İşçileri Ve Ücret Yapısı. *TEPGE Bakış*, 14, 1-8.
- Punch, Keith F. (2014) *Sosyal Araştırmalara Giriş*, (Çev. Dursun Bayrak, H. Bader Arslan ve Zeynep Akyüz), Ankara: Siyasal Kitabevi.

- Resmi Gazete. Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği, 27.05.2010, Sayı: 27593.
- Semerci, Pınar Uyan; Erdoğan, Emre; Kavak, Sinem. Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği. <http://buiscocukoyuncagidegil.com/Mevsimlik-Gezici-Tarim-isciligi-2014-Arastirma-Raporu.pdf>, (Erişim: 03.11.2017).
- Sürüel, Tolga (2008). Göç Ve Sosyal Dışlanma İlişkisinin Sosyal Politika Açısından Analizi (İstanbul-Sultanbeyli Örneği). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli.
- Şahin, Tijen (2009). Sosyal Dışlanma Ve Yoksulluk İlişkisi. Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Tartanoğlu, Şafak (2010). Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 42, 1-13
- Taş, Yunus H.; Abbasgil, Serkan Ömer (2017). Çocuk İşçiliği Sorunu: Türkiye-Almanya-Pakistan Karşılaştırması. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 6(14), 26-46.
- TCA. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf, (Erişim Tarihi: 13.12.2017).
- Tekeli, İlhan (1996). *Türkiye'de Yaşamda ve Yazında Konut Sorununun Gelişimi*. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Konut Araştırmaları Dizisi:2: Ankara.
- Tunca, Rahime Gonca (2015). Sosyal Dışlanma ve Mücadele Sorunu ve Mücadele Yöntemleri (Çanakkale Fevzi Paşa Örneği). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale.
- Uzundere, Ahmet (2015). Türkiye'de Mevsimlik Tarım İşçileri: Temel Eğitim Sorunları Ve Çözüm Önerileri (Fındık Tarımı Örneği). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- TBMM (2015). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu, Yasama Dönemi: 24, Yasama Yılı: 5, Sıra Sayısı: 716, Mart 2015
- Topsak, Fatih (2015). Mevsimlik Tarım İşçileri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Merkezi Bilgi Notu, <http://studylibtr.com/doc/1603025/mevsimlik-tar%C4%B1m-i%C5%9F%C3%A7ileri>, (Erişim Tarihi: 12. 11. 2017)

- Ural, Ayhan; Kılıç, İbrahim (2005). Bilimsel Araştırma Süreci ve SPSS ile Veri Analizi. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yalçın, Güneş Eren; Yazıcı, Ebru; Kara, Fatma Öcal (2016). Tarımda İş Kazaları ve Hastalıkları. Süleyman Demirel Üniversitesi Tarım Ekonomisi Bölümü XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, (Isparta, 25-27 Mayıs 2016), 2049-2056.
- Yazıcı, Ergün; Yemişçi, Derya Alımanoğlu (2010). Engellilere İlişkin Sivil Toplum Kuruluşlarının Sorunları: İzmir İli Bakımından Bir Değerlendirme. 2. Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu (Pamukkale Üniversitesi: Denizli, 4-5-6 Kasım), 187-215.
- Yeniay, Gamze (2011). Mevsimlik Tarım İşçiliği: Giresun Örneği. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans, İstanbul.
- Yıldırak, Nurettin; Gülçubuk, Bülent; Gün, Sema; Olhan, Emine; Kılıç, Mehmet (2003). *Türkiye’de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları*. Ankara: TARIM-İŞ Yayınları.
- Yıldırım, Uygur D. (2015). *Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Mevsimlik Tarım İşçileri*, İstanbul: SAV.
- Yıldırım, Sinem (2014). Sosyal Dışlanma ve Avrupa Birliği Yaklaşımı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 91-108.
- Yıldırım, Sinem; Özdemir, Akın (2013). Yapabilirlikten Yoksunluk Bağlamında Türkiye’de Kadın Yoksulluğu. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2(4), 50-83.
- Yıldırım, Sinem; Yenihan Bora (2013). Sosyal Dışlanma ve İşgücü Piyasasında Gençler. *Mevzuat Dergisi*, 184.
- Yiğit, Berna; Çiçek, Özal; Öztürk, Mustafa (2017) . Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri İle Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği. *Ünye İktisadi ve Fakültesi Dergisi*, 1(2), 1-25.
- Yurtlu, Yeşim Benay; Demiryürek, Küşat; Bozoğlu, Mehmet; Ceyhan, Vedat (2012). Çiftçilerin Tarım Makineleri Kullanımına İlişkin Risk Algıları. *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 49(1), 93-101.
- Yükselen, Cemal (2006). Pazarlama Araştırmaları. 3. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.

EKLER**Ek 1. Görüşme Formu**

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİ DALI

Yüksek Lisans Tezi Görüşme Formu

**Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yaşam ve Çalışma Koşullarının Sosyal Dışlanma
Bağlamında Bir Araştırması: Çanakkale Örneği**

SAYIN CEVAPLAYICI

Bu görüşme formu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı'nda hazırlanan bir yüksek lisans tezi için bilimsel amaçlı olarak kullanılacaktır. Soruları yanıtlamanız tez çalışmasına yardımcı olacaktır. Bu form yüksek lisans tez çalışması dışında kullanılmayacaktır. Adınızı ve adresinizi yazmanıza gerek yoktur.

TEŞEKKÜR EDERİM.

Gökçe ÇAKMAK

1. Yaşınız

.....

2. Cinsiyetiniz

Kadın Erkek

3. Medeni Durumunuz

Evli Bekâr

4. Nerede ikamet ediyorsunuz

Çanakkale Diğer

5. Ailenizdeki birey sayısı

1 2 3 4 5 ve üstü

6. Ailede siz dahil kaç kişi mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmaktadır?

Sadece ben 2 3 4 5 ve üstü

7. Eğitim durumunuz

Okur-yazar değil Okur-yazar İlköğretim
 Lise Üniversite Lisansüstü

8. Sadece tarla işlerinden elde ettiğiniz aylık gelirinizi yazınız

.....

9. Toplam aylık gelirinizi yazınız

.....

10. Sadece Çanakkale ve ilçelerindeki tarlalarda çalışmaya gidiyorum

Evet Hayır

11. Mevsimlik işlerde çalışırken hangisinde konaklamaktasınız?

Çadır Konut

12. Sizin sigortalılık durumunuzu karşılayan ifade aşağıdakilerden hangisidir?

Sürekli sigortalı Sürekli sigortasız/ Kayıtdışı
 İsteğe bağlı sigortalı Diğer (Belirtiniz.....)

Lütfen aşağıdaki seçeneklerden kendinize en yakın bulduğunuz şıkkı işaretleyiniz.

13. Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanmışlığı

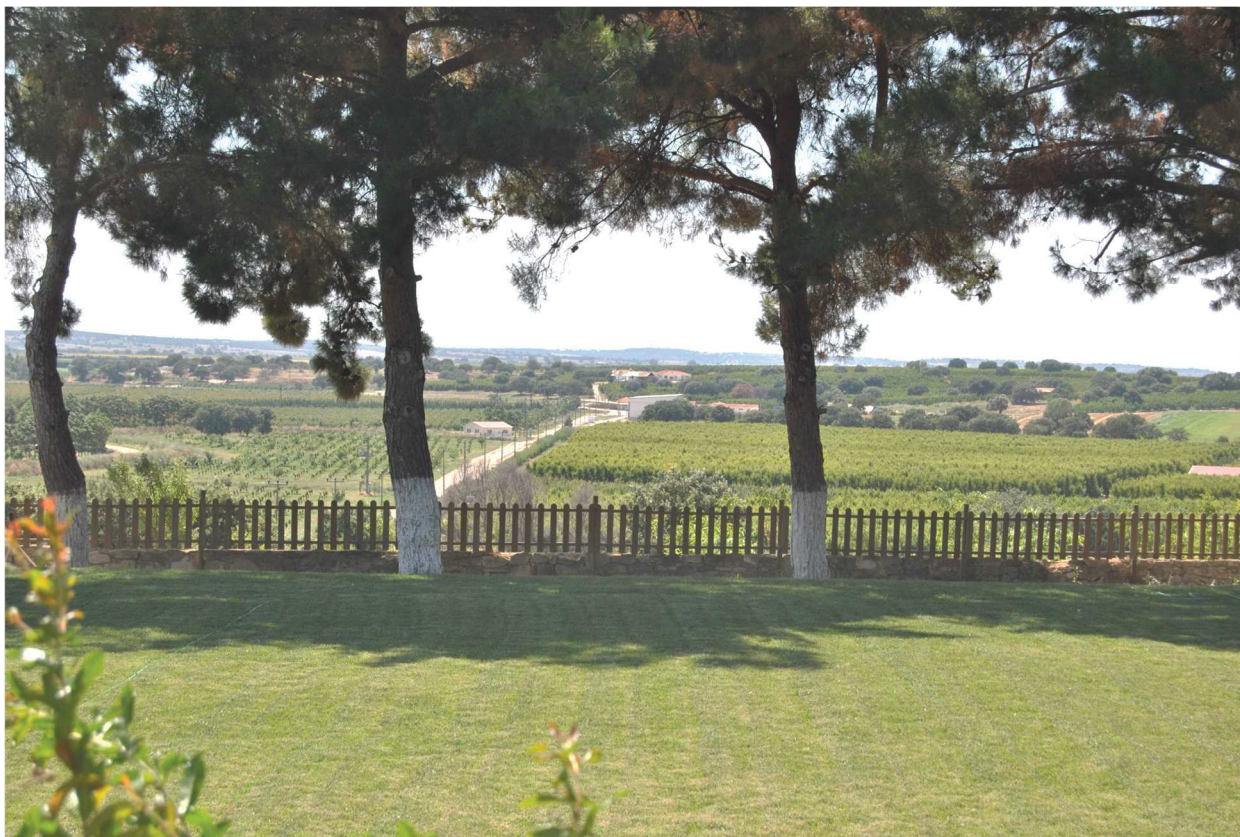
1. Kesinlikle Katılmıyorum 2. Katılmıyorum 3. Kararsızım 4. Katılıyorum 5. Kesinlikle Katılıyorum	En uygun kutuya X işareti koyunuz.				
	1	2	3	4	5
1. Mevsimlik tarım işlerinden elde ettiğim gelir yeterli düzeydedir.					
2. Mevsimlik tarım işçiliği yaptığım için çevremden dışlandığımı düşünmüyorum.					
3. Mevsimlik tarım işçiliği beraberinde göçebeliği de getirdiği için eğitimimi tamamlayamadım.					
4. Gelir seviyesi düşüklüğü nedeniyle tiyatro, sinema vb kültürel etkinliklerden faydalanamamaktayım.					
5. Sosyal güvenlik hizmetlerinden faydalanamadığım için geleceğimden kaygılıyım.					
6. Toplum içerisinde kendimi ifade edebilirim.					
7. Gittiğim her yerde kolayca çevre edinebilirim.					
8. Toplum içerisindeyken yabancılik duygusu yaşamıyorum.					
9. Kendimi yaşam koşullarımı değiştirecek güçte hissediyorum.					
10. Çalışmak için gittiğim yerlerde yöre halkı tarafından hiç dışlanmadım.					
11. Kendimin ve ailemin sosyal, kültürel ve ekonomik yönden güçsüz olduğunu düşünmüyorum.					
12. Kendimi yaşadığım çevreye ait hissediyorum.					
13. Mevsimlik tarla işçiliği severek ve isteyerek yaptığım bir iştir.					
14. Çevre ilçelerde veya farklı şehirlerde çalışmama rağmen ailemle aramda kopukluk yoktur.					
15. Aileme yeterli zaman ayırmaktayım.					

14. Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları

1. Kesinlikle Katılmıyorum 2. Katılmıyorum 3. Kararsızım 4. Katılıyorum 5. Kesinlikle Katılıyorum	En uygun kutuya X işareti koyunuz.				
	1	2	3	4	5
1. Çalıştığım yerlerde patronlar herhangi bir iş kazası olmaması için yeterli önlemleri almaktadır.					
2. Çalıştığım yerlerde emeğimin karşılığı olan ücreti alabiliyorum.					
3. Çalıştığım yerlerde çalışma koşullarının ağır olduğunu düşünüyorum.					
4. Çalıştığım yerlerde patronlar, çalıştığım süreye ait sigorta primlerimi tam olarak yatırmaktadırlar.					
5. Çalıştığım yerlerde patronlar sağlıklı koşullarda konaklama imkanı sağlamaktadır.					
6. Çalıştığım yerlerde çalışma saatleri çok uzundur.					
7. Çalıştığım yerlerde dinlenebilmemiz için uygun aralıklarda ve uygun uzunlukta molalar verilmektedir.					

Bize zaman ayırdığınız için teşekkür ederiz.

Ek 2. Fotoğraflar

ÇANAKKALE
MILLÎ EĞİTİM MÜDÜRLÜĞÜ

ANADOLU ETAP

ÇANAKKALE HALK EĞİTİM MERKEZİ

ANADOLU ETAP MIÇO PROJESİ

Bir gülüş yeter

Bu proje Çanakkale Halk Eğitim ve ASO Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : ÇAKMAK, Gökçe
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
Doğum Tarihi ve Yeri :24.03.1987- Eceabat
Telefon : 05444642258
E-mail : gokcebasak2258@hotmail.com.

Eğitim

<i>Derece</i>	<i>Eğitim Birimi</i>	<i>Mezuniyet Tarihi</i>
Yüksek Lisans	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü	2010-....
Lisans	Anadolu Üniversitesi İşletme Bölümü	2006-2010
Lise	Çanakkale Lisesi	2001-2004

İş Deneyimi

*Yıl 2008-2010 Yer Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Görev***

Müdür Sekreterliği

*Yıl 2010-...Yer Çanakkale Belediyesi **Görev:** Mali Hizmetler Müdürlüğü Gelir Şefliği*

Yabancı Dil

İngilizce (Elementary)